

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE
UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARI

BETÜL MERVE AYAN

KASIM 2019

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE
UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
BETÜL MERVE AYAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Cengizhan YILDIRIM

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Betül Merve AYAN'a ait "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Uygulanan İktisat Politikaları" adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi

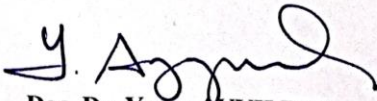
21.11.2019

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi, Cengizhan, Yıldırım .....
Üye : Dr. Öğr. Üyesi, Fatma, Davarcıoğlu .....
Özaktaş
Üye : Dr. Öğr. Üyesi, Aykut, Şarkgüneşi .....

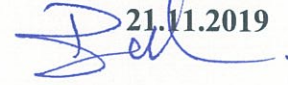
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Uygulanan İktisat Politikaları**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntıların adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

BETÜL MERVE AYAN

 21.11.2019

*Bugünlere gelmemde desteğini ve emeğini esirgemeyen
canım aileme...*

ÖN SÖZ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Uygulanan İktisat Politikalarını incelemeyi amaçlamaktadır.

1930-1938 ve 1939-1945 dönemlerinde uygulanan iktisat politikaları Türkiye’nin çok partili hayata geçiş sürecinde siyasi ve ekonomik açıdan kırılma noktası olmuştur. Çalışma Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü’nün ise Başbakan olduğu 1930’lu yıllardan başlamış ve İkinci Dünya Savaşı yıllarının sonuna kadar incelemeye tabi tutulmuştur.

1930-1945 yılları arasında geçen zamanı 1930-1938 ve 1939-1945 dönemlerine ayırmak mümkündür. Bunun nedeni iki dönemin farklı iktisat politika anlayışlarını benimsemesidir. 1930-1938 yılları “denk bütçe”, “devletçilik” ve “planlama” kavramlarının öne çıktığı; 1939-1945 yılları ise savaş ekonomisinin yarattığı politikaların izlendiği döneme tekabül etmektedir.

Tez çalışması 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm iktisat politikasının teorik çerçevesi, ikinci bölüm ise ikinci dünya savaşı yıllarında Türkiye’de uygulanan iktisat politikalarıdır. Çalışma sürecinde rehberliği, anlayışı ve katkılarıyla yardımlarını esirgemeyen, gerekli zamanını ayıran danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Cengizhan YILDIRIM’ a teşekkürlerimi borç bilirim.

Hayatım boyunca desteklerini hiçbir zaman maddi, manevi eksik etmeyen, benim için her türlü fedakârlıkta bulunan, cesaretlendiren ve bana sonsuz güven veren canım annem Lalegül AYAN’a, idolüm sevgili babam Salih AYAN’a ve değerli kardeşlerim Zahid AYAN ve Seyfullah AYAN’a teşekkür ederim.

Son olarak hayatımda çok önemli bir yeri olan, her anımda örnek saydığım canım abim Harun BELEN’e sonsuz teşekkür ederim.

Betül Merve AYAN

21.11.2019

ÖZET

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARI

Betül Merve AYAN

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Cengizhan YILDIRIM

Kasım 2019, 127+xv Sayfa

Bu çalışmanın amacı İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de uygulanan iktisat politikalarını literatür ve birtakım veriler çerçevesinde analiz etmektir. Savaş ekonomisinin etkisiyle İkinci Dünya Savaşı yılları, yoğun devlet müdahalesinin olduğu bir dönemdir. Bu amaç doğrultusunda 1940 yılında el koyma, zorla çalıştırma, doğrudan fiyat müdahalesi gibi uygulamaları içeren ve hükümete ekonomik alanda geniş bir müdahale alanı veren Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun İkinci Dünya Savaşı döneminde diğer uygulamalar olan Varlık Vergisi, %25 Kararı, Toprak Mahsulleri Vergisi, Ekmek Karnesi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun da temelini oluşturmuştur. Savaş yıllarında karaborsa ve yolsuzlukla mücadele etmek, hazineye gelir sağlamak, enflasyonla mücadele etmek ve savaş zenginlerinin gelirini vergilendirmek amacıyla 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi, vergilemenin temel ilkeleri olan genellik ve eşitlik, belirlilik ve açıklık, uygunluk ve tarafsızlık ilkelerine aykırı unsurlar taşımaktadır. Bu yönüyle Varlık Vergisi günümüze kadar tartışılan bir olağanüstü vergi olmuştur. Savaş harcamalarını finanse etmek ve baş gösteren iâşe sıkıntısını aşmak için %25 Kararı ve Toprak Mahsulleri Vergisi, kırsal kesimden alınan vergiler olarak ön plana çıkmıştır. Aşar Vergisine benzemesi, vergi tarhında yerinde ölçüm yönteminin benimsenmesi, vergi oranının kesin olmaması ve vergi gelirlerinin önemli bir kısmının vergi harcamalarına gitmesi, bu uygulamanın eleştirilen noktalarıdır. Ancak bu uygulamalar iâşe sıkıntısını giderme noktasında yeterli olmamış, Milli Korunma Kanununa dayanarak yapılan müdahaleci uygulamalar başta temel ihtiyaç malları olmak

üzere piyasalarda arz-talep dengesinin giderek bozulmasına, fiyatların yükselmesine ve karaborsacılık, yolsuzluk ve stokçuluğun artmasına yol açmıştır Bu nedenle hububat fiyat artışının önüne geçebilmek ve temel ihtiyaçları karşılayabilmek için ekme karnesi uygulamasına geçilmiştir. Tarımsal üretimin savaş yıllarında önemli ölçüde düşmesinin sonucu olarak topraksız köylülere toprak dağıtmak amacıyla Çiftiyi Topraklandırma Kanunu gündeme gelmiş; ancak bu kanun hiç uygulanmamıştır. İkinci Dünya Savaşı ve ekonomi bilimine ters düşen yoğun devlet müdahaleleri sonucu savaş yıllarında Türkiye ekonomisi ağır bir bunalım geçirmiştir.

Anahtar Kelimeler: İktisat Politikası, İktisadi Devletçilik, İkinci Dünya Savaşı, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi.

ABSTRACT**ECONOMIC POLICIES APPLIED IN TURKEY SECOND WORLD
WAR YEARS****Betül Merve AYAN****Department of Economics,
Master of Thesis****Thesis Advisor: Assistant Professor Cengizhan YILDIRIM
November 2019, 127+xv Pages**

The aim of this study is to analyze the economic policies implemented in Turkey within the framework of the literature and some data during Second World War. Under the influence of the war economy, the Second World War was a period of intense state intervention. For this purpose, the National Protection Law was enacted in 1940, providing the government with a wide range of economic intervention capacity, which included the nationalization, mandatory labor force, direct price intervention. This law also formed the basis of the Law on Wealth Tax, 25% Decision, Tax on Soil Products, Bread License and Farmer's Grounding Law during the Second World War. The Wealth Tax, which was enacted in 1942 in order to combat the black market and corruption, to provide income to the treasury, to fight inflation and to tax the income of the riches of the war, has elements contrary to the principles of generalization and equality, certainty and clarity, conformity and impartiality. In this respect, the Wealth Tax has been an extraordinary tax that has been discussed up to the current days. In order to finance the war expenditures and overcome the shortage of food supply, the 25% Decision and the Tax on Soil Products came to the fore as taxes from rural areas. The criticism of this practice are that it resembles the Asar tax, adoption of an on-site measurement method in the tax assessment, the uncertainty of the tax rate and the fact that a significant portion of the tax revenues go to tax expenditures. However, these practices were not sufficient in eliminating food supply shortages, and the interventionist practices based on the National Protection Law led to a gradual deterioration in the supply-demand balance in the

markets, particularly in basic necessities, and increased prices and expanded black market, corruption and stocking. Therefore, in order to prevent the increase in grain prices and to meet the basic needs, a bread license card was introduced. As a result of the significant decrease in agricultural production during the war years, the Law on Grounding the Farmer was introduced to distribute land to landless peasants; however, this law has never been applied. As a consequence of the Second World War and intense state intervention contradicting the grounds of economic sciences, Turkey's economy has undergone a severe crisis during years of the war.

Keywords: Economic Policy, Economic Statism, World War II, National Protection Law, Wealth Tax.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLOLAR LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1.İKTİSAT POLİTİKASININ TEORİK ÇERÇEVESİ.....	5
1.1. İktisat Politikasının Tanımı	5
1.2. İktisat ve Politika İlişkisi	6
1.3. İktisat Politikasının Tarihi	8
1.4. İktisat Teorisi ve İktisat Politikası.....	12
1.5. İktisat Politikası Amaçları	15
1.5.1. Fiyat İstikrarını Sağlamak.....	16
1.5.2. Tam İstihdama Ulaşmak	18
1.5.3. Üretim Düzeyini Artırmak	19
1.5.4. Dış Ticaret Dengesi	20
1.6. İktisat Politikalarının Amaçları Arasında Uyumsuzluk	20
1.7. İktisat Politikası Araçları	23
1.7.1. Para Politikası	23
1.7.2. Para Politikası Amaçları	25

1.7.2.1. Ekonomik Büyüme Sağlamak.....	25
1.7.2.2. Fiyat İstikrarını Sağlamak.....	26
1.7.2.3. Finansal İstikrarı Sağlamak.....	26
1.7.3. Para Politikası Araçları.....	27
1.7.3.1. Açık Piyasa İşlemleri (APİ).....	28
1.7.3.2. Zorunlu Karşılık Politikası.....	29
1.7.3.3. Reeskont Politikası.....	30
1.7.3.4. Kredi Tavanı Kontrolleri.....	30
1.7.3.5. Faiz Denetimi.....	31
1.7.4. Maliye Politikası.....	32
1.7.5. Maliye Politikası Amaçları.....	32
1.7.5.1. Ekonomik İstikrarın Sağlanması.....	32
1.7.5.2. İktisadi Büyümenin Gerçekleştirilmesi.....	33
1.7.5.3. Gelir ve Servet Dağılımında Adaleti Sağlamak.....	34
1.7.6.2. Kamu Gelirleri.....	35
1.7.6. Maliye Politikası Araçları.....	36
1.7.6.1. Kamu harcamaları.....	36
1.7.6.3. Kamu Borçlanması.....	37
1.7.7. Heterodoks Politika Araçları.....	38
1.7.7.1. Tarife Ve Tarife Dışı Engeller.....	40

II. BÖLÜM

2. II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARI..... 42

2.1. Devletçiliğin Ortaya Çıkışı ve 1930'lu Yıllar.....	42
2.1.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBSP).....	46
2.1.2. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Millileştirme.....	50
2.1.3. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP).....	53
2.2. 1930-1939 Yılları Arasında Genel Bir Değerlendirme.....	56
2.3. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Uygulanan İktisat Politikaları.....	59

2.3.1. Milli Korunma Kanunu.....	62
2.3.2. % 25 Kararı.....	68
2.3.3. Varlık Vergisi	71
2.3.3.1 Genellik ve Eşitlik İlkesi	75
2.3.3.2 Belirlilik ve Açıklık İlkesi.....	76
2.3.3.3 Uygunluk İlkesi	76
2.3.3.4 Tarafsızlık İlkesi.....	76
2.3.4. Toprak Mahsulleri Vergisi.....	77
2.3.5. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.....	84
2.3.6. II. Dünya Savaşı Yıllarında Gıda Maddelerinin Temini ve Ekmek Karnesi Uygulaması	90

III. BÖLÜM

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 97

KAYNAKLAR 108

EKLER..... 122

Ek 1: Milli Korunma Kanununun yürürlüğe girdiğine dair gazete haberi	122
Ek 2: Yetişkinler için ekmek karnesi	122
Ek 3: Ekmek karnesi tevzi bordrosu.....	123
Ek 4: Varlık Vergisi ödemeyenlerin Aşkale'ye gönderildiğine dair gazete haberi	124
Ek 5: Ekmek karnesi uygulamasına tepki.....	125
Ek 6: Ekmek karnesi uygulamasının serbestleştirilmeye başlanması	126
ÖZ GEÇMİŞ	127

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: TCMB'nin Para Politikası Çerçevesi (Eski-Yeni Karşılaştırması).....	27
Tablo 2.1: BBYSP'nında öngörülen yatırımlar (1000 TL).....	47
Tablo 2.2: Teşvik-i sanayi kanunundan faydalanan müesseseler	53
Tablo 2. 3: 1923-1939 yılları arasındaki makroekonomik göstergeler.....	57
Tablo 2. 4: 1930-1939 yılları arasında dış ticaret (milyon dolar)	58
Tablo 2.5: 1930-1939 yılları arasında Türkiye'de GSYİH'sının sektörlere göre payı (%)	58
Tablo 2. 6: 1938-1945 yılları arasında milli savunma harcamaları	60
Tablo 2. 7: 1940-1946 yılları arasında MKK'da yapılan değişiklikler.....	66
Tablo 2. 8: Varlık vergisi mükelleflerinin İstanbul'da kökenlerine göre dağılımı	73
Tablo 2. 9: Gayrimüslim Çalışanların Ödedikleri Vergi Miktarları	75
Tablo 2.10: Türkiye tarımında temel girdiler ve üretim	81
Tablo 2.11: 1937-1943 yılları arası dönüm başına çiftçi aile sayısı	86
Tablo 2.12: Türkiye'de toprak reformu gereği 1947-1959 yıllarında çiftçiye dağıtılan topraklar (dönüm)	88
Tablo 2.13: 1940-1945 yılları arasında GSMH sektör payları(%)	90
Tablo 2. 14: 1938-1944 yılları arasında üç büyük şehirde ekmek fiyatları (fiyatlar tl/kg)	93
Tablo 2. 15: En temel ihtiyaç listesinin fiyat olarak artış yüzde tablosu	95

ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1: Arz-talep dengesinin fiyatlar üzerindeki etkisi.....	17
Grafik 1.2: İktisat politikası amaçları arasındaki çatışmalar	22
Grafik 1.3: Lorenz eğrisi ve gini katsayısı.....	35

KISALTMALAR LİSTESİ

GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasılası
yy.	: Yüzyıl
MB	: Merkez Bankası
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
APİ	: Açık Piyasa İşlemleri
TR	: Türkiye
C	: Tüketim
I	: Yatırım
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
İBYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
IDT	: İktisadi Devlet Teşekkülleri
KİK	: Kamu İktisadi Kurumları
T.A.Ş.	: Türk Anonim Şirketi
MTA	: Maden Tetkik Arama
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
MKK	: Milli Korunma Kanunu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
TMVK	: Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu
ÇTK	: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
VV	: Varlık Vergisi
G	: Gayrimüslimler
D	: Dönmeler
E	: Ecnebler
M	: Müslümanlar
bk	: bakınız

GİRİŞ

Türkiye İkinci Dünya Savaşı yıllarında tarafsızlık politikası izlemesine rağmen savaşın şartlarını siyasal ve ekonomik açıdan en ağır şekilde hissetmiştir. Savaşa her an girecekmiş gibi hazırlık sürecine giren Türkiye, savunma harcamalarını iki kat artırmış ve bir milyon kişiyi askere alarak üretimden çekmiştir. Özellikle tarım kesiminde çalışan işgücünün silah altına alınması, tarımsal üretimin önemli ölçüde düşerek başta un olmak üzere temel tüketim mallarında kıtlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hükümet üretimi artıran yeni yatırımlar yapamamış, toplam üretim azalmış, ihracat ve ithalat düşmüş, savunma harcamalarına dayalı olarak kamu harcamaları artmış ve sanayi yatırımları durma noktasına gelmiştir. Ayrıca ekonomide iaşe sıkıntılarının baş göstermesi, yolsuzluk ve suiistimal sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı bir yandan ülke ekonomisinin ihtiyaçlarını gidermek, diğer yandan mali kaynak arayışı hükümeti çıkmaza sürüklemiştir. Hükümet bu süreci atlatabilmek için yoğun devlet müdahalelerinde bulunmuştur. Bu amaç doğrultusunda 18 Ocak 1940 yılında Hükümete ekonomik alanda serbest piyasa anlayışını tamamen dışlayan çok geniş yetkiler tanıyan Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır.

Hükümete Milli Korunma Kanunu ile her türlü sanayi ve maden işletmelerine el koyma, vatandaşları zorla çalıştırma, her çeşit mala değeri fiyatını ödemek şartıyla el koyma, ticari kredilerin denetimi ve sınırlandırmasını sağlama gibi müdahale yetkileri verilmiştir. Fakat ekonomi üzerinde sınırsız yetkiler veren Milli Korunma Kanunu yaşanan ekonomik süreci hafifletememiştir. Kanun, hububat ürünleri fiyatının değerinden düşük tutulması ve köylünün üretimden kaçmasına, iaşe sorunun günden güne artmasına, yolsuzluk sorununa, karaborsa ve stokçuluğun artmasına neden olmuştur. Hükümet bu olumsuz sonuçların önüne geçebilmek için gıda ve tüketim mallarına el koymuş veya vesikaya bağlamıştır. Ancak bu uygulamada, karaborsa ve enflasyonla mücadelede başarılı olamamıştır.

Milli Korunma Kanunu İkinci Dünya Savaşı döneminde diğer uygulamalar olan Varlık Vergisi, % 25 Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi, Ekmek Karnesi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu temelini de oluşturmuştur.

Savaş yıllarında enflasyonla mücadele etmek, süreci fırsat bilerek ortaya çıkan savaş zenginlerinden vergi almak ve devlet geliri elde etmek amacıyla 11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Verginin resmi amacı her ne kadar bunlar olsa da gayri resmi amacı ekonomiyi Türkleştirmektir. Varlık vergisi literatürde genel olarak siyasi açıdan ele alınmıştır. Fakat kanunun uygulanmasında iktisadi ve mali vergilendirme ilkelerinin de ölçüt olması daha rasyonel bir değerlendirmeye olanak sağlayacaktır. Varlık Vergisi vergilemenin temel ilkeleri olan genellik ve eşitlik, belirlilik ve açıklık, uygunluk ve tarafsızlık ilkelerine aykırı unsurlar taşımaktadır. Varlık Vergisi dönemin koşulları göz önünde tutulduğunda olağanüstü bir vergi olarak kabul edilebilir. Fakat günümüzde de dahi bu kadar tartışma konusu olmasının nedeni vergilendirme ilkelerinden kaynaklı olabilir. Varlık Vergisine yapılan bir diğer eleştiri verginin tarhi yöntemidir.

Ekonomi üzerinde devlet müdahalesini ve denetimini azaltmak, fiyat kontrollerini ve denetimini sağlamak amacıyla hububat mahsullerinden bedeli karşılığında belli bir miktar alındıktan sonra geriye kalanın serbest bırakılması anlayışı dönemin bir diğer politikası olan %25 kanunu uygulamasını ifade eder. Kanun en başta ekonomide olumlu beklentilere yol açmıştır. Fakat Saraçoğlu Hükümeti el koyduğu ürünleri bir önceki hükümetin belirlemiş olduğu piyasa fiyatından satın almaya devam etmiştir. Bu durum küçükten büyüğe tüm çiftçilerin tahıllarını saklamalarına neden olmuştur. Çiftçinin yapmış olduğu bu uygulama Hükümetin hububat ürünü bulmasını zorlaştırmış ve 1942-1943 yıllarında enflasyon ve karaborsanın yükselişi yaşanmıştır. Kanunun olumsuz sonuçlanmasındaki bir diğer etken, büyük çiftçiler serbest kalan ürünlerini yüksek fiyata piyasaya sunup yüksek kâr elde ederken, küçük çiftçilerin kendi ihtiyaçlarını ayırdıktan sonra geriye satabileceği bir ürünün kalmamasıdır.

Çiftçiyi topraklandırma kanunu, topraksız ya da az toprağı olan çiftçiye toprak dağıtmak, tarımsal alanların sürekli işlenmesini ve arazi mülklerinin aşırı derecede

büyümlerini sağlamayı amaçlamaktadır. Tasarının dikkat çeken yanlarından biri kurulmak istenen “çiftçi ocaklarıdır”. Çiftçi ocaklarının nihai üç hedefi bulunmaktadır. Bunlar; toprağın giderek bölünmesini önlemek, toprağın sık sık el değiştirmesini engellemek ve toplumsal düzenin sağlanması için çiftçi ailelerinin geçim düzeyine ve aile bireylerinin iş gücüne göre çiftçi ocağı arazisi tahsis etmektir. Topraksız köylüyü topraklandırma vaadi ile ortaya atılan kanun, büyük toprak sahibi olan milletvekilleri tarafından eleştirilmiştir. Çiftçiyi topraklandırma kanunu tam olarak uygulanamamış olsa da Adnan Menderes’in kendini ifade etmesi açısından önem teşkil etmektedir. Diğer yandan politikanın olumsuz sonuçlanması tek partili yönetime ait düşüncelerin sorgulanmasına neden olmuştur.

Türkiye ekonomisinde ağır bir bunalımın yaşandığı dönem olarak İkinci Dünya Savaşı Yıllarında uygulanan iktisat politikalarının Türkiye ekonomisine etkileri literatürde tartışılmaktadır. Savaş ekonomisinin yol açtığı ekonomik sıkıntıları, uygulanan devletçi iktisat politikaların hafiflettiği ya da ağırlaştırdığı daha iyi anlaşılması gereken bir konudur. Çalışmanın konusu budur. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak teorik kısım yazılmıştır.

Birinci bölümde iktisat politikasının teorik çerçevesi; iktisat politikası amaçları ve araçları üzerinde durularak şekillendirilmiştir. İktisat politikası araçları para, maliye ve heterodoks politika araçlarından oluşmaktadır. Diğer yandan para ve maliye politikaları ortodoks iktisat politikaları şeklinde de geçmektedir. İkinci dünya savaşı yıllarında fiyatlar hızla yükselince heterodoks politikalarına benzer olarak fiyatlara doğrudan müdahale edilmiştir.

İkinci bölümü 1930-1938 ve 1939-1945 yıllarını iki döneme ayırmak mümkündür. Atatürk dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1930-1938 yıllarında liberal politika uygulamalarından devletçi politika uygulamalarına geçiş yapılmıştır. Dönemin iktisat politikası anlayışı ise; bütçe dengesi, iktisadi kalkınma, millileştirme, sanayileşme ve planlama üzerine kuruludur. Bu sebepten I. ve II. Sanayi Planları uygulamaya konulmuş ve yabancıların ellerinde bulunan müesseseler millileştirilmeye çalışılmıştır.

Atatürk'ün uyguladığı devletçi politikalar ekonominin kalkınmasında önemli rol oynamıştır.

1939-1945 yıllarında II. Dünya Savaşının ortaya çıkardığı toplumsal ve ekonomik gelişmeler sebebiyle olağanüstü uygulamalara başvurulmuştur. Bunlardan bazıları; Milli Korunma Kanunu, %25 Kararı, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunudur. Dönemin iktisat politikası uygulamaları enflasyon, karaborsacılık, yolsuzluk, iaşe sıkıntısı gibi konuları aşamamıştır.

I. BÖLÜM

1.İKTİSAT POLİTİKASININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. İktisat Politikasının Tanımı

Bir ülke ekonomisinde, bazen ekonomi yöneticilerinin istemediği şekilde GSYİH küçülmesi, enflasyon, işsizlik artışı gibi makroekonomik göstergelerde bozulma olabilir. Bu durumda ekonomi yöneticileri çeşitli araçlarla ekonomiye müdahale etme gereği duyabilirler. Bu sebepten dolayı ekonominin var olan dengesinde değişimler meydana gelebilir. Bu değişiklikleri yapmak için uygulanacak önlemler paketleri iktisat politikasını oluşturmaktadır. İktisat politikasının çok fazla tanımı olmakla birlikte bu tanımlar arasında mana bakımından büyük farklılıklar yoktur.

İktisat politikasını, Tinbergen (1967) ve Seraphim (1955), “belli amaçlara ulaşmak için uygun araçların seçimi ve kullanımı” olarak tanımlarken; Ohm (1969), Ggefgen (1972), Giersch (1961), Pütz (1975), Schacht Schabal (1975) ve Schiller “ekonomik düzen, ekonomik yapı ve ekonomik sürecin amaca uygun bilinçli ve planlı etkilenmesi, yönlendirilmesi ve kontrolüne yönelik tüm uğraş ve önlemler” olarak tanımlamıştır. Erkan (2000:5) yukarıdaki tanımları birleştirerek iktisat politikasını “belirlenmiş sosyo-ekonomik amaçlara ulaşmak için, ekonomik düzen, ekonomik yapı ve ekonomik süreci belli karar birimlerinin, seçilmiş uygun araçlar kullanarak, şekillendirme ve denetimini konu alan bir bilim dalı” olarak sentezlemiştir (Aktaran: Karaçor 2012: 14).

Eğilmez ve Kumcu(2005: 26) iktisat politikasını “genel olarak makroekonomik dengelerin hangi yönde ve nasıl değiştirileceğine ilişkin yaklaşımları kapsayan dal”

olarak tanımlarken, Yıldırım ve Karaman (2009) iktisat politikasını “devletin bir takım araçları kullanarak belirlenmiş amaçlara ulaşmak istemesi” olarak tanımlamaktadır (Aktaran: Ay Çakar 2016: 4). Farklı tanımları olmakla beraber iktisat politikasının amaçları aynıdır. Daha yüksek büyüme hızı, daha iyi gelir dağılımı, daha düşük enflasyon, daha az kamu borçlanması, daha az bütçe açığı, daha az işsizlik, daha fazla yatırım, servet ve gelir dağılımında adil bir yapı oluşturmak, bölgeler arasındaki kalkınmışlık dengesizliğini önlemek vb.

Savaş (1982: 2)’a göre iktisat politikası, “Devletin belli iktisadi amaçlara ulaşmak için aldığı kararlar ve yaptığı davranışlardır.” Fakat Erkan (2000) ile ortak bir iktisat politikası tanımı içeriğine vurgu yapmışlardır. Genel olarak iktisat politikasının, iktisadi olaylarla uğraşan tüm karar birimleri için bireylerin, dernek, sendika, siyasi parti gibi organize topluluklarının ve devletin, ekonomik alanda belirlenmiş amaçlara ulaşmak için bilinçli karar alma ve uygulama süreçlerini ifade ettiğini savunmaktadırlar.

1.2. İktisat ve Politika İlişkisi

İktisat ve politika ilişkisini incelemeye önce bazı kavram farklılıklarına değinmek bu ilişkiyi anlamak açısından önem teşkil etmektedir. Bu kavramlardan ilk ikisi politika ve siyasettir. Politika Yunanca, Siyaset ise Arapça kökenli eş anlamlı iki kavramdır. Yani birbirlerinin yerine ikame edilebilirler. Kimi ekonomistler için politika, toplum üzerinde uygulanan güç kaynağı olmasına rağmen genel olarak politika kavramı, ekonomik amaçlara ulaşmak için uygulanan davranışlardır (Paya 2013: 5).

Diğer ikili ise devlet ve hükümet kavramlarıdır. Devlet, hükümet kavramının içerdiğinden çok daha geniş kapsamlı kurallar ve yasalar bütünüdür ifade etmektedir. İktisat politikası kararlarının alınması, uygulanması ve ortaya çıkan sonuçların sorumluluğu hükümetlere aittir (Telatar 2004: 6).

Hükümetlerin uygulamış olduğu politikaların ekonomi üzerindeki etkisi tartışmalı bir konudur. Akbulak ve Aslan (2004:120)’a göre hükümetlerin uygulamış olduğu

politikalar, ekonomik yapıda konjonktürel dalgalanmalara neden olmaktadır. Ekonomik sistemde meydana gelen bu karışıklık bürokratik ve kurumsal hatalar sonucu mikro ekonomik politikaların yanlış uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Kılıçbay (1997: 250) da benzer bir açıklama yaparak sık sık değişen “hükümet kararlarının” ekonomide güvensizlik havası yaratarak ekonomiyi olumsuz etkilemesine sebep olacağını savunmaktadır. Çünkü iktisat politikalarının yapımında hükümetler dolaylı veya dolaysız yetkilidir. Farklı olarak iktisat politikalarının yapımında dolaylı olarak rol oynayan kadronun “bürokrasi” kavramı olduğunu vurgulamaktadır. Fakat hükümetin iktisat politikaları uygulama süreçlerini yalnızca yönetici kadroların siyasi ve ekonomik tercihlerine bağlamak rasyonel bir davranış olmayacaktır. Uygulanan iktisat politikaları, yönetici kadroların siyasi görüşünün yanı sıra ülkenin sahip olduğu sosyo-ekonomik şartlar ve mevcut üretim kaynaklarının durumuyla da yakından ilgili olarak gerçekleşmektedir (Rodoplu 1998:1).

İktisat ve siyaset arasındaki ilişkinin az ya da çok olması Vural (1994: 2)’a göre ekonominin gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilgilidir. Kurumsal ve yasal yapısını düzenlemiş gelişmiş ekonomilerde bu ilişki az iken, henüz gelişimini tamamlayamamış gelişmekte olan ülkelerde bu ilişkinin büyüklüğü çok daha fazladır. Gelişmekte olan ülkeler bu sebepten dolayı daha çok siyasi bunalımlar ve ekonomide sık sık istikrarsızlıklar yaşayabilirler. Bu nedenle hızlı alınan ekonomik kararların ekonomi üzerinde olumsuz etkisi olabilir. Oysa gelişmiş ülkelerde politikaların sonucu çok daha iyi olabilmektedir. Yasal ve kurumsal düzenlemeler ile ekonomi daha hızlı ve istikrarlı hale gelebilmektedir. Örneğin, faiz oranlarında veya vergilerde yapılacak bir düzenleme işsizlik, enflasyon, ödemeler dengesi gibi birçok sorunun çözümlenmesine destek sağlayabilmektedir. Köklü kurumsal ve yasal değişimler, çoğu defa bir kanun ile gerçekleştirilebilir. Yani, siyasi karar alma mekanizmasının çalışmasını gerektirebilir.

Kanca ve Bayrak (2014) ve Sandalcı ve Sandalcı (2016)’a göre ise iktisat ve siyaset arasındaki ilişkinin boyutu söz konusu ülke ekonomisinin kamu harcamalarına bağlı olduğudur. Çünkü ülkenin toplam ekonomisi içinde kamu kesiminin ne kadar etkili olduğunun bilinmesi kamu harcamalarının ölçülmesi açısından önemli bir değişkendir. Kamu harcamalarının büyüklüğünün ölçümü, kamu kesimi harcamalarının milli gelir

içinde ne kadar pay aldığı ile gösterilmektedir (Kamu Harcamaları/GSYİH). Kamu kesiminin gelişmiş olması, devletin ekonomi içindeki yerinin büyüdüğü anlamına gelmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde kamu kesiminin yavaş, gelişmiş ekonomilerin ise daha hızlı bir şekilde ivme kazandığını açıklayabilir. Özellikle savaş, ekonomik buhran ve sosyal çöküntü dönemlerinde kamu sektörü çok hızlı bir şekilde ve özel sektöre sekte vuracak yönde büyüme gösterebilir.

1.3. İktisat Politikasının Tarihi

Tarihsel süreci gözlemlediğimizde tüm ülkelerde ekonomi ve siyaset arasında bir ilişkinin olduğu tartışmasız bir gerçektir. Bu sebepten iktisadi sistemler söz konusu ilişkinin etkisi altında kalmıştır. Devletin toplum üzerinde üstlendiği sorumluluk her geçen gün artmıştır. Özellikle 1929 Ekonomik Buhranından sonra devlet, toplumsal ihtiyaçların ve iktisadi büyümenin sağlanması, ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi, gelir adaletinin iyileştirilmesi gibi konularda daha fazla sorumluluk almıştır.

İngilizce “political economy” olarak ifade edilen iktisat politikası, ilk olarak politik aritmetik ile başlayan bir adlandırma süreci geçirmiştir. Bu kavram ilerleyen süreçlerde politik iktisat ya da politik ekonomi evrelerini geçirerek, iktisat politikası kavramına dönüşmüştür.

İktisat politikasının, genel iktisattan farklı olduğu ve ayrılmaları gerektiği yönündeki ilk görüş John Neville Keynes’in 1891 yılında “Politik İktisadın Kapsamı ve Metodu” adlı eserinde dile getirilmiştir. Keynes iktisat politikası ile genel iktisadın şu sebeplerden dolayı birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Aktaran: Savaş 1994:7).

1. Genel iktisat, pozitif özelliğe sahiptir ve ‘ne olmuştur’ sorusuna yanıt ararken; iktisat politikası, normatif özelliğe sahiptir ve ‘ne olması gerekir?’ sorusuna yanıt aramaktadır. Örneğin, işsizlik nedir sorusunun cevabını genel iktisat verirken, işsizliğin azalması için çözüm üretilmesi iktisat politikasının yanıtıdır.

2. Genel iktisat, makroekonomik parametrelerin durumunu gösterirken; iktisat politikası makroekonomik parametreler değiştiğinde veya değiştirilmek istendiğinde hangi araçlar kullanılarak ekonomik hedeflere ulaşılacağını göstermektedir. Örneğin, söz konusu ülke ekonomisinde mevcut enflasyon oranını genel iktisat verirken, ülke ekonomisinin enflasyon oranını düşürmek için uygulanan politika ve davranışlar iktisat politikası konusu çerçevesinde yanıtlanır.

İktisat politikası tarihini, iktisat biliminin başlangıcına kadar hatta daha da eski tarihe taşımak mümkündür. 17. yüzyıl sonrasında iktisat politikası kavramı belirgin olarak ortaya çıkmış ve bu dönemden sonra iktisat politikası kavramına yüklenen anlam, içerik ve adlandırma değişiklikler yaşayarak günümüze kadar gelmiştir. Dolayısıyla iktisat politikası uygulamalarında dönemler arasında gözle görülür farklar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Hoover 2001: 60).

İktisat tarihinde bilinen ilk sistemli iktisat politikası anlayışı “Merkantilizmdir”. Temeli devlet yönetimine dayanır. Diğer yandan dönemin iktisat politikası uygulamaları, hem ekonominin hem de devletin birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak gcl bir araç olduğunu savunmaktadır(Aydemir ve Güneş 2006:136). Merkantilist dönemde devlet yöneticilerinin danışmanları iktisatılardır. Dolayısıyla bu durum iktisat politikası kavramının oluşmasına da etki etmiştir. Bu dönemde iktisat politikası, devlet idarecilerinin halkın ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilmek amacıyla iktisatçılardan aldıkları tavsiyeler doğrultusunda kararlar almıştır.

Merkantilist dönemde uygulanan iktisat politikalarının bazıları şu şekildedir (Eğilmez ve Kumcu 2005: 30):

- Değerli madenleri elde ederek zenginliği artırma düşüncesi
- Devletin iktisadi hayata aktif olarak müdahalesinin mümkün kılınması
- Yurt içinde üretimi gerçekleşen malların yurt dışından ihraç edilmesinin yasaklanması
- İthalata ağır gümrük vergilerinin konulması
- İthalat ve ihracat kontrolleri ile ülkeden değerli maden çıkışının engellenmesi
- İhracatı teşvik ederek dış ticaretin desteklenmesi

- Dış ticaret denge politikasının uygulanması ile ödemeler dengesi açıklarının önüne geçilmesi.

Sömürgecilik, dış ticaret fazlası ve yurt içi üretimin arttırılmasını hedef alan merkantilist sistem yeni akımların ortaya çıkmasıyla etkisini yitirmeye başlamıştır. Sistemin zamanla değişikliğe uğramasının ilk nedeni, 17. yüzyıl sonlarına doğru devletin iktisat politikası anlayışına karşı çıkan bir zümre ortaya çıkmasıdır. Zümre, dışa kapalı bir ekonominin ülkeyi olumlu etkileyeceğini savunmaktadır. İkinci neden, Avrupa'daki hızlı nüfus artışı ve sömürgecilik uygulamaları, küçük burjuvazinin büyümesi, orta sınıfın zenginleşmeye başlaması, taşıma ve teknolojinin gelişmesi, akılcı bilimlerin ortaya çıkması vs. kapitalizm ve sanayi devrimi¹ sürecini hızlandırmıştır (Blues, 2011). Üçüncü neden, liberal düşüncenin toplumda destek görmesidir. Liberalizm ilk olarak sanayi devriminin oluşup yerleşmesini sağlayacak, yapısal ve düşünsel değişimlerin temelleri doğrultusunda İngiltere'de ortaya atılmıştır. Sanayi ve tüccar kesiminin İngiltere'de yaygınlaşmış olması liberal düşüncenin hızla yayılmasına ve benimsenmesinde etkili olmuştur (Eğilmez, 2012).

Denis (1973) ve Gül (2006) tarihsel süreçte 17. yüzyılda ortaya çıkan ve 19. yüzyılın sonlarına kadar devam eden dönemi "Klasik Liberalizm" olarak isimlendirmektedirler. Klasik Liberalizm, politik liberalizm boyutunda; sınırlı hükümet, bireysel haklar ve özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve güçler ayrılığı, dinsel hoşgörü, mülkiyet hakkı gibi temel öğelere sahip iken, ekonomik alanda "laissez faire, laissez passer" yani bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler şeklinde formüle eden piyasa ekonomisi anlayışını ortaya koymuştur. Bu dönemin sonunda liberalizm de "çağdaş", "sosyal" ve "refah" liberalizmi gibi farklı adlandırmalarla dile getirilen liberalizm biçimleri ortaya koymuştur (Aktaran: Yıldırım 2009: 7-8). Bu anlayışı gerçekleştirmek ise ancak ekonomik kanunların oluşturduğu hukuki çerçeve içinde gerçekleştirmek ile mümkündür (Zeytinoğlu 1985: 27-28).

---

¹ Sanayi devrimi ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmış ve daha sonra Kuzey Avrupa ve Amerika'ya yayılmıştır. Buhar gücünün sanayiye girmesiyle birlikte İngiltere'de sanayi ürünlerinin üretimi başlamış ve üretim toplu olarak fabrikalara kaymıştır. Sanayi devrimi ile birlikte köy hayatı, şehir hayatına taşınmıştır (Eğilmez ve Kumcu 2005: 30).

1929 yılında gerçekleşen ekonomik buhran beraberinde işsizlik sorununu getirmiştir. Bu sorun, II. Dünya Savaşı yıllarının sonuna kadar ortadan kalkmamıştır. Söz konusu dönemde krizlerin oluşumunda veya krizlerden kurtulma süreçlerinde iktisadın salt olarak yeterli olmadığını bunun yanında siyasal, sosyal, kültürel hatta psikolojik ve dini faktörlerin de bir o kadar etkili olduğu görülmüştür. Tüm bunlar, ekonomide hâkim olan Klasik İktisat ve liberal düşünce akımına olan güveni sarsmış ve Klasik İktisadi düşüncenin;

- İktisadi hayattaki dalgalanmaları önleyemediği
- Gelir ve servet dağılımında adil bir yapı sağlayamadığı
- Tekelci eğilimler oluşturduğu
- Ekonomide tam istihdamı sürekli olarak gerçekleştiremediği
- İktisadi istikrarı sağlayamadığı ve koruyamadığı yönünde eleştirilmesine sebep olmuştur (Ataç 1986: 5).

Klasik İktisadi düşünce sisteminin istenilen başarıyı elde edememesi, Keynes düşünce sisteminin 1930'ların büyük dünya bunalımıyla eş zamanlı yerini almasında etkili olmuştur. Keynes, 1936 yılında yayımlanan "Faiz, İstihdam ve Paranın Genel Kuramı" isimli kitabında, ekonomide önemli bir işsizlik sorunu olduğunu, piyasanın kendi kendini iyileştiremeyeceğini hatta krizin daha da kalıcı hale geleceğini iddia etmiştir. Keynes, krizlerin kapitalist sistemin işleyişine özgü olduğunu, piyasaların kendi kendisini otomatik olarak düzenleyemediğini savunmaktadır. Kapitalist sisteme son vermeden, serbest piyasa ekonomisinin devam edebilmesi için bazen devlet müdahalesinin gerekli olduğunu ve iktisadi, mali bir takım önlemler alınması gerektiğini de ayrıca öne sürmüştür (Altıok 2009: 78-79).

Fakat Blaug (2014:790)'a göre Klasik İktisadın 1930'ların işsizliğini açıklayamadığı yani Keynes öncesi ekonomide işsizliği açıklama konusunda herhangi bir problem olmadığını düşünmektedir. Sorunun, ekonomide mevcut var olan enflasyon, işsizlik, kişi başına GSYİH vs. oranlarındaki azalmadan kaynaklı olduğunu savunmaktadır.

Klasik ve Keynes İktisada olan güvenin sarsılması yeni düşünce akımının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Farklı bir pencere olan Marksizm, kapitalizmin temel öğelerine karşı çıkmış ve kapitalist sistemin, dengesiz iç dinamikleri nedeniyle uzun süre yaşayamayacağını öne sürmüştür. Her ne kadar başlangıçta kapitalist ekonomi teorisinin eleştirisi olarak ortaya çıkmışsa da, zaman içinde Marksizm, çeşitli etkileriyle kendi ekonomi teori ve politikasını ortaya koymuştur. Marksist ideoloji, iktisat politikasını çok daha farklı bir açıdan bakarak uygulanan politikalara şiddetle karşı çıkan bir topluluk olmuştur. Marksizm temel olarak politika uygulayıcıları yani yönetim sistemini hedef almıştır. Fakat asıl eleştirdiği, kapitalizm sisteminin kendisi olmuştur. Kapitalizmin sınıfsallaşmaya, sosyal ayrıma neden olduğunu düşünmesi farklı çözüm arayışlarına sebep olmuştur. Bundan dolayı kapitalizme çözüm aranması gerektiğini ve dolayısıyla sosyal eşitliğin de beraberinde geleceğini öne sürmüştür (Havva, 2016).

Tarih boyunca iktisat politikaları konusunda farklı iktisadi yaklaşımları benimseyen ekonomistler arasında ciddi tartışmaların bulunduğu aşikârdır. Bir tarafta devletin müdahalesinin kısıtlı olmasını gerektiğini düşünen ekonomistler, diğer tarafta ise kesinlikle devlet müdahalesinin gerekli olduğunu savunan ekonomistler olmuştur (Yıldırım, Parlatur ve Taşdemir 2014: 30). Bu konuda her geçen gün farklı düşünceler ortaya atılıyor olsa da, devletin ekonomik hayattaki sınırının ne olması gerektiğine dair kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Çünkü devlet faaliyetlerinin ekonomiye müdahale derecesi ülkeden ülkeye değişmekte ve her ülkede iktisadi, sosyal, politik, dini görüşlerin bir karışımı olan sübjektif tarafı ağır basan değer yargılarına göre değişim göstermektedir (Ataç 1986: 6).

1.4. İktisat Teorisi ve İktisat Politikası

İktisat teorisi ve iktisat politikası birbirini tamamlayan parçalardır. İktisat teorisi ekonomik tahlil, ekonomik analiz yaparak mevcut ekonomik durumu araştırır. İktisat politikası ise ekonomideki karar vericilerin uyguladığı karar ve eylemler arasındaki ilişkiyi, etkileşimi inceler ve aralarında neden-sonuç ilişkisi kurmaya çalışır. Yani, iktisat teorisinin konusu, iktisadi faaliyetler olup gerçekleşen iktisadi olayların ortaya çıkış

nedenleri üzerinde dururken; iktisat politikası belirli amaçlara nasıl ulaşılacağı ile ilgilenmektedir. Başka bir deyişle, önceden belirlenmiş iktisadi amaçları gerçekleştirme yolunda karar alınması ve bu kararların uygulanması şeklinde kendini gösterir. Bu sayede, teori ile politika arasındaki ilişki netlik kazanmaktadır. İktisat teorisinin amacı, iktisat politikası uygulamalarına hizmet etmektir. Yani, iktisat teorisinin bilimsel bulguları, iktisat politikasının analizleri için bir örnek oluşturur. Bu nedenle, iktisat politikasının görevi, ekonomik bir olayı, tespit edilen hedeflere yöneltmektir. Ancak bunu yapabilmesi için, öncelikle iktisadi olayın meydana geldiği ortamın bilinmesi gerekmektedir. Bu bilgiyi bize iktisat teorisi zemin olarak hazırlar. Çünkü iktisat teorisi, herhangi bir ekonomik olayın unsurlarını ve bunlar arasındaki ilişkilerin neden olacağı sonuçların ortaya çıkarılmasında yardımcı olur. İktisat politikası, amaçlarına ulaşmada devletin de iktisadi hayata müdahalesini kolaylaştıracak araçlar kullanır (Yıldırım, Parlatur ve Taşdemir 2014; Özbilen 1998).

Başarılı bir iktisat politikası uygulamanın ilk adımı ekonomide çözülmesi gerekli olan sorunun belirlenmesidir. Bundan dolayı hükümetin ekonomik hedeflere yön verebilmesi için, var olan mevcut ekonomik durum hakkında tam bilgiye sahip olmalıdır. Bunu da “iktisat teorisi” kavramı ile gerçekleştirebilir. Örneğin, Hükümet, ülkede işsizlikle mücadele etmeyi ve istihdam seviyesini artırmayı amaçladığında, hükümet hangi aracı ya da araçları seçmelidir? (faiz indirimi, yatırımlarda artış, vergi indirimi vb.) sorusu önemlidir. Çünkü iktisat teorisi, her şeyden önce değiştirilmesi gereken ekonomik yapıyı gösterir (Savaş 1982: 2).

İkinci adım, ekonomik problemin kaynağını bulmaktır (Savaş 1982:3). Bir iktisadi sorun dışsal ya da içsel faktörlerden ortaya çıkabilir. Ani talep daralması, maliyet yükselmelerinin yol açtığı arz şoku, siyasal istikrarsızlık gibi faktörlerin hangisi soruna yol açıyorsa ona göre bir çözüm yolu izlenmelidir.

Üçüncü adım, hedefler ve amaçlar arasında eşleştirme yapılmalıdır. Çünkü birbirleri arasındaki uyum ne kadar etkin ve verimli ise uygulanan iktisat politikası da o kadar olumlu yönde sonuçlanacaktır (Savaş 1994: 14).

Son olarak, eşleştirmeler arasında çelişki olmamalıdır. Örneğin, yüksek tutarlarda mali açıkları olan seçilmiş sanayi dallarına devlet yardımı diğer adı ile sübvansiyon desteği sağlandığını farz edelim. Sağlanan destek ekonomiyi olumlu etkilemiyor ise sübvansiyon desteği ekonominin gidişatını olumsuz etkiliyordur. Yaşanan olumsuzluklar devlete zarar veriyor ise bu durum bütçe açıklarını artıracaktır. Yüksek tutarlar dış borçlanma veya parasallaşma yöntemlerinden biri ile finanse edilebilir. Fakat bu süreç krizin uzak olmadığını işaret etmektedir. Genelde dış kaynaklar ilk çare olarak görülürken, ödemeler dengesinde oluşacak krizlerin enflasyonist baskı şiddetini artırması yüksek bir ihtimaldir (Akbulak ve Aslan 2004: 121).

Özetle iktisat teorisinin, iktisat politikasına faydaları şunlardır (Savaş 1982: 4):

- a. Amaçların ve araçların seçimine yol gösterir.
- b. Araçların etkinliğini belirlemeye ve ölçmeye yarar.
- c. Araçlardan ve amaçlardan doğacak tutarsızlıkları önceden belirlemeye yardımcı olur.

İktisat politikasının hangi teorik temellere dayandırılacağı önemlidir. İktisat politikası uygulamaları her ülkede her zaman doğru, tutarlı ve güvenilir sonuçlar vermeyebilir. Bunun nedeni her ülkenin sosyo-ekonomik şartlarının aynı olmamasıdır. Şartlar değiştikçe iktisat politikası teorileri ve politika uygulamaları da değişecektir. Bu nedenle uygulanacak iktisat politikaları bir sorunu çözerken başka bir soruna yol açmamalıdır.

İktisat politikası uygulamalarında istikrarsızlık oluşmasının nedenleri (Eğilmez ve Kumcu 2015):

- Ekonomik düşünce ve ekonomik felsefenin sürekli olarak değişim göstermesi
- Siyasi iktidara gelen partilerin farklı politik, sosyal ve ekonomik ideolojiye sahip olması
- Aynı partiye mensup hükümetlerin bile iktisat politikası prensiplerini zaman zaman değiştirmesi
- İktisat politikası uygulamalarının kendi içinde neden-sonuç ilişkisi sağlayamaması

- Hükümet içinde yer alan bakanların aldıkları ekonomik kararlar arasında yeterli koordinasyon ve iletişimin sağlanamaması
- Karar verici birimlerin ekonomiye müdahale etme süreçlerinde gecikme ve zaman kayıplarının yaşanması.

İktisat politikalarının istikrarlı olması, tasarruf eden, yatırım yapan, üreten ve pazarlayan karar verici birimlerin önünü aydınlatır, daha doğru ve verimli karar almalarına yardımcı olarak ülke ekonomisinin büyümesine, kalkınmasına ve refah düzeyinin artmasına olanak sağlamaktadır. Bundan dolayı iktisat politikası uygulamalarında istikrar ve tutarlılık kavramı önem taşımaktadır (Kılıçbay 1997: 251-252).

1.5. İktisat Politikası Amaçları

İktisat politikasının amaçları ile anlatılmak istenen, “ulaşılacak istenen hedefler” ve “elde edilmek istenen sonuçlardır” (Savaş 1982:15). İktisat politikası amaçları ülkelerin gelişmişlik düzeyi, sosyoekonomik şartlarına göre farklılık gösterebilir. İktisat politikasının öncelikli amaçları şunlardır:

- a. Fiyat istikrarını sağlamak
- b. Tam istihdama ulaşmak
- c. Üretim düzeyini artırmak
- d. Ödemeler bilançosu dengesini sağlamak

İktisat politikasının öncelikli amaçlarına ek olarak tali veya ikinci dereceden amaçlar olarak adlandırabileceğimiz şu amaçların da sıralanması mümkündür (Akdiş 2001: 164):

- Gelir dağılımını iyileştirmek
- Bazı bölge ya da sektörlere öncelik vermek
- Tüketim alışkanlıklarını düzenlemek
- Nüfus artış hızını kontrol etmek
- Çalışma saatlerini azaltmak

- Faktör dağılımını düzeltmek
- Temel mallar arzını güvence altına almak

1.5.1. Fiyat İstikrarını Sağlamak

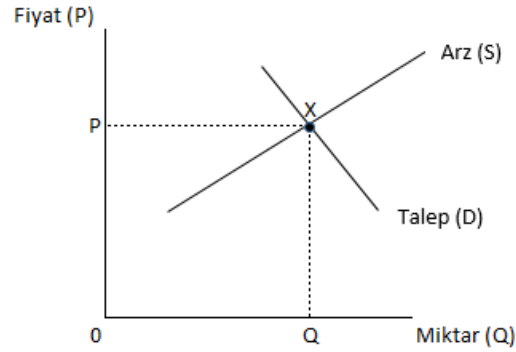
Ekonomik gelişmenin temeli fiyat istikrarını sağlamak ve bu istikrarı sürdürebilmektir. Fiyat istikrarı, ekonomik aktörlerin, tasarruf, yatırım ve tüketim kararlarını alırken dikkate almaya gerek görmedikleri ölçüde düşük enflasyon oranını ifade etmektedir (Yıldırım ve Caklı, 2018: 206).

Ekonomik birimlerin karar alma sürecinde dikkate almadıkları enflasyon oranının ne olduğu konusu tam olarak açıklanamamaktadır. Fakat bunun temelinde sıfır enflasyon-pozitif enflasyon tartışması yatmaktadır. Elverişli ölçülerde düşük enflasyon bir ekonomi için önemlidir. Üretiminin sürekliliği ve yatırımların artması için, mal ve hizmet üretimini destekleyerek düşük enflasyon oranına ihtiyaç bulunmaktadır. Diğer yandan sıfır enflasyon istenen bir durum değildir. Çünkü fiyatların artmaması yani sıfır olması üreticilerin üretim yapma isteklerini törpüleyebilir. Bundan dolayı genellikle yıllık fiyat artışları gelişmiş ülkelerde %1-3, gelişmekte olan ülkelerde ise %3-6 aralığı kabul edilir (Doğan ve Akbakay 2016:630).

Görüldüğü üzere yıllık fiyat artışları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için farklılık göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerde fiyat istikrarsızlığının nedeni yapısal olabilirken, gelişmiş ülkelerde arz ve talep şokları olabilmektedir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkeler fiyat istikrarına uzun vadede, gelişmiş ülkeler kısa vadede ulaşmaya çalışmaktadır (Kubar 2016: 96).

İktisadi sistemlerde genel olarak arz ve talep dengesinin fiyat mekanizmasında oynaklığa neden olacağı kabul görmüş bir durumdur. Arzın fazla olduğu durumlarda fiyatların düştüğü, talebin fazla olduğu durumlarda ise fiyatların arttığı beraberinde iktisat politikasının bu noktada dengeleyici faktör olarak devreye girmesi amaçlanmaktadır. Fiyatların arz ve talep ile değişimini Grafik 1.1 üzerinden görmek mümkündür.

Grafik 1.1: Arz-talep dengesinin fiyatlar üzerindeki etkisi

Kaynak: Eğilmez, 2013

Bir mal ya da hizmetin fiyatı yani piyasa dengesi arz-talep doğrularının kesiştiği X noktasında oluşur. P denge fiyatlar genel seviyesini, Q ise denge üretim miktarını gösterir. Arz ve talep eğrilerinin kesiştiği bu nokta yukarıdaki “X noktasını” temsil etmektedir. X noktasında tüketiciler Q birim malı P fiyatından almaya razıyken, üreticiler de aynı miktar malı P fiyata satmaya razıdır (Ballıoğlu, 2012).

Piyasalarda fiyatların belirlenmesinde girdi fiyatlarının etkisi oldukça fazladır. Bir mal veya hizmetin piyasa fiyatı genel olarak üretim maliyetleri ve kâr toplamı ile hesaplanır. Piyasa fiyatı, söz konusu mal veya hizmetin üretim maliyetlerini de belirleyebilir. Bu maliyetler içinde hammadde, işçilik, ulaştırma, üretim araçları ve tüketim kalemleri yer alır. Elektrik, işçi maliyetleri, vergi gibi üretim maliyet kalemlerinde belirleyicilik, iktisat politikası uygulamaları ile sağlanmaktadır. Fiyatlar devlet tarafından belirlenmekte ve üretim piyasaları bu fiyatlara tabi kalmak zorundadırlar. Dolayısıyla fiyat istikrarının sağlanması ve sürekliliği noktasında iktisat politikası uygulamaları bu dengeyi sağlamalıdır (Gümüş 2015: Aktaran: Ay Çakar: 2016:7).

Paya (2002:149)’a göre piyasa dengesinin bozulması yani arz ve talep nedenli yaşanan sorunlar, makro düzeyde birçok problemi de beraberinde getirir. Her ülkenin yönetimi bu tip dengesizlikleri gidermeye çalışır. “Sihirli üçgen” olarak tanımladığı iktisat politikalarının gerçekleşmesi halinde ekonominin iyileşebileceğini ve ilk koşulun fiyatlar genel düzeyindeki artışın makul seviyede olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Fiyat istikrarının sağlanması iktisat politikası uygulamaları ile desteklendiğinde söz konusu ülkede şu gibi faydalara neden olabilmektedir (Gerdesmeier ve Dieter 2009):

- Daha yüksek yaşam standartlarına kavuşma hedefine destek olmak
- Genel fiyat gelişmeleri hakkındaki belirsizliğin azaltılmasına ve dolayısıyla, görece fiyatların şeffaflığının artırılmasını sağlamak
- Faiz oranlarındaki enflasyon riski primlerini azaltmak
- Vergi sistemleri ve sosyal güvenlik sistemlerinin negatif etkilerini azaltmak
- Servetin ve gelirin adaletsiz dağılımını önlemek
- Finansal istikrara katkı sağlamak

1.5.2. Tam İstihdama Ulaşmak

İstihdam ve işsizlik, ülke ekonomilerinin üretim yapılarını, sektörel ve bölgesel kalkınma yapılarını, atıl kalan veya kalmayan emek işgücü kaynağını birçok faktöre bağlı olarak açıklayan kavramlardır. Bundan dolayı geçmişten günümüze gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ortak problemidir. Ülke ekonomisinde yaşanan kırımlar ışığında farklılaşmakla birlikte bu sorun hem sosyal hem de ekonomik açıdan “maliyet” oluşturmaktadır (Baş ve Kocakaya 2018:219).

Bir ülkenin iktisadi açıdan en önemli amaçlarının başında, ülke nüfusunun içerisinde çalışma arzu ve isteğinde olanların iş ihtiyacını karşılayabilmek üzere tam istihdama ulaşmak gelmektedir. Ancak bu durum her zaman geçerli olmayabilir.

Bu çerçevede çalışma gücüne sahip ve çalışmak isteyen, fakat geçerli ücret ve çalışma koşullarında iş bulamayan kimselere “işsiz” denilmektedir. İşsizliğin uluslararası standartta üç kriteri bulunmaktadır. Bunlar (Kanca 2012:2):

- İşi olmama
- İşbaşı yapmaya hazır olma
- İş arıyor olma

İşsizliğin birden çok nedeni bulunmaktadır. İleri teknolojinin üretim sürecine girmesiyle birlikte insan gücüne duyulan ihtiyacın azalmış olması, diğer yandan ithalata dayalı bir ekonominin var olması, kamu kesimi ve özel sektörde istihdam daralmasının yaşanması işsizlik oranının artmasına etki edebilir (Alptekin 2006: 12).

İşsizlik, toplumların sosyal, ekonomik, fizyolojik ve psikolojik yönden refah düzeyini olumsuz etkilemektedir. İşsizliği ortadan kaldırmak için istihdam yaratılmalıdır. İşsizlikle mücadelede yeni iş sahalarının açılması, eğitim sisteminin doğru şekilde iş hayatına yönlendirmesi, kırdan kente göçün azaltılması, üretimin ve yatırımın artırılması tam istihdama ulaşmak noktasında önemlidir (Tufan Demiray 2003: 25).

Geniş anlamda tam istihdam, bir ekonomide tüm üretim faktörlerinin (emek, toprak, sermaye ve girişim) üretime katılmasını; dar anlamda ise yalnızca emeğin kullanımını ifade etmektedir (Dinler 2012: 489).

Genelde tam istihdam düzeyi olarak kabul edilen işsizlik oranı %4'tür. Fakat bu oran gelişmiş ülkeler için %3, gelişmekte olan ülkeler için ise %5 işsizlik oranı olarak belirlenmiştir (Parasız 1996: Aktaran: Bozgeyik 2013: 38).

İktisat politikasında tam istihdamın amaç olarak belirlenmesi 1929 yılı ekonomik buhranına kadar dayanmaktadır. İktisat politikası açısından tam istihdamın amacı, konjonktürel işsizliğin önlenmesini, yapısal ve mevsimlik işsizlik türlerinin giderilmesini ya da ortadan kaldırılmasını içerebilir (Parasız 2003:1).

1.5.3. Üretim Düzeyini Artırmak

İktisat politikasının amaçlarından bir diğeri olan üretim düzeyinin artırılması ekonomik büyüme veya iktisadi kalkınma anlamına gelmektedir. Büyüme, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra daha fazla önem arz eden bir kavram olmuştur.

Ekonomik büyüme ve iktisadi kalkınma arasında anlam bakımından farklılık bulunmaktadır. Büyüme sadece milli gelirdeki niceliksel bir artışı ifade ederken,

kalkınma üretim ve teknolojide meydana gelen gelişmelerle birlikte açığa çıkan ekonomik ve sosyal üretimi, teknoloji kullanım maliyetini, gelir dağılımındaki iyileşmeyi de kapsayan daha geniş bir çerçeveyi içermektedir. Büyüme, kalkınmanın ilk adımıdır. Büyüme ekonomik ve toplumsal ilerlemeler takip etmez ise kalkınmanın gerçekleşmesi uzun soluklu olmayabilir (Arslan 2013: 47).

1.5.4. Dış Ticaret Dengesi

Ödemeler dengesi, “belli bir zaman döneminde (bir yıl) iç ve dış ekonomik birimler arasındaki ödemelerin rakamsal durumunu gösteren bilançodur. Bilançonun aktifinde ödeme girdileri, pasifinde ise diğer ülkelere olan ödeme çıktıları yer almaktadır” (Parasız 2003: 3).

Ödemeler bilançosu açıkları ulusal ekonomi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilir. Dış ticaret açığı veren ülkeler döviz rezervlerinin kritik düzeyde düşüş göstermesinden dolayı baskı altında kalabilirler. Dolayısıyla bu tür ülkelerde dış ticaret politikasının amacı, döviz gideri doğuran işlemlerin kısıtlanması ve döviz kazandırıcı politikaların özendirilmesidir (Seyidoğlu 2009:140).

Ülke ekonomisinin uzun dönemde sağlıklı işleyebilmesi için dış ticaret dengesinin sağlanması gereklidir. Bir devletin dış ticaretini etkileyebilecek unsurların bazıları yasalar, gümrük resmi, ticaret anlaşmaları, primler, sübvansiyonlar ve idari korumacılık vs. (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2011:3-4).

1.6. İktisat Politikalarının Amaçları Arasında Uyumsuzluk

Belli bir amaca, çeşitli araçlar kullanarak varmak mümkündür. Tıpkı doktor-hasta ilişkisi gibi. Doktor, muayene olmak üzere kendisine gelen hastaya teşhis koyabilmek için ilk aşamada, onu tanımlayıcı bir süreç gerçekleştirir. Geçmişine yönelik hasta öyküsüne ait çeşitli sorular sorar, veriler toplar. Fiziki muayenesini yapar, ilgili testleri ve ölçümleri yaptırmasını ister. Sonuçta hastanın bütün verilerinin mevcut olduğu bir

hasta dosyası oluşturur. İkinci aşamada, elde etmiş olduğu bütün verileri incelemek suretiyle hastalığına teşhisini koyar. Burada doktorun amacı hastayı en kısa sürede sağlığına kavuşturmaktır. Üçüncü aşamada, hastayı en kısa sürede iyileştirecek ilaçları reçete eder. Hastalığa iyi gelebilecek birden çok ilaç vardır. Ancak doktor, en kısa sürede sonuç alabileceği ve yan etkisi olmayan veya en az yan etkisi olan ilaçları seçmeye özen gösterir. Dördüncü aşamada, belirli bir süre sonra hastanın iyi olup olmadığını görmek ister. Bunun için hastayı kontrole çağırır, sağlığına kavuşup kavuşmadığını kontrol eder, ayrıca verdiği ilaçların yan etkilere (olumlu-olumsuz) yol açıp açmadığına bakar. İlaçların yan etkisi yok ve hasta iyileşmişse süreç tamamlanmış demektir. Hasta iyileşmemiş ya da ilaçların yan etkisi ortaya çıkmışsa beşinci aşama olarak yeni bir süreci başlatır (Vural 1994: 30).

İktisat politikası uygulamalarını yukarıda bahsedilen doktor-hasta ilişkisi örneği ile bağdaştırmak mümkündür. Aşağıda beş aşamadan oluşan iktisat politikası uygulama süreci anlatılmaya çalışılmıştır (Berber 2019: 25-26):

İlk aşama, iktisat politikası uygulamanın “başlangıç aşaması” olarak ifade edilmektedir. Politika yapıcısı ülke ekonomisi hakkında parasal, reel ve diğer kesimlere ilişkin verileri toplar ve bir veri seti oluşturur. Bu verilerin şekillenmesinde ülkedeki sosyo-ekonomik yapı, kurumsal ve hukuki yapı, siyasi-ideolojik yapı, bireysel tercihler ve sözü edilen yapılara göre oluşan toplumsal tercihler etkilidir.

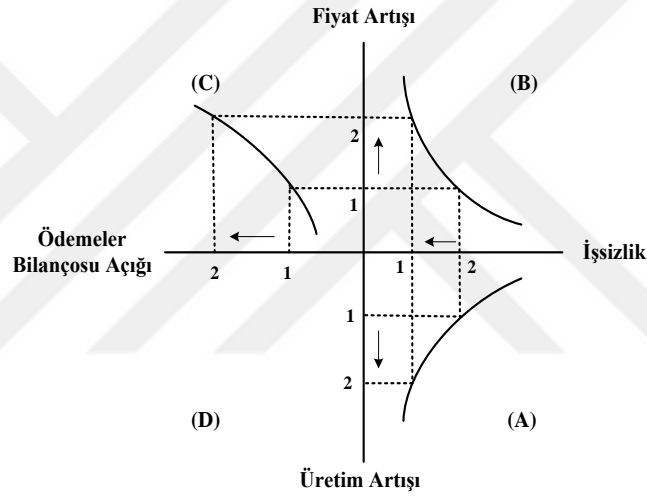
İkinci aşama; politika uygulamasında ulaşılmak istenen amaçlar ortaya konulur. Amaçların tespitinde ve sayısal hedeflerin konulmasında mümkün olduğu kadar ulaşılabilir hedefler konulmalıdır. Ayrıca amaçların birbiriyle çelişme durumları da değerlendirilir.

Üçüncü aşama; belirlenen amaçlara ulaşabilmek için kullanılabilecek politika araçları belirlenir. Araç seçimi tıpkı ilaç seçimi gibi oldukça teknik ve karmaşık bir durumdur. Çünkü alt politikalar kapsamında birçok farklı araç seçilme imkânı vardır. Bunlar içinde yan etkisi olmayan ve de amaca en kısa sürede ulaşmayı sağlayanlar seçilmelidir.

Dördüncü aşama; uygulanan politikaların sonuçları kontrol edilir. Yani hedeflenen amaçlara ulaşıp ulaşılamadığına bakılır. Amaçlar gerçekleştirilmişse sorun bulunmamaktadır. İstenilen hedeflere ulaşılamamış veya uygulanan politikaların olumsuz yan etkileri oluşmuş ise yeni bir iktisat politikası arayışına gidilmelidir.

Beşinci aşama; uygulanan politikaların amaca ulaşmasını engelleyen faktörleri ortadan kaldırmaktır.

Grafik 1.2: İktisat politikası amaçları arasındaki çatışmalar

Kaynak: Berber, 2011

İktisat politika uygulama amaçları arasındaki en belirgin çelişki fiyatlar genel seviyesindeki artış ve tam istihdam ilişkisidir. Tam istihdamı sağlamak amacıyla uygulanacak önlemler enflasyonu etkileyebilir. Enflasyonu düşürmek için uygulanacak önlemler de işsizliğin artmasına etki edebilir. Bu yüzden makroekonomik açıdan güçlü etkilere sahip olan politikaların farklı amaçlara sahip olmaları normaldir. Fakat temel sorun farklı amaçların çatışması ve bu çatışma ile her politika için etkinlikten uzaklaşmaktır. Makroekonomik amaçlar arasındaki çelişkiler kısa dönemden uzun döneme doğru yumuşama gösterebilir. Bunun en tipik örneği enflasyon ve işsizlik arasındaki ters orantıyı analiz eden iktisatçı A. William Phillips'e ait olan "Phillips Eğrisi" dir (Tunay 2010: 3-4). B panelinde görüleceği üzere işsizlik oranı 2'den 1'e

düştüğünde, fiyatlar 1'den 2'ye yükselmiştir. Bu ilişki enflasyon ve işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ifade etmektedir (bk. Grafik 1.2).

Bir diğer makroekonomik sorun büyüme ve fiyat istikrarı arasındaki ilişkidir. Bu iki durum her zaman aynı anda gerçekleşmeyebilir. Örneğin, ekonomik büyümenin sağlandığı bir ekonomide toplumun da gelir düzeyi muhtemelen yüksek olacaktır. Buna bağlı olarak toplumun tüketim kalıpları değişecektir. Tüketimdeki bu değişiklik ile oluşan talep fazlasının karşılanamaması halinde başlangıçta sağlanan fiyat istikrarı bozulabilir (Karaçor, Özer ve Saraç 2011: 30).

1.7. İktisat Politikası Araçları

Ülke ekonomileri yukarıda açıklanmaya çalışılan iktisat politikası amaçlarına ulaşmak için belli araçlar kullanmaktadır. Bunlar para, maliye ve heterodoks politika araçlarıdır.

İktisat politikası iki temel alt politika ile bazı destekleyici politika araçları ve alternatif politika araçlarından oluşmaktadır. İki temel alt politikalarından birisi kamu harcamaları, kamu gelirleri ve kamu borçlanması araçlarının toplandığı maliye politikası; Diğeri, açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılık politikası, reeskont politikası kredi tavanı kontrolleri, faiz denetimi gibi araçların toplandığı para politikasıdır (Eğilmez, 2014).

Bu iki temel politikanın yanında sıkı para ve maliye politikasını içeren geleneksel istikrar politikası (ortodoks istikrar politika) araçları yanında gelirler politikası araçlarını da içeren politika aracıdır (Yıldırım ve Caklı 2018:205).

1.7.1. Para Politikası

Para politikası, ekonomik faaliyet hacminin ve fiyat genel düzeyinin denetlenmesi amacıyla dolaşımdaki yani tedavüldeki para miktarının artırılıp azaltılması anlamına gelmektedir. Para politikası, serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu ülkeler için geçerlidir. Dolayısıyla para miktarının artırılması için faiz haddi azaltılır veya

ekonomideki para hacmi daraltılırken faiz haddi arttırılır. Bu nedenle genişletici para politikasına “ucuz para politikası”, daraltıcı para politikasına ise “pahalı para politikası” adı verilmektedir (Aren 2009: 163).

Para politikasını uygulama sorumluluğu 30 Haziran 1930’da merkez bankasına verilmiştir. Merkez bankasının etkili para politikası araçlarını seçebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri, uygulanan politikaların ekonomiye etkileri konusunda doğru değerlendirmelere sahip olmaları ile mümkün olduğundan para politikası uygulamalarının fiyatlar ve reel sektör üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi son derece önemlidir.

Para politikası araçları farklı dönemler itibari ile farklı iktisadi şartlar için birçok yönden değiştirilebilir araçlar bütünüdür. Merkez bankası bir gün para arzını arttırıcı diğer gün para arzını azaltıcı işlem yapabilmektedir. Para otoritelerinin veya kamu otoritesinin ara politikası uygulamaları herhangi bir onay veya ilan sürecine girmeden yürürlüğe konabilmektedir. Para politikalarının ekonomik açıdan meydana getirebileceği tepki maliye politikası uygulamalarına göre daha azalabilir. Fakat para politikası uygulamalarında para arzını arttırıcı bir uygulamanın piyasada nasıl bir kredi genişlemesine yol açacağı veya faiz oranları üzerinde yapılan bir düzenlemenin toplam talep üzerinde ne oranda bir etki yapacağı önceden öngörülemez (Akdiş 2001: 182-184).

Merkez bankasının temel amacı, ülkenin ekonomik kalkınmasını desteklemektir. Bu amaçla Banka’ya aşağıdaki yetkiler tanınmıştır (Yıldırım ve Gülbek 2018:97):

- Temel politika aracı olan reeskont oranlarını belirlemek
- Hazine işlemlerini sağlamak
- Para piyasasını ve dolaşımını düzenlemek
- Türk parasının istikrarını sağlamaya yönelik önlemler almak
- Banknot basımını tek elden yürütmek
- Devletin haznedarlığını yürütmek

1.7.2. Para Politikası Amaçları

Genel olarak bakıldığında para politikasının amacı ülkedeki refah seviyesini maksimize etmektir. Bu nihai amaç için belirlenen para politikasının tamamen kontrolünde olmayan temel amaçların fiyat istikrarı, tam istihdam, finansal istikrar, iktisadi büyüme, mali piyasaların istikrarı, faiz oranlarında istikrar, döviz kuru istikrarı, ödemeler dengesi olduğu görülmektedir. Merkez Bankası temel amaçlarına kısa vadeli ve geçici olarak ulaşılmasından daha ziyade uzun vadede ve kalıcı olarak ulaşmaya çalışmaktadır.

1.7.2.1. Ekonomik Büyüme Sağlamak

“Bir ülkenin, sahip olduğu kıt kaynakların miktarını artırarak veya onların kalitelerini iyileştirerek üretim imkânları sınırını genişletmesi veya üretim teknolojisini ve kurumsal çerçeveyi değiştirerek daha yüksek üretim düzeylerine çıkması ekonomik büyüme olarak ifade edilmektedir” (Aktuğ 2012:2).

Diğer bir tanım, üretim faktörlerinin kişi başına reel milli geliri yükseltecek şekilde sürekli artmasıdır (Özel 2002: 64).

Ekonominin büyüme hızı, reel GSYİH'nın artış hızıdır. Büyümenin ya da reel GSYİH'nın zaman içinde artmasının iki nedeni olabilir. Birincisi, nüfusun artması ve sermaye birikiminin sağlanması ile gerçekleşen üretimde kullanılan üretim faktörlerinin (emek ve sermaye) miktarının artmasıdır. İkincisi ise üretim faktörlerinin etkinliğinin artırılmasıdır. Bu şekilde aynı miktardaki üretim faktörleri ile daha fazla üretim yapılabilir. Etkinliğin artırılması eğitim, iş bölümü, ileri teknolojinin geliştirilmesi ile sağlanabilir. (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir 2013: 19).

Ekonomik büyümenin olumlu ve olumsuz sonuçları meydana gelebilir. Büyüme yaşam standardının yükselmesinden daha çok, savunma ve prestij yönünden uluslararası ilişkilerde avantaja sahiptir. Diğer yandan büyüme, gelirin yeniden dağılmasına olanak sağladığı gibi, yaşam tarzının değişmesine de etki edebilir. Yüksek büyümenin olumlu

sonuçlarının yanında olumsuz sonuçları da olabilir. Sanayi devriminden bu yana milli gelirden meydana gelen artış beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Bunlardan bazıları çevresel sorunlar, ruhsal bozukluklar, doğal kaynakların tükenmesi, doğal yaşamın tahribatı ülke ekonomisinde maliyetlere neden olabilir (Dinler 2012: 616-618).

1.7.2.2. Fiyat İstikrarını Sağlamak

Fiyat İstikrarı, insanların yatırım, tüketim ve tasarrufa yönelik kararlarında dikkate almaya gerek duymadıkları ölçüde düşük bir enflasyon oranını ifade etmektedir. Fiyat istikrarı, gelişmiş ülke ekonomileri için % 1 ile %3 aralığındaki enflasyon oranını ifade etmektedir. Ülkedeki oranların bu rakamların üstüne çıkması paranın değer saklama işlevinin sarsılmasına, tasarrufların azalmasına ve enflasyonu tetiklemesine neden olabilir. Ekonomik ve sosyal istikrarın sağlanabilmesi için ön koşul olan fiyat istikrarı, sadece düşük enflasyon oranına ulaşmayı değil; söz konusu oranın istikrarını da kapsamaktadır. Fiyat istikrarı, yüksek enflasyonunun yarattığı belirsizliğin ortadan kalkmasına yardımcı olarak sürdürülebilir ekonomik büyümeye ve ekonomik refaha katkıda bulunabilir. Ayrıca fiyat istikrarının olmadığı bir ekonomide geleceğe ilişkin belirsizlikler toplumdaki güven duygusunu zedeleyebilir (TCMB 2013: Parasız 2003).

Fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomide; yatırımcılara ve tüketicilere göreceli fiyatları kolayca karşılaştırma imkânı tanıyarak yatırım ve tüketim kararlarının sağlıklı bir şekilde verilmesini ve ülke kaynaklarının daha verimli alanlara yönlendirilmesini sağlayabilir. Böylece fiyat istikrarının sağlandığı bir ortamda büyüme potansiyeli de artabilir (TCMB 2013: 9).

1.7.2.3. Finansal İstikrarı Sağlamak

Finansal piyasalarda son dönemlerde ortaya çıkan gelişmeler, merkez bankasının temel fonksiyonlarını etkilemiştir. Finansal piyasaların derinleşmesi, küreselleşme ve gelişen iletişim teknolojisine bağlı olarak bağımsız merkez bankalarına duyulan gereksinim artmış, şeffaf, açık ve hesap verebilir Merkez Bankasının fiyat istikrarını sağlamakta başarılı olacakları genel olarak kabul görmüştür. Bunun yanı sıra son

dönemde yaşanan 2008 finansal krizi nedeniyle, fiyat istikrarı hedefinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda “finansal istikrar” konusu merkez bankasının para politikası gündemlerinin üst sıralarında yerini almaya başlamış ve fiyat istikrarı ile finansal istikrar hedeflerinin birbirlerinden ayrı düşünülmemeyeceği görüşü giderek yaygınlaşmıştır (Atılğan 2016: 252).

Tablo 1.1: TCMB'nin Para Politikası Çerçevesi (Eski-Yeni Karşılaştırması)

	Eski Yaklaşım	Yeni Yaklaşım
Amaçlar	Fiyat İstikrarı	Fiyat istikrarı Finansal İstikrar
Araçlar	Politika Faizi	Konjonktürel Araçlar (Politika Faizi, Likidite Yönetimi, Faiz Koridoru)

Kaynak: TCMB, 2012

Yukarıdaki tabloda TCMB'nin uyguladığı eski ve yeni yaklaşım para politikası çerçevesi yer almaktadır. Tabloya göre; eski yaklaşımda amaç fiyat istikrarı, araç ise politika faizi iken, kriz sonrası uygulamaya konan yeni yaklaşımda ise fiyat istikrarı ve finansal istikrar amaç olarak belirlenmiş, bu amaçlara ulaşmak adına politika faizi, likidite yönetimi ve faiz koridoru araçlarının kullanıldığı görülmüştür (Eşsiz 2017: 44).

1.7.3. Para Politikası Araçları

Bir ekonomideki para arzıyla makro iktisadi göstergeler arasındaki ilişkiden yola çıkarak kamu otoritelerinin iktisadi büyüme, enflasyonla mücadele, fiyat istikrarı, finansal istikrar gibi makroekonomik hedeflere ulaşmak için piyasadaki para arzını belirlemesine “para politikası” denilmektedir. Genellikle gelişmiş ekonomilerde para politikaları merkez bankaları tarafından yürütülmektedir (Yıldırım ve Gülbek 2018: 79). Açık Piyasa İşlemleri ve Reeskont politikası parasal tabanını², zorunlu karşılıklar parasal çarpanının³ büyüklüğünü denetlemeye çalışırlar.

² Para tabanı: Piyasada dolaşan banknot ve bozuk para ile bankacılık sistemi tarafından tutulan rezerv para miktarıdır.

³ Parasal tabandaki 1 TL'lik artışın ne kadar para arzı genişlemesi yaratacağını gösteren katsayıya para çarpanı denir.

1.7.3.1. Açık Piyasa İşlemleri (APİ)

En kullanışlı ve en önemli para politikası aracı olan APİ, merkez bankasının dolaşımdaki parayı artırmak veya azaltmak amacıyla piyasada döviz, altın ve tahvil gibi aktifleri geçici olarak alıp satma işlemleridir (Akdiş 2001: 171).

Merkez bankaları APİ işlemleri ile piyasadaki likiditeyi çekmek için piyasadan bono ve tahvil satın almakta, para arzını genişletmek için ise bono ve tahvil satışı yapmaktadır. Böylece dolaylı olarak piyasadaki para miktarını kontrol altına almaktadır (Arıcan ve Okay 2014: 10).

APİ, çeşitli avantajlara sahiptir. Buna göre merkez bankaları parasal taban boyutunu belirlemek için istediği kadar tahvil alıp satabilir. Gerektiğinde çok küçük alım ve satımlar da gerçekleştirebilir. Böylece parasal taban üzerinde çok küçük etkiler yapabilir. Açık piyasa işlemleri kolayca tersine çevrilebilir. Yani saat 10.00'da da tahvil satın alabilir, saat 11.00'de de satabilir. Bunun tam tersi de doğrudur. Başka hiçbir araç bu kadar hızlı sonuç verip, kolay bir şekilde ters çevrilemez (Arıcan, Okay 2014: 10).

Alptekin (2015) ve Parasız (2003)'a göre APİ uygulamasının tek bir problemi vardır. Bu işlemler, sermaye piyasasının yoğunlaştığı bölgelerde gerçekleşmektedir. Bu durum ekonomiye yapılan müdahalenin daha yavaş tesir ederek yayılmasını sağlamaktadır.

APİ, reeskont politikasıyla benzerlik göstermektedir. Her iki politika aracıda ticari bankaların ellerinde tuttıkları likiditeye etki ederler. APİ, reeskont politikasından iki şekilde ayrılmaktadır. Birincisi, APİ alım-satımı merkez bankasının inisiyatifinde gerçekleşmektedir. İkincisi, APİ ticari bankalara uygulandığı gibi diğer banka dışı kurumlara da uygulanabilir. Fakat reeskont politika aracı sadece ticari bankalara uygulanmaktadır. APİ, reeskont politikasına göre daha üstün kabul gören bir araçtır (Parasız 2007:77-78).

1.7.3.2. Zorunlu Karşılık Politikası

“Bankaların ve düzenleyici kurumlar tarafından gerekli görülebilecek diğer finansal kuruluşların çoğunlukla mevduat ve benzeri yükümlülüklerinin belirlenen bir orandaki kısmının Merkez Bankası nezdinde tutulmasıyla uygulanan bir para politikası aracıdır”. (Alper ve Tiryaki 2011: Aktaran: Hazar ve Yenice 2015:144).

Akçay (1997) zorunlu karşılık uygulaması tanımında, bankaların mevduatlarında oluşacak ani ve aşırı azalışlara karşı mevduat sahiplerinin sisteme güven duyması noktasına dikkat çekmektedir (Aktaran: Arıcan ve Okay 2014: 11).

Zorunlu karşılık politikasının üç temel amacı vardır. Bunlar, ihtiyat, likidite yönetimi ve para arzı kontrolüdür. Zorunlu karşılıklar politikası, ilk olarak bankalara likidite sağlamak için kullanılmış olsa da, modern bankacılık sisteminde bu durum para arzını kontrol altına almak için değişikliğe uğramıştır. Türkiye 2010 yılından bu yana zorunlu karşılıklar politikasını etkin olarak kullanmaktadır (Eğilmez ve Kumcu 2015: 178).

Zorunlu karşılık uygulamasının, bankacılık sisteminin riskini azaltması, para arzını ayarlaması, kısa vadeli faiz oranlarının istikrarına yardımcı olması, likidite yönetimini kolaylaştırması ve senyoraj geliri elde etmek gibi faydaları bulunmaktadır (Önder 2005: 87).

Alptekin (2015: 39-40)'nin görüşüne göre, uygulamanın yan etkileri de var olmaktadır. Karşılık oranında meydana gelen küçük bir artış bile bankacılık sisteminin fon talebi ve faiz oranı artışına neden olabilir. Bir diğer nokta, karşılık oranının artırılmasıyla rezervleri fazla olmayan bankalar portföylerindeki menkul kıymetleri ellerinden çıkarmak usulüyle zor durumda kalabilirler.

1.7.3.3. Reeskont Politikası

Reeskont kelime anlamı olarak “ikinci kez iskonto” anlamına gelmektedir. Reeskont “ticari bankaların iskonto ettikleri bir senedi likidite sağlamak amacıyla merkez bankasına yeniden iskonto ettirmeleridir.” Bu işlemler için merkez bankası tarafından uygulanan faiz oranına da “reeskont oranı” adı verilmektedir (TCMB 2008: 5).

Reeskont politikası uygulaması para-menkul kıymet piyasaları üzerinde etkilidir. Bu uygulamada bankalar, merkez bankası tarafınca belirlenen kısa vadeli senetleri merkez bankası tarafından belirlenen faiz oranlarından iskonto ettirerek ihtiyacı olan likiditeyi sağlar. Bu uygulama ile bankalar acil durumlarda panik durumunu en aza indirgerler. Bu politikanın temel amacı, merkez bankasının finansal sistem için son ödünç verme mercii fonksiyonunun yerine getirmesidir. Etkili bir reeskont politikası uygulaması için, etkin bir merkezi yönetim gerekmektedir (Önder 2005: 80).

Reeskont kredi faizi üzerinde yapılan bir değişiklik, piyasa faiz oranı ile reeskont faizi arasından kaynaklanan reeskont kredileri üzerinde istikrarsızlık yaratabilir. Bu durum reeskont oranının piyasa faizi üzerinde bir oran ile gerçekleşmesi borçlanmanın merkez bankası dışındaki bir kanaldan yapılmasını gerektirir. Bu ihtimal mümkün değilse bankaların kredi vermesi ile ekonomik bir daralmaya etki etmesi söz konusu olacaktır. Diğer bir nokta merkez bankasının piyasayı uyumlaştırmak adına reeskont faiz oranını yukarı çekmesi, faizlerin artacağı yönünde bir beklenti oluşturabilir. Dolayısıyla kredi arz ve talebinde küçülmeye neden olabilir (Alptekin 2015: 38).

1.7.3.4. Kredi Tavanı Kontrolleri

Lıpsy, Steiner, Purvıs (1997)’e göre Merkez Bankası, ticari bankaların çeşitli ekonomik faaliyetlerle açacakları kredilere bir sınırlama getirebilir. Açılacak kredilere uygulanan sınırlamalar farklılaştırılabilir. Teşvik edilmek istenen sektörlerde kredi tavanları yüksek tutularak kredilerin bu sektörlerle yönelmesi amaçlanabilir ve kredi tavanı sınırlaması banka nezdinde de uygulanabilir. Söz konusu kredi tavanı uygulamaları bankaların sermayesine, mevcut kredilerine, kredi alanlara ve mevduatlarına göre

belirlenebilir. Bu tür önlemlerle para otoriteleri, ticari banka fonlarının bazı spekülatif faaliyet ve alanlara kayışını da önlemeyi amaçlayabilir (Aktaran: Akçay 1997: 13).

Bankaların sağladıkları kredilerin artması; dış borç oranlarının artması toplam talebin genişlemesiyle talep enflasyonu ve dış ticaret açığının artması gibi olumsuz yönde sonuçlar getirebilir. Olumsuz sonuçların artması ekonomiyi daha fazla kırılgan ve belirsizlik sürecine sokabilir. Bu gibi bir senaryoda merkez bankası kredi çeşitlerine üst limit koyabilir (Yıldırım ve Gülbek 2018: 87).

1.7.3.5. Faiz Denetimi

Merkez Bankası, bankaların mevduat ve kredi için uyguladığı faiz oranlarına sınırlamalar getirebilir. Günümüzde uygulanan serbest faiz sistemi geçmişte birçok açıdan denetim altındaydı. Bugün de aynı denetimin uygulanması mümkündür. Merkez Bankası faize limit koyabilir, farklı vadeler için farklı faizler uygulatabilir. Hatta bu uygulamayı teşvik amaçlı olarak farklılaştırılmış olarak da uygulatabilir (Eğilmez ve Kumcu 2015: 176).

Makroekonomik istikrarın sağlanması açısından TCMB 2008 finansal krizinden sonra geleneksel politikaların yanında geleneksel olmayan para politikalarına enflasyonla mücadele kapsamında yeni politika araçlarına da yönelmiştir. Bunlardan bazıları; politika faizi, koridor faizi ve geç likidite penceresidir.

Politika faizi, TCMB'nin belirlediği kısa vadeli faiz oranıdır. Bu oran gecelik faiz veya bir hafta vade ile repo faizi de olabilir. Faiz koridoru, gecelik borç alma faizi ile gecelik borç verme faizi arasındaki farktır (Altay 2015: 47).

Geç likidite penceresi faizi, hesaplarını kapatmak veya ellerinde bulunan parayı borç vermek için son ana kadar bekleyen bankalara uygulanan faiz oranlarıdır. Saat 16.01 itibariyle başlayıp 17.00 itibariyle kapanmaktadır. Bu bir saatlik zaman sürecinde günlük hesaplarını tutturamayan, tahmininden fazla parayı borç veren bankanın merkez

bankasına aktarması gereken miktarı temin edebileceği son fırsattır. Bu uygulamaya konu olan bankalar eskiden “sıkıntılı banka” olarak kabul görürdü (Eğilmez, 2017).

1.7.4. Maliye Politikası

Maliye politikası, “kamu harcamaları ve kamu gelirleri gibi kamu sektörünün mali değişkenlerinin miktar ve bileşiminde iktisat politikası amaçlarını gerçekleştirmek için yapılan düzenlemelerdir” (Ulusoy 2007: 41). Maliye politikasının etkin ve verimli sonuç alabilmesi için maliye politikası amaç ve araçların doğru yönetilip yönlendirilmesi gerekmektedir.

1.7.5. Maliye Politikası Amaçları

1929 yılında gerçekleşen Büyük Buhran sonrasında yaşanan ekonomik depresyona çözüm arayışları neticesinde ortaya çıkan maliye politikası ile günümüzde özellikle ekonomik istikrarın, iktisadi büyümenin ve gelir dağılımı adaletinin sağlanması amaçlanmaktadır. Maliye politikası amaçları, iktisat politikası ve para politikası amaçları ile paralellik göstermektedir. Maliye politikası uygulamalarıyla ulaşılmak istenen temel amaçlar, ekonomik istikrarın sağlanması, iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesi, gelir ve servet dağılımında adalet olarak sıralanabilir (Özçelebi 2009: 23). Bu amaçlar her ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterebilir. Aşağıda maliye politikasının temel amaçları açıklanmaya çalışılmıştır.

1.7.5.1. Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Bir ekonomide ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için fiyat istikrarı ve tam istihdamın aynı anda gerçekleşmesi gerekmektedir. Geçmişten bu yana ekonomilerin genel sorunu fiyat istikrarının sağlanması ve bu durumun muhafaza edilmesidir. Fiyat istikrarı, bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinde gerçekleşen sürekli artışın önlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Ekonominin fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan iki tür dalgalanma mevcuttur. Fiyatlar genel düzeyi sürekli yükselir veya sürekli düşer. Birinci durum enflasyon, ikinci durum deflasyon olarak ifade edilir. Genelde ekonomiler fiyatlar

genel düzeyindeki sürekli artışla yani enflasyon ile mücadele etmektedir (Ataç 1999: 31-32).

Enflasyon toplam talep, toplam arz dengesizliği olarak da formüle edilmektedir. Bu aşamada maliye politikası aracı dengesizliği gidermek için en etkin iktisat politikası aracıdır. Devlet ekonomide yaşanan herhangi bir dengesizlik durumunda harcamaları kısarak, vergileri artırarak bütçe fazlası vermelidir. Böylelikle toplam talep kısılarak denge oluşturulmaya çalışılmalıdır. Sıkı (daraltıcı) maliye politikası olarak da tanımlanan kamu harcamalarının azaltılması ve vergilerin artırılması uygulamasının, aynı zamanda sıkı para politikası ile desteklenmesi politikanın etkinliği açısından önem arz etmektedir (Ulusoy 2007: 25).

Bir diğer hedeflenen amaç, tam istihdamın sağlanmasıdır. Çünkü istihdamın gerçekleşmemesi, milli gelirin düşmesine neden olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus, tam istihdamın gerçekleştirilebilmesi için bireylerin verimsiz işlerde çalışmaması gerekmektedir. Ekonomistler durumun bu şekilde gerçekleşmesi halinde tam istihdamın boş bir kavram içereceğini düşünmektedir (Ataç 1999: 32).

1.7.5.2. İktisadi Büyümenin Gerçekleştirilmesi

Ekonomik büyüme ve kalkınma, kişi başına düşen milli gelirin artırılmasının yanı sıra sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda da gelişmenin sağlanmasıdır. Maliye politikası bu amaçların sağlanmasında devletin kullanabileceği araçlardan biridir. Devlet bu amaçlara ulaşmak için gelir, borçlanma ve gider politikalarını kullanmaktadır (Bozgeyik 2013: 18).

Gelişmiş ülkeler enflasyon ve işsizlik sorunlarının çözümüne yönelik olarak yeterli büyüme hızlarına ulaşmayı hedeflerken, gelişmekte olan ülkeler sanayileşmelerini tamamlamak, tarım kesimini modernize etmek amacı ile yeterli düzeyde ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bir ekonomideki gaye sadece ekonomik istikrarı sağlamak olmamalıdır. Maliye politikası aynı zamanda, kişi başına reel gelirdeki artış olarak tanımlanan ekonomik büyümeyi de gerçekleştirmek amacına da hizmet

etmelidir. Ekonomik istikrar maliye politikasının kısa dönemli, iktisadi büyüme ve kalkınma maliye politikasının uzun dönemli aracıdır (Ataç 1999: 37).

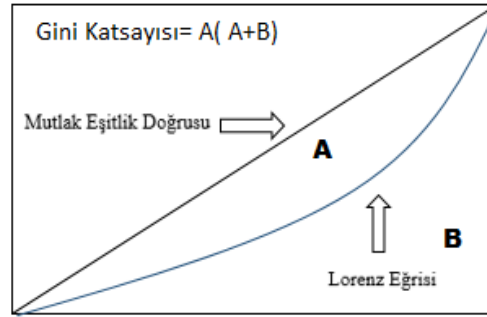
Ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, üretim, yatırım ve tasarrufların artırılması ile mümkündür. Maliye politikası tasarrufu, yeni sermaye yatırımlarını teşvik ederek ve yeni teknoloji ağırları geliştirerek ekonomik büyümeyi etkileyebilir. Vergi kesinti teşvikleri, ekonomik büyüme hızını güçlendirebilir (Ulusoy 2007: 26).

1.7.5.3. Gelir ve Servet Dağılımında Adaleti Sağlamak

Maliye politikasının amaçları ülkelerin politik ve sosyo-ekonomik hedeflerine göre farklılıklar gösterse de, gelir ve servet dağılımının düzenlenmesi her toplum için ortak bir değere sahiptir. Milli gelirin paylaşımını ifade eden coğrafi, sektörel ve kişisel gelir dağılımı olarak düzenlenen ekonomideki servet dağılımı önemlidir. Çünkü sosyal barış refah devletini ve kalkınmayı gerçekleştirebilmenin temeli buna dayanmaktadır. Kişisel gelir dağılımında adalet; sosyal barışı sağlayabilir, toplumsal refahı ve fırsat eşitliğini arttırabilir ve ekonomik istikrarı sağlayabilir (Türk 2010: 19).

Gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlik gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak problemidir. Türkiye de uzun yıllardır bu sorun ile mücadele etmektedir. İktisat politikası araçları ile de bu sorun hakkında çözüm üretmeye çalışılmaktadır.

Gelir dağılımı adaletsizliklerinin en tipik örneği olarak kullanılan Gini katsayısı Corrado Gini tarafından geliştirilmiştir. Lorenz eğrisinden elde edilen Gini katsayısı eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek birçok gelir dağılımının yapılmasına imkân sağlamaktadır. A ve B olarak tanımlanan alanlar kullanılarak Gini katsayısı $A/(A+B)$ olarak elde edilir ve burada A sıfır olduğunda Gini katsayısı da sıfırdır. B sıfır olduğunda Gini katsayısı da bir olarak bulunacaktır (Grafik 1.3.). Bu yüzden Gini katsayısının değeri sıfır ile bir arasında değişebilir. Gelir dağılımı adaletsizlikleri azaldıkça katsayının değeri sıfıra, arttıkça bire yaklaşır. Gini katsayısı 0 ise gelir eşit dağıtılmış, 1 ise gelirde tam eşitsizlik vardır. (Öztürk 2012:435).

Grafik 1. 3: Lorenz eğrisi ve gini katsayısı

Kaynak: Sedefoğlu 2016: 16

1.7.6.2. Kamu Gelirleri

Kamu gelirleri, devletin ve tüm kurum, kuruluşların hizmetlerini ve ihtiyaçlarını karşılamak için belirli yasalarla elde ettikleri gelirlerdir. Bu gelirler sayesinde devlet kamu finansmanı elde edebilir ve kamu ihtiyaçlarını karşılayabilir. Kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasında dengenin sağlanmış olması ülke ekonomisinin gidişatını etkileyebilir. Devlet kamu harcamalarını finanse edebilmek için bazı kamu gelirleri elde edebilir. Bunlardan bazıları; vergiler, harçlar, resimler, para cezaları, vergi vb. (Yıldırım 2006:4).

Kamu gelirleri dar anlamda vergileri ifade etmektedir. Hükümet, vergileri sadece bir finansman aracı olarak değil, belirli ekonomik kararları almak veya etkilemek amacıyla da kullanmaktadır. Belirli bir malın tüketimini artırmak, belirli alanlara yatırımı özendirmek için vergi muafiyeti getirebilirken, malın tüketimini caydırmak amacıyla o mala yüksek vergiler konulabilir. Vergi, devletin kamu gücüne dayanarak özel kesimden kamu kesimine aktardığı fonlardır (Pınar 2006: 40).

Kamu harcamaları, ekonominin bir parçası olup kamu mal ve hizmetlerin paraya dönüşmüş halidir. Dar anlamda kamu harcaması sadece merkezi yönetim ve yerel yönetim birimlerinin harcamaları olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde kamu harcamalarına giren başlıca gruplar şunlardır (Yılmaz 2016: 290):

- Topluma yararlı hizmetler sunan kurumların harcamaları
- Vergi indirimleri ve vergi muafıkları, bireylere yapılan transfer harcamaları

Söz konusu ülke resesyona girdiğinde vergiler azaltılarak bireyin geliri artırılabilir. Tam tersi ülkede enflasyonist bir ortam gözlemlendiğinde vergiler artırılabilir. Dolayısıyla kamu geliri sağlamanın en basit yolu bireylerden vergi alınması olabilir.

1.7.6. Maliye Politikası Araçları

Bir ülke maliye politikası amaçlarına ulaşmak için bazı araçlardan faydalanabilir. Kamu harcamaları, kamu gelirleri (vergiler) , iç veya dış borçlanma en önemli maliye politikası araçları olarak sayılabilir. Devlet ulusal gelirin önemli bir kısmını, kamu harcamalarına yatırabilir veya kamu gelirleri olarak ülkeden çekebilir. Bu durum bütçe dengesinde bozulmaya neden olup, iç veya dış borçlanma yoluna gidilerek finanse edilebilir.

1.7.6.1. Kamu harcamaları

Kamu harcamaları dar veya geniş anlamda farklılaşabilir. “Dar anlamda kamu harcamaları; merkezi idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla yapılan harcamaları ifade etmektedir. Geniş anlamda kamu harcamaları ise; merkezi idare harcamalarını, devletin ve yerel kuruluşlarının iktisadi girişimleri ve sosyal güvenlik hizmetleri dolayısıyla yüklendiği harcamaları kapsamaktadır” (Kaya 2006: Aktaran: Caymaz 2016: 4). Söz konusu harcamalar ülkeden ülkeye göre değişiklik gösterebilir.

I ve II. Dünya savaşları ile 1929 ekonomik krizi ve 20. Yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan ekonomik, sosyal, siyasal gelişmeler devletin ekonomideki yerinin değişmesine neden olmuştur. Devletin üstlendiği fonksiyonlar arttıkça harcamalar da artmıştır. Fakat Klasik iktisatçıların amacı devletin küçültülmesinden yanaydı. Yani az gelir toplanıp az harcama yapılması anlayışı vardı. Buna karşılık Keynes ise ekonomideki sorunların nedenini talep yetersizliğine bağlamaktaydı. Keynes ekonomideki talebi canlandırmayı teşvik eden politikaları önermiştir. Bu politikaların başında kamu harcamalarının arttırılması gelmektedir (Ulusoy 2007: 38).

Pınar (2006)’a göre kamu harcamaları, “Dar anlamda bir ülkede kamusal faaliyetlerin yürütülmesinden dolayı yapılması gereken harcamalar iken geniş anlamda,

kamu kurumlarının siyasal karar alma sürecinde belirlenen kamu hizmetlerini karşılamak amacıyla yaptığı parasal harcamalardır.”

Pınar (2006)'a göre kamu harcamaları üç gruba ayrılmaktadır:

Yönetmel (İdari) Sınıflandırma; bu sınıflandırmada harcamayı yapan kurum dikkate alınır. Örneğin, Milli Eğitim Bakanlığı, İl Sağlık Genel Müdürlüğü ve diğer kurum ve kuruluşların yaptığı harcamalar söz konusu kurumun adıyla anılır.

İşlevsel (Fonksiyonel) Sınıflandırma; bu sınıflandırmada kurumların hangi amaçla harcama yaptığı önemlidir. Kamu kurumlarının herhangi birinin yaptığı harcama eğitim, sağlık, adalet ve benzeri hizmetlerin alınması amacıyla yapılabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kurum adının her zaman belirleyici olmamasıdır. Örneğin, Milli Eğitim Bakanlığının eğitim hizmeti amacı ile harcama yapabileceği gibi öğrencilere koruyucu sağlık hizmeti vermek amacıyla da harcama yapabilir.

Ekonomik Sınıflandırma; Yapılan harcamanın ekonomik açıdan ne anlama geldiği dikkate alınarak yapılır. Kamu harcamaları tüketim(C), yatırım(I) ve transfer(TR) olmak üzere üç grupta değerlendirilir. Kamu harcamalarının ekonomik etkileri bu anlamda ekonomik sınıflandırma ile yakından ilişkilidir.

Yapılan sınıflandırmadan görüleceği üzere kamu harcamasını sadece hükümet tarafından yasa ile görevlendirilen yetkililer yapabilmektedir.

1.7.6.3. Kamu Borçlanması

Üçüncü bir maliye politikası aracı olan borçlanma, iç ve dış borçlanma olarak gerçekleşmektedir. Ülkede bütçe açığı veya bütçe fazlası ortaya çıkması hükümetin borçlanmaya yönelik davranışlarını etkileyebilir. Kamu gelirlerinin ve kamu harcamalarının dengesine göre iktisat politikası uygulama farklılığına gidebilir. Bunun dışında borçlanma, hükümet tarafından bir iktisat politikası aracı olarak bilinçli bir şekilde de kullanılabilir. Bir ülke ekonomisinde durgunluk olduğunda, hükümet kasti olarak bütçede açık oluşturarak ekonomik faaliyetleri destekleme yoluna gidebilir. Bunun

tersi durumda ise yani enflasyonist bir ortam ortaya çıktığında hükümet bütçe fazlası oluşturarak ekonomide daraltıcı bir etki ortaya koyabilir. Bu durumda sadece kamu vergileri değil borçlanma da ayrı bir araç olarak gündeme gelebilir (Pınar 2006: 40).

Makroekonomik açıdan borçlanmanın önemli sonuçları bulunmaktadır. Örneğin, yüksek faiz oranlarıyla yapılan borçlanma kamu finansmanı açısından zorluklar ortaya çıkarabilir. Teorik açıdan bakıldığında devlet sonsuza kadar borçlanamaz ve dönemsel olarak yapılan borçlanma, devletin en önemli gelir kaynağı olan vergi gelirleriyle ödenecektir. Ancak vergilendirme sürecindeki güçlükler nedeniyle iç borçlanma ekonomide kısır döngü ortaya çıkmasına neden olabilir. Hükümetler mevcut borçlarını ve bu borçlara ait faizleri tekrar borçlanarak ödeme yoluna giderlerse, sonraki dönemlerde büyük bir borç yüküne girebilirler. Özellikle hükümetlerin popülist politikalar uyguladığı dönemlerde vergilemeden kaçınan ekonomi yönetimi, daha kolay bir finansman yolu olan borçlanmayı tercih edebilir. Uzun dönemde ise bu durum daha büyük makroekonomik problemlere yol açabilir (Bozgeyik 2013: 24-25).

1.7.7. Heterodoks Politika Araçları

Heterodoks kelimesi, Yunancada farklı anlamına gelen heteros ile öğretti, düşünce anlamına gelen doxa sözcüklerinin birleşimi ile meydana gelmiş bir kavramdır. Kelime anlamı, ana akımdan sapmış, merkezi iktidarın diliyle konuşmayan demektir. Bu sebepten bu politika aracına alternatif politika araçları da denebilir (Gündüz 2004:75).

Buraya kadar anlatılmaya çalışılan para ve maliye politikaları Ortodoks ekonomi politikaları adı altında da incelenmektedir. Kiguel ve Liviatan (1991)'a göre heterodoks programlar ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşurken, Eğilmez (2015)'e göre damping ve tarife dışı engellerden oluşmaktadır.

Heterodoks politikaları, ortodoks programlarından ayıran en önemli özellik gelir politikalarının belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılmasıdır. Politikanın genel amacı enflasyon oranını hızlı ve kalıcı olarak düşürülmesidir. Bu programlar genellikle yüksek

kronik enflasyonun yaşandığı diğer adı ile hiperenflasyonun gerçekleşmiş olduğu ekonomilerde uygulanmaktadır (Bahçeci 1997: 5-6).

Heterodoks istikrar politikaları dünyada en çok Latin Amerika ülkelerin de uygulanmış ve olumsuz sonuçlanmıştır. Bu politikalar kısa vadede istenilen sonucu elde ediyor olsa da uzun vadede başarısız olabilir. Bunun nedeni fiyat ve ücretlere olan müdahale uygulamasının süresi uzadıkça karaborsa oluşumunu tetiklemesidir (Eğilmez, 2013).

İkinci dünya savaşı yıllarında fiyatlar hızla yükselince Türkiye’de de heterodoks istikrar politikalarına benzer olarak fiyatlara doğrudan müdahale edilmiştir. Ancak bu fiyatlar üretim maliyetlerinin altında kaldığından dolayı tarımsal ürün arzında önemli ölçüde daralma yaşanmış ve karaborsa oluşmuştur (Yıldırım ve Caklı 2018:206).

Vural (2000: 12)’a göre ortodoks ve heterodoks politika uygulamaları arasındaki fark, iktisat biliminin kapsamı ve içeriği ile kullanılması gereken metodoloji kavramından kaynaklanmaktadır. Yani Ortodoks politikalar ekonominin mikro ve makro düzeydeki sorunların sorumluluğunu üstlenmiştir. İnsan ihtiyaçlarına oranla kıt olan kaynaklardan yarattığı sorunların araştırılması politikanın ana hedefleri arasında sayılmaktadır. Bu sorunları üretim faktörlerinin alternatif kullanım sırasında dağıtımını, milli gelirin bölüşümü, ekonomik istikrarın ve milli gelirin artırılması, ekonomik büyümenin hızlandırılması gibi konu başlıkları ile çözümlenmeye çalışmıştır. Oysa heterodoks politika uygulamaları iktisadın araştırma programını ve yöntemini farklı bir şekilde değerlendirmesine olanak sağlamıştır. İktisat ilminin sınırlarını içerik ve anlam açısından genişletmekte sosyoloji, antropoloji, psikoloji, siyaset ilmi ve tarih ilminden aktarmalar ile yönlendirme yaptığını öne sürmüştür.

Ortodoks istikrar politikaları ülke ekonomisinde enflasyonla mücadelede sosyal ve politik problemlere yol açabilir. Çünkü reel ücretlerin düşürülmesi enflasyonla mücadelenin maliyetlerini yükseltip yüksek oranda ücretli çalışanlar tarafından karşılanmasına neden olarak gelir dağılımını sabit gelirliler tarafından dezavantaja çevirebilir. Toplam talepte düşüşe sebep olan bu program GSYH azalması, ekonomik

durgunluk, işsizlik artışı ile sonuçlanabilir. Bundan dolayı oy kaygıları yaşayan hükümetler yapısal ve mali reformlardan kaçınır (Parasız 2010: Aktaran: Yıldırım ve Caklı 2018:205).

Ekonomide geriye dönük endeksleme mekanizmasının çalışması ve ileriye dönük enflasyonist beklentiler sebebiyle bir dönem önceki enflasyonun bir sonraki dönemlere yansımaları veya daha önce uygulanan istikrar politikalarının başarısız sonuçlanması ya da alınan politika önlemlerinin uzun dönemde sürdürülemeyeceğinin hissedilmesi durumunda ekonomide yaşanan güven eksikliği enflasyonun düşmesini engellemektedir. Bu süreçte heterodoks politika uygulamalarından yararlanılmaktadır. Program öncelikle fiyat ve ücretlerin dondurulması, döviz kurunu sabitleme (şok tedbirler) ile enflasyonu kısa sürede kontrol altına almayı hedeflemektedir. Fakat bu uygulama kısa vadede işe yarayan bir çözüm yoludur. Tek başına uygulandığında politika olumsuz sonuçlanabilir (Eğilmez ve Kumcu 2015; Bahçeci 1997).

1.7.7.1. Tarife Ve Tarife Dışı Engeller

Tarife, en basit anlamı ile bir ürünün bir ülkeye girişi esnasında uygulanan vergilerdir. İthal edilen ürünlerin maliyetini arttırır ve devletlere önemli likidite sağlar. Tarife dışı engeller ise uluslararası ticareti vergi haricinde kısıtlayan uygulamalardır. Geniş anlamda tarife dışı kısıtlamalar, “Hükümetlerin gümrük vergisi dışında dış ticaret üzerinde daraltıcı etki yaratan kanuni, idari, politik bütün uygulamalardır. Tarife dışı kısıtlama politikası, uluslararası ticarete konu olan mallar, hizmetler veya kaynakların potansiyel dünya reel gelirini arttıracak şekilde tahsisine engel olan kamu kesimi veya özel kesim tarafından dış ticarete getirilen tüm tedbirleri kapsar” (Eker 1993: 73).

Tarife dışı engellerin çoğu ithalat kısıtlamasına yöneliktir. Fakat bir kısmı da ihracatın özendirilmesi veya caydırılması amacı ile uygulanabilir. Söz konusu uygulamalardan bazıları şunlardır; ithalat kotaları, teknik sınırlandırmalar, ambargo, damping-anti damping, lisanslar, gümrük işlemlerinin aşırı bürokrasiye tabi olması, munzam gümrük vergisi, menşe kuralları ve yerel girdi kullanma mecburiyetleridir (Gökmen 2013: 18).

İkinci dünya savaşı yıllarında tarife ve tarife dışı engeller politika araçları kullanılarak yerli üretim desteklenmeye çalışılmıştır.

Tarife ve tarife dışı engellerin uygulanma nedenleri genelde şu şekildedir (Gökmen 2013b: 22):

- Ürünlerin ucuz ithalatını kısırarak ülke içindeki istihdam olanaklarını ve sanayi dallarını korumak
- Tüketiciyi korumak
- Gelişmekte olan sanayi dallarını korumak
- Ülkenin milli çıkarlarını ve milli güvenliğini korumak
- Misilleme yapmak

II. BÖLÜM

2. II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARI

Devletin iktisadi hayata katılması, özel sektörü oluşturması ve desteklemesi, sanayileşmeye adım atması Cumhuriyet dönemi Türkiye'si ile başlayan bir olgu değildir. Kapitalist sistemin ilk modeli olan "Ticari ve Kuralcı Kapitalizmin" öğretisi olan "Merkantilizmin" temel ilkelerinden biri de devletin iktisadi hayata müdahalesidir. Dolayısıyla devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesi 16. ve 17. yüzyılda dahi görmek mümkündür (Türkiye Ekonomisi Kurumu 1982:108).

Nitekim Osmanlı imparatorluğu döneminde de merkezîyetçi İttihatçı yapının milli iktisat uygulamaları ve milli burjuva sınıfının devlet müdahalesiyle oluşturulması Cumhuriyet dönemi devletçilik anlayışına etki etmiştir (Gedikli Berber 2011:225).

Oysa Atatürkçü Devletçilikte bulunan politika anlayışı bu tür yüzeysel yaklaşımlar ile algılanamayabilir. Çünkü Atatürk'ün devletçilik anlayışı basit bir "devlet müdahalesi" kavramından ibaret değildir. Bu dönemin iktisat politikaları dönemin kendine özgü toplumsal ve ekonomik koşullarının bir sonucudur. Bununla beraber ekonominin daha sonraki dönemlerine etki etmiş ve sürekli tartışma konusu olmuştur (Kepenek ve Yentürk 2007: 62).

2.1. Devletçiliğin Ortaya Çıkışı ve 1930'lu Yıllar

1923-1929 yıllarında özel teşebbüs girişim uygulamalarının ağırlıkta olduğu politikalar uygulanmıştır. Fakat bu dönemde yaşanan sermaye birikiminin azlığı,

girişimcilik yeteneği, teknik bilgi ve tecrübenin yeterli düzeyde olmaması gibi nedenler dönemin politika uygulamalarının gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Tüm bunların üstüne 1929’da meydana gelen dünya ekonomik krizinin Türkiye’yi de olumsuz etkilemesi devletin ekonomik hayata müdahalesini zorunlu kılmıştır (Eren 1989: 131).

Mustafa Kemal Atatürk 1 Mart 1922’de açılış konuşmasında “devletçilik” politikasına vermiş olduğu önemi dile getirmiştir (Aktaran: Eroğlu 1981: 26):

“Ekonomi politikamızın önemli amaçlarından biri de; toplumun genel faydasını doğrudan doğruya ilgilendirecek kuruluşlar ile ekonomik alandaki teşebbüsleri, mali ve teknik gücümüzün ölçülerine uygun olarak devletleştirmektir. Bu arada topraklarımızın altında el değmemiş halde duran, maden hazinelerini az zamanda işleterek, milletimizin yararlanmasına açık bulundurabilmek de ancak bu uygulama ile mümkün olabilir”

Atatürk devletçi politika yaklaşımını önceden öngörmüş olsa da İsmet İnönü 30 Ağustos 1930’da Sivas Demiryollarının açılışında yaptığı konuşmada “devletçilik” politikasını şu cümlelerle tekrar gündeme getirmiştir (Aktaran: Parasız 2004: 39):

“Liberalizm teorisi bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu yöne yönelten bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fikri eğilimidir. Devletçilikten büsbütün vazgeçip her nimeti sermayelerin faaliyetinden beklemeye yöneltmek bu ülkenin anlayacağı bir şey midir?”

Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü’nün farklı politika anlayışları olduğu gibi benzer politika anlayışları da bulunmaktadır. “Mutedil Devletçilik” kavramı ortak politika anlayışını içermektedir. Mustafa Kemal Atatürk şu cümlelerle “Mutedil Devletçilik” tanımını desteklemektedir (Aktaran: Payaslı 2011: 124):

“Türkiye Cumhuriyetini idare edenlerin, demokrasi esassından ayrılmamakla beraber, ılımlı devletçilik prensibine uygun yürümleri, bugün içinde bulunduğumuz hallere, şartlara ve mecburiyetlere uygun olur. Bizim takibini muvafık gördüğümüz mutedil devletçilik prensibi; bütün üretim ve dağıtım vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek gayesini takip eden, sosyalizm prensibine müstenit kolektivizm yahut kominizim gibi, hususi ve ferdi iktisadi teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan bir sistem değildir”

Atatürk'ün sözlerinden anlaşılacağı üzere “ılımlı (mutedil) devletçilik politikası, ideolojik endişelerden daha çok “pragmatik” unsurlar çerçevesinde ve bireylerin yapamayacağı meselelerde devletin müdahalesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan söz konusu politikanın iktisadi büyümeyi olumlu etkileyeceğini savunmaktadır. Atatürk dönemi ekonomisinin temel amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Eroğlu 1981: 52):

- Bireyler arasında sosyal ayrımın olmadığı, halkın refah seviyesinin yüksek olduğu bir ekonomi elde etmek
- İktisadi kalkınmayı sağlamak
- Ekonomiye, ekonomi dışından müdahale edecek önlemleri almak
- Bütçe denkliğini sağlamak
- Ekonomi de tam istihdamı sağlamak

İktisadi devletçilik kavramı 1932-1935 yılları arasında yayınlanmış olan Kadro Dergisi'nde “Kadro Hareketi” olarak bilinen topluluğun öncülüğünde ön plana çıkmıştır. Kadro Hareketi Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan oluşan bir aydın grubudur (Gözcü 2013: 518).

“Kadrocular” olarak bilinen topluluk dönemin aydınlarının oluşturmuş olduğu bir topluluktur. Üyeler hemen hemen aynı yaşlarda olduğu için benzer sosyo-ekonomik şartlardan şikâyet etmişlerdir. Bundan dolayı bu topluluğu kurarak seslerini duyurmak istemişlerdir(Kahraman Akdoğu 2014:350). Kadroculuğun temel felsefesi büyük ölçüde devletçilik anlayışına dayanmaktadır. Fakat burada önemli olan konu devletçiliğin veya devletin sınırının ne olması gerektiğidir. 1932 yılında Atatürk'ün izni ile yayın hayatına başlayıp 1934 yılında Atatürk'ün emri ile kapatılan Kadro Dergisi halen günümüzde literatürde incelenmektedir (Orhan 2009:130).

Kadrocular kendilerini ne kapitalist ne de sosyalist olarak tanımlamaktadırlar. Dönemin her bir olayını öznel ifadelerle derginin sayfalarında görmek mümkündür. Dergi, faaliyette olduğu dönem içinde otuz altı sayı çıkarmakla beraber Türk İnkılabının ideolojisini oluşturmaya çalışmıştır. Kadrocular bundan dolayı sadece ekonomi ve

devletçilik alanında yazmamışlardır. Edebiyat, sanat, siyaset alanlarında da çalışmalar yapmışlardır. Kadrocular dönemin politika anlayışı olan devletçilik kavramına muhalif olmamışlardır. Fakat politikanın daha fazla geliştirilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ülkede eşitliğin olması, sınıf ayrımının olmaması gerektiğini Marksist pencereden irdemişlerdir (Mutlu 2007: 33-34).

Osmanlı İmparatorluğundan kalan borçlar, Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yılları nihai hedefinin ekonomik kalkınma amacını daha fazla tetiklemiştir. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk için siyasal bağımsızlık ancak güçlü ve sağlam bir ekonomi ile gerçekleşmektedir. Lozan Anlaşmasının ticaret hükümlerine göre ithalat ve ihracat tarifeleri 1923-1928 yılları arasında anlaşmanın imzalandığı ülkelere karşı uygulanacaktı. Bu uygulama savaş zamanında değerini yitirmiş olan liranın değer kaybına neden oluyordu. Yaşanan süreç yerli sanayinin korunmasını güçleştirmiş ve özellikle gümrük tarifesinin bitiminden bir iki yıl önce, bu düşük tarifelerle Türkiye'ye yabancı mal akışına sebep olmuştur. Diğer yandan 1929 krizinin ortaya çıkması, kıtlıkların yaşanması ekonomide tarım ürün fiyatlarını düşürmüş ihracatı azaltmış, ithalat için dış borç bulmakta zorlanılmıştır. Yaşanan bu gelişmeler devletin ekonomiye müdahalesini gerektirmiştir. 1929 bunalımı neredeyse tüm ülkelerde ulusal para değerini düşürmüş ve kapalı bir ekonomi oluşmasına neden olmuştur. Bundan dolayı Türk lirasında gerçekleşen paranın değerinin düşmemesi veya korunması için 1930 yılında “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun” çıkarılmıştır. Ticaretin düzenlenmesi amacıyla aynı yıl ‘Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunu’ yürürlüğe konulmuştur. Kanunun amacı, yurt içine veya yurt dışına satılacak malların kontrol sorumluluğunun hükümete verilmiş olmasıdır (Köksal ve İlkin 1973: 94).

30 Haziran 1930’da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur. Merkez Bankasının kuruluş amacı, ulusal emisyon hacmi oluşturarak daha önce Osmanlı Bankasında olan para basma işlevi ile ulusal iradenin kontrol altına alınmasıdır. Para piyasasını ve hazine işlerini düzenlemek, iskonto oranını belirlemek, Türk parasının değerini korumak gibi özellikleri de etkili kılmıştır. 1925’te ilk yatırım bankası olarak kurulan “Türkiye Sanayi ve Maden Bankası”, 1932’de “Türkiye Sanayi ve Kredi Bankasına” devredilmiştir (Aktan 1998; Koçtürk ve Gölalan 2010).

1932 yılında Ziraat Bankası, buğday fiyatlarındaki hızlı düşüşü engellemek, fiyat dengesini sağlamak, gereksinim duyulduğunda buğday ithal ve ihracın yapılabilmesi amacıyla kurulmuştur. Aynı yıl içinde hükümetin çay, kahve ve şekeri aynı anda ithal etmesine yetki verilmiştir. 1933 yılında Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi Kredi Bankası kaldırılarak yerine Sümerbank kurulmuştur. Sümerbank'ın kuruluş amacı, özel sektör sanayinin ihtiyaç kredilerini sağlamak ve sanayi planlarının uygulanmasını teşvik etmektir (Eroğlu 1981;43).

1930 ve 1945 yılları arasındaki 15 yılı üç gruba ayırmak mümkündür. 1930-1932 yılları liberal politikalarından devletçi politikalara geçiş sürecini yani “himayeci” veya “korumacı” politikaların uygulandığı dönem, 1933-1938 devletçi politikaların uygulandığı, içe kapanık bir dönem, 1939-1945 yılları ise savaş ekonomisinin getirdiği devletçi politikaların uygulandığı dönem olarak sınıflandırılabilir (Akgül Yılmaz 2009:314).

1930-1939 yılları arasında hükümet sadece devletçilik politikası uygulamamış, özel sektöre de destek vermeye çalışmıştır. Bu dönemde hedeflenen nihai amaçların başında “planlama ve kalkınma” gelmektedir. Bundan dolayı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) uygulamaya konulmuştur.

2.1.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBSP)

Başbakan İnönü 1932 yılında Sovyet kalkınma modelini incelemek için Moskova'ya gitmiştir. Çünkü Türkiye'de uygulanacak olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Sovyet Rusya'nın teknik bilgi ve ekonomik desteği ile hazırlanmıştır. İsmet İnönü'nün görüşmeleri ile Sovyet Rusya' da gerçekleşen ekonomik anlaşmalar neticesinde Rusya Türkiye'ye 8 milyon dolar kredi verecektir. Karşılığında sanayi planındaki makine ve teçhizatlar Rusya'dan satın alınacaktır. Türkiye'nin kendi kendine yetebilmesi için gerekli makinelerin hızlıca temin edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı TBMM'de konu tartışılırken bu durum göz ardı edilmemiş ve dış destek alınması onaylanmıştır. Türkiye'ye yapılan bu dış borç gelişmekte olan bir ülkeye yapılan ilk borç örneğidir. Yapılan resmi ziyaretten sonra Sovyet Rusya Türkiye'ye bir araştırmacı

yollamış ve gerekli analizler yapılarak rapor elde edilmiştir. Raporun başlığı başlık “Türkiye Pamuk, Keten, Kendir, Kimya, Demir, Sanayi”dir. Raporun ilk sırasında pamuk sanayi, ikinci sırada kenevir mamülleri sanayisi, üçüncü sırada ise kimya ve demir sanayi bulunmaktadır. Bu hazırlık sürecinden sonra BBYSP 17 Nisan 1934’de yürürlüğe girmiş ve 1934-1938 yılları arası uygulanmıştır (Soylu Ünlü ve Yaktı 2012: 371-372).

Tablo 2.1: BBYSP’ında öngörülen yatırımlar (1000 TL)

SÜMERBANK’IN YATIRIMLARI	ÖNGÖRÜLEN	İŞ BANKASI’NIN YATIRIMLARI	ÖNGÖRÜLEN
Dokuma Sanayi	21.888	Sömikok	1.000
Pamuklu	18.538	Şişe ve Cam	1.250
Kendir	1.700	Kükürt	150
Kamgarn	1.650		
Seramik Sanayi	470		
Porselen Sanayi	500		
Maden Sanayi	10.700		
Demir	10.000		
Bakır	550		
Kükürt	150		
Selüloz Sanayi	4.790		
Selüloz	1.000		
Kâğıt	3.790		
Kimya Sanayi	2.360		
Sutkostik ve klor	1.410		
Zaçyağı	550		
Süperfosfat	400		
Sun’i İpek	490		
Öğrenci tahsisatı	500		
TOPLAM	41.698	TOPLAM	2.400
PLAN GENEL TOPLAMI: 44.098			

Kaynak: Özyurt 1981:133

Tablo 2.1’de İktisat Vekâleti Raporuna göre BBYSP’nın da öngörülen sanayi kollarının yatırım miktarları verilmiştir. Görüldüğü üzere en fazla yatırım dokuma sanayisine yapılmıştır.

BBYSP'nı temel hedefleri 3 başlık altında toplanabilir (Eroğlu 1981: 44):

1. Hammaddeleri yurt içinde bulunan veya kısa zaman içinde temini mümkün olan sanayi kollarını ele almak
2. Kurulacak sanayi kolları, büyük sermayeler ve üstün teknik güç gerektirdiği için fabrikaların devlet veya milli müesseselerin kontrol altına alınmasını sağlamak
3. Kurulması düşünölen fabrikaların üretim kapasitesi, memleketin ihtiyaç ve tüketim düzeyine göre belirlemek

BBYSP ile kurulması öngörölen sanayi yedi grupta toplanmaktadır. Bunlar sırasıyla (Özçelik ve Tuncer 2007; Eroğlu 1981):

- Dokuma-Tekstil Sektörü (Pamuk, Kendir, Keten, Yün)
- Maden Sektörü (Demir-Çelik, Kükürt, Bakır, Sömikok)
- Kâğıt Sektörü (Selüloz)
- Taş –Toprak-Cam Sektörü (Cam, Çimento, Şişe, Seramik, Porselen, Çini)
- Kimya Sektörü (Suni İpek, Fosforik Asit, Süper Fosfat, Klor, Posata, Kibrit, Sud Kostik)
- Gül Sanayii
- Şeker Sanayii

BBYSP'nın finansman kaynağı krediler ve dış destek olmuştur. Sovyetler Birliği Türkiye'ye 8 milyon dolar krediyi faizsiz, 20 yılda TL olarak geri ödemek üzere vermeyi kabul etmiştir. Ancak bu kredi sadece dokuma sanayiinde kullanılabilir. Diğer bir şart gerekli makinelerin çoğunluğu Sovyet Rusya'dan temin edilecektir. Ayrıca her yıl bütçeden 6 milyon TL planın finansmanı için ayrılacaktır. Sümerbank 41,6 milyon TL, İş Bankası 2,4 milyon TL kredi desteğini sağlayacaktır. Sümerbank sanayii, İş Bankası cam sektörü alanında destek vermiştir (Yeşilay 2005: 123).

Planın en büyük sanayi kuruluşları:

Bakırköy Bez Fabrikası(1934), Zonguldak Semikok Fabrikası(1934), Kayseri Bez Fabrikası (1935), Paşabahçe Cam Fabrikası (1935), İzmir Kâğıt Fabrikası (1936), Konya-Ereğli Bez Fabrikası (1937), Nazilli Basma Fabrikası (1937), Bursa Merinos Fabrikası

(1935), Gemlik Suni İpek Fabrikası (1938), Karabük Demir-Çelik Fabrikası (1937), Malatya Bez Fabrikası (1939).

Plandaki projelerin 44 Milyon TL olabileceği öngörülmüş fakat 100 Milyon TL'nin üzerinde çıkmıştır. Bunun nedeni ölçek ekonomisinin yaşanmasıdır. Yani üretim kapasitesi ölçüğü genişledikçe üretim artış oranının, üretim maliyetindeki artış oranından yüksek olmasıdır. Bu durum Sovyet Rusya'nın yanı sıra İngiltere'den de 13 milyon sterlin ithalat kredisi almamızı zorunlu kılmıştır. 1936'da İngiltere'den alınan 13 milyon Sterlin kredinin 3 milyon Sterlini de Karabük Demir Çelik Fabrikasının kurulması için finanse edilmiştir (Durmuş ve Akdemir 2016; Soylu Ünlü ve Yaktı 2012).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı modelinin sosyo-ekonomik ve proje kapsamında sağladığı yararlar (Metintaş ve Kayıran 2011: 160):

- Önemli ölçüde üretim gücü sağlamıştır.
- Anadolu'nun birçok köşesinde fabrikalar ve tesisler kurulmuştur. Bundan dolayı istihdam artmıştır.
- Bölgesel kalkınma hedefi ile gelir adaletinin sağlanması hedefine katkı sağlamıştır.
- BBYSP'nin büyük ölçüde başarılı olması 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi projesinin başlamasına neden olmuştur.

BBYSP geliştirmekte olan ülkeler arasında ilk planlama kalkınma modelini uygulayan ülkedir. Uygulanan model her şeye rağmen Türkiye için orijinal ve başarılı bir deneme olarak nitelendirilebilir (Özyurt 1981:136).

BBYSP, Anadolu'nun birçok köşesinde kurulan fabrikaların merkezlere olan uzaklığı ve yüksek maliyetli olması yönünden eleştirilmiştir. Fakat sanayileşmenin kıyılarda toplanmasının önlenmesi ve Anadolu'nun iç kesimlerinin sanayi ile tanışması ve istihdam yaratması açısından önemlidir (Yıldırım 2015:192).

2.1.2. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Millileştirme

Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), genelde ekonomik faaliyette bulunan, sermayesinin tamamını veya bir bölümünü devlet ya da başka bir kurum ile oluşturan, doğrudan ya da dolaylı olarak devlet tarafından denetlenen, ürettikleri mal ve hizmet için karşılık gerektiren iktisadi sistemlerdir (Akgüç 1981:Aktaran Akbalık 1993:4).

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, Sümerbank, Etibank, Türkiye Şeker İşletmeleri A.Ş. gibi birçok KİT “devletçilik” politikasının eseridir. BBYSP uygulaması ile gelişme gösteren KİT’ler 1932-1939 yılları arasında artış göstermiştir (Öztürk 2013:138).

Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) katı bir devletçilik anlayışına sahip olarak kurulmamıştır. Ekonomi açısından önemli sanayi dallarında faaliyet gösterecek özel sektörün kurulması ve geliştirilmesi, nitelikli personel yetiştirmek ve özel sektöre teşvik etmek amacı ile kurulmuştur. KİT’lerin geçmişi Cumhuriyet Dönemi öncesine kadar uzanmaktadır. Fakat devletçilik politikalarının uygulanması ile daha fazla ivme kazanmıştır. 1934–1939 yılları arasında KİT’ler ülke ekonomisine sermaye oluşumunda katkı sağlamıştır.

KİT’lerin kurulma sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Çoban 2007: 17):

- Temel mal ve hizmetleri kamu yararına olacak şekilde üretmek, pazarlamak ve denetlemek
- Tekellerin devlet kontrolünde işletme esaslarını gerçekleştirmek
- Kamusal mal ve hizmetlerin sunumunu yapmak
- Ülke ekonomisinin büyüme ve kalkınma hedeflerine hizmet etmek
- Özel sektörün tek başına gerçekleştiremediği işleri kamu desteği ile gerçekleştirmek

Bir diğer devletçilik uygulaması millileştirme dir. Acar (1991) Cumhuriyet döneminde yetersiz sermaye birikimi, teknik bilgi ve tecrübesizliği, alt yapının yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı mevcut işletmelerin çoğu yabancıların elinde idi. Bu

sebepten Mustafa Kemal Atatürk ekonomi politikası anlayış çerçevesinde yabancıların ellerinde bulunan işletmeleri millileştirmeyi amaçlamıştır. Millileştirme hedefini gerçekleştirmek için Kamu İktisadi Teşebbüslerinden destek almıştır. Bu dönemde çoğu İngilizlere ve Fransızlara ait olmak üzere demiryolu, liman, elektrik, havagazı, su, telefon hizmetleri gibi alanlarda millileştirme yapılmıştır. İlave olarak 1933-1938 yılları arasında toplam 963 km demiryolu ağı yapılmıştır. Karayolları ve köprü yapımına ağırlık verilerek 1938 yılına kadar 9465 metre uzunluğunda 84 yeni köprü inşa edilmiştir. 1933'de Havayolları Devlet İşletme Dairesi kurulmuş fakat 1938 yılında Türk Havayolları olarak adı değiştirilmiştir (Aktaran: Kahraman Akdoğu 2014: 361).

1933-1939 yılları arasında devletleştirilen müesseseler şunlardır(Manisah 1980; Kahraman Akdoğu 2014):

- İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo T.A.Ş.
- İstanbul Tarihte Su Şirketi
- İzmir Rıhtım Şirketi ve rıhtımdaki Tramvay İşletmesi
- İzmir- Afyon ve Manisa- Bandırma demiryolu hattı
- Aydın Demiryolu Şirketi
- İstanbul Telefon T.A.Ş.
- Ergani Bakır T.A.Ş.
- Ereğli şirketi, Ereğli limanı ve işletmesi ile Zonguldak-Çatalağzı demiryolu hattı
- Şark Demiryolları T.A.Ş.
- İstanbul Elektrik İşletmesi
- İstanbul Tünel Şirketi
- Ankara Elektrik Havagazı
- İzmir Elektrik T.A.Ş.
- İzmir Suları T.A.Ş.
- İstanbul Kadıköy Tramvay İşletmeleri
- İzmir Telefon İşletmesi
- Soma, Çeltek, Tavşanlı, Değirmisaz, Yerköy, Gerenez, Tunçbilek Linyit Ocakları
- Kuvarşan Bakır Madeni İşletmesi
- İstanbul Boğaziçi Vapur İşletmesi Şirketi

Millileştirilen müesseseler dış ülkelerde de genelde kamu tarafından yürütülen işlerle uğraşan yabancı kurum ve kuruluşlardır. Fakat içlerinde Türk müessese olup da millileştiren kuruluşlar da bulmak mümkündür.

Devlet sanayide ve diğer alanlarda üretici olarak özel sektöre kredi teşvikleri veya yasalar ile kamu desteğinde bulunmaya devam etmiştir. Bu açıklamayı destekleyen örneklerden bir diğeri Teşvik-i Sanayi Kanunu'dur. 1927 yılında çıkarılan yasa 15 yıl yürürlükte kalmış ve 1942 yılına kadar yasadan yarar sağlanmıştır. Kanun gereği belli şartları taşıyan müesseselere bazı teşvikler sağlanmıştır. Bu teşviklerden bazıları şunlardır (Keser 1994: 80):

- Uygun görülen işletmelere belediye sınırı dışında kalan araziler için 10 hektara kadar karşılıksız, belediye sınırları içinde ise on yıl içinde ödenme şartı ile arazi tahsisi
- Kurulan müesseselerin yatırımda kullanacakları her türlü inşaat ve üretim araçlarının gümrük vergisinden muaf tutulması
- Sınai kuruluş yapı, makine ve teçhizatların yurt içi demiryolu ve denizyolunda %30 indirim ile taşınması
- İthal mala oranla malın fiyatı %10 daha fazla olsa bile yerli malın üretiminin teşvik edilmesi ve desteklenmesi
- Girişimci kuruluşlarının bina, arazi ve kazanç vergilerinden muaf tutulması

Tablo 2.2: Teşvik-i sanayi kanunundan faydalanan müesseseler

YIL	HUSUSİ		RESMİ	
	Müessese Sayısı	Bir Kişi Elinde	Şirket Halinde	Belediye, Hususi İdare ve Devlet Elinde
1932	1473	831	611	31
1933	1397	806	555	36
1934	1310	738	534	38
1935	1161	631	474	56
1936	1101	554	461	86
1937	1116	562	465	89
1938	1103	529	470	104
1939	1144	522	511	111

Kaynak: Aġaoġlu, 1941

Tablo 2.2’den görüleceği üzere 1932-1939 yılları arasında devletin elinde bulunan işletme sayısı yıllar içinde 31’den 111’e yükselmiştir. Özel şirketlerin sayısı ise 831’den 522’ye gerilemiştir. Sermaye yetersizliği nedeniyle yeterince gelişme gösterilememiştir. Devletçi politikaların sonucu olarak gerçekleşen bu gelişme, özel kesimde şirketleşme eğiliminin artması ve tesis ölçeğinin büyüdüğünü göstermektedir. İkinci dünya savaşının sonuna kadar özel sektör teşviklerinde Türkiye’de uygulanan anlamlı ve göze çarpan bir çalışma olmamıştır. Devlet destekli çalışmaların yoğunlukta olduğu görülmektedir (Kahraman ve Şişmanoğlu 2018: Kasalak 2012).

2.1.3. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP)

BBYSP’nın 1934 yılı itibariyle uygulanması ve projenin başarı ile sonuçlanması İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) hazırlıklarının başlamasına neden olmuştur. 1936’da yayınlanan plan 1938’de kabul edilmiştir. 1938-1943 yılları arasını kapsayan İBYSP, BBYSP’na göre daha geniş kapsamlıdır. Plan için gerekli alt yapı çalışmalarının başlatılması 1936 yılında Celal Bayar tarafından yapılmıştır (Koçtürk ve Gölalan 2010; Tezel 2002). İBYSP, BBYSP’nın eksik yönlerini tamamlamak üzere maddeleştirilmiştir.

İBYSP’ında dikkat çeken bir kaç özellik bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ülke ekonomisinin şartlarına uygun yüksek sermaye ve teknik güce gereksinim duyan sermaye dallarının kurulmasında, hammaddesi ülkemizde bulunan ve yurt içinde yetişen

endüstrilerin ele alınmış olması. İkincisi kömür havzalarında üretimin artırılması ve geliştirilmesi. Üçüncüsü makine endüstrisinin geliştirilmesi için BBYSP ile kurulmuş olan Karabük Demir ve Çelik Fabrikalarının yarı mamül maddelerini işlemek için yeni fabrikaların kurulmuş olması (Eroğlu 1981:45-46).

BBYSP'ni üretimi desteklerken, İBYSP daha çok enerji ve madencilik alanına ağırlık vermiştir. Çünkü İBYSP'da gerçekleştirilmek istenen asıl hedef ülkede bulunan yer altı zenginliklerinin (demir, kömür, petrol vb.) değerlendirilmesidir. Fakat her iki planında ortak yönü, kamu kesimine yatırım programları içermeleri ve ülkenin doğal zenginliklerini değerlendirmek amaçlı olmasıdır. 1937 yılında Hükümet İBYSP'ni madencilikle ilgili bölümleri “Üç Senelik Maden Programı” adı altında yürürlüğe koymuştur. 1938 yılında ise “Üç Senelik Maden Programı” içerisinde “Dört Yıllık Plan” kabul edilmiştir (Kahraman Akdoğu 2014: Koraltürk 2003).

Planda şu maddeler yer almaktadır (Koraltürk, 2003):

- Yer altı zenginliklerimizden olan krom, bakır, çinko, simli kurşun, demir, taş kömürü, linyit yataklarının işletilmesi
- Metal ürünlerinden olan tarım aletleri ve makineleri, ısıtma araçları, demir boru, liman ve deniz taşımacılığının gerektirdiği metal ürünlerinin, uçak motorlarının ve askeri amaçlı alüminyum ürünleri üretecek tesisler kurulması
- Kimya sanayiinde soda, gülyağı, morfin, gliserin, sabun, sentetik benzin, azot ve sömük üretiminin sağlanması için gerekli tesislerin açılması
- Toprak ürünleri sanayiinde kullanılan çimento, ateş tuğla üretiminin gerçekleştirilmesi
- Gıda sanayii ile ilgili olarak ekmek, un, zeytinyağı, konserve, meyve işleme, balık yağı, şeker üretiminin gerçekleştirilmesi
- Elektrik enerjisi üretmek üzere Zonguldak ve Kütahya'da termik santrallerinin kurulması
- Ulaştırma alanında İstanbul limanının yenilenmesi ve geliştirilmesi, Trabzon ve Zonguldak'ta yeni limanların inşa edilmesi ve İskenderun limanında serbest alan oluşturularak 67.000 tonluk 28 tane gemi satın alınması

İBYSP maddelerinden de anlaşılacağı üzere ağırlık maden sektörüne verilmiştir. Yaklaşık 112 milyon TL'lik bir sabit sermaye yatırımının % 44'ü doğrudan doğruya madencilğe ayrılmıştır. Bu sebepten 14 Haziran 1935 yılında 2304 sayılı kanun ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuştur. MTA'nın kuruluş amacı, ülkemizde işletmeye elverişli olan tüm yer altı zenginliklerini ortaya çıkarmak, işlenen madenlerin daha verimli ve teknik bir şekilde çalıştırılması için imkân ve araç sağlamak, gerekli jeolojik ve madencilik aramalarını gerçekleştirmek, kimyasal analiz ve denemeleri yapmak, tüm bu süreçte çalışacak mühendis, jeolog, teknisyen, uzman ve işçi yetiştirmektir. Madencilik, enerji ve dağıtım alanında bir diğer önemli gelişme Etibank'ın kuruluşudur. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Etibank'ın kuruluş amacı benzer niteliktedir. Atatürk'ün emri ile açılan banka, yeraltı kaynaklarının işletilmesi, değerlendirilmesi ve endüstriyel hammaddelerin enerjiye dönüştürülmesi ve gerekli işlemlerin yapılması için tüm sermayenin toplandığı ayı zamanda tüm banka işlemlerinin yapılabildiği bir kuruluştur. Etibank başlangıçta 20 milyon TL sermaye ile kurulmuştur (Özyurt 1981: 138-139).

Maden ve enerji üretiminde ek olarak Ergani Bakır T.A.Ş. Pay Senetlerinin ve Ereğli Şirketi İşletmelerinin satın alınması, Ereğli Kömür Havzasının devletleştirilmesi de bulunmaktadır. Diğer bazı önemli kuruluşlar şunlardır (Aktaran: Keser 1994: 100-101):

- 1937 yılında; en maliyetli proje olan Karabük Demir Çelik Fabrikasının temelini atılması, Ereğli Pamuklu ve Nazilli Basma Fabrikalarının hizmete açılması
- 1938 yılında; Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)'nin kurulması. TMO'nun kuruluş amacı, ülkede bulunan hububat üretiminde ve tüketiminde piyasa dengesini sağlamak, gerekli tedbirleri ve düzenlemeleri yapmak, gerektiğinde hububat dışı diğer tarım ürünleri hakkında Bakanlar Kurulu ile işbirliğinde bulunmak, afyon ve uyuşturucu maddelere karşı devlet tekeli oluşturmak
- 1938 yılında Merinos Yünlü, Gemlik Suni İpek Fabrikalarının üretime başlaması
- 1939 yılında; Karabük Demir-Çelik Fabrikasının işletmeye açılmış olması ve Malatya Pamuklu Fabrikasının faaliyete geçmesi

İBYSP'nın gerçekleştirilmesi için 200 milyon TL'ye gereksinim duyulmuştur. Bundan dolayı plan dahilinde gerçekleştirilmesi umulan fabrikaların bir bölümü 1939 yılına ertelenmiş ve 1950 yılına kadar Guleman Krom Ergani, Murgul ve Kuvarshan Bakır, Divriği Demir İşletmeleri, Karabük Demir-Çelik Fabrikasının demir boru fabrikaları ve bazı gemilerin satın alınması gerçekleştirilmiştir. 2. Dünya Savaşının ortaya çıkması ve Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı üzerine İBYSP tam anlamı ile uygulanamamıştır (Koraltürk 2003: 16).

2.2.1930-1939 Yılları Arasında Genel Bir Değerlendirme

1929 Dünya ekonomik krizi, tüm Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iktisat politikalarının gözden geçirilmesine neden olmuştur. 1923-1929 yıllarında hükümet, ülkenin gelişmesinin özel sektör desteği ile olamayacağını görmüştür. Özel sektörün kıyı kesimine yatırım yapması ve daha fazla kâr getirmesi için ufak işletmelere öncelik tanınmıştır. Celal Bayar'a göre Türkiye'nin sanayileşme süreci özel sektöre bırakılsaydı 200 yıl daha sanayileşemeyecekti (Yıldırım 2015: 207).

Sanayileşme görevini üzerine alan hükümet, 1930'lu yıllardan sonra liberal politika anlayışından devletçi politika anlayışına yönelmiştir. Türkiye'nin gerek krizden çıkması gerekse sanayileşmesini gerçekleştirmesi 1932 yılına kadar mümkün olmamıştır. Çünkü sanayileşme politikalarını harekete geçirmesi için gerekli sermaye birikimi mevcut değildi. Bundan dolayı 1933-1938 yıllarında ilk sanayileşme çabaları izlenebilmiştir. Devlet kontrolünde alt yapı, teknoloji, yönetim becerileri kullanılarak I. ve II. Beş Yıllık Sanayi Planlarının uygulanması ülkenin ekonomik sektörlerinde ciddi bir yükseliş yaşatmıştır.

Devletçi politikaların izlendiği yıllarda paranın değerinin korunması ve enflasyondan kaçınma amacıyla sıkı para ve maliye politikası izlenmiştir. Bu dönemde yatırımların finansmanı için nakit kaynağa ihtiyaç duyulduğu halde emisyon finansman aracı kullanılmamıştır. Ülke ekonomisinin ihtiyacı kadar piyasaya likidite sürülmüştür.

Dönemin maliye politikası ise bütçe denkliliğine göre şekillenmiş ve kamu borçlanması aracı kullanılmıştır (Güzel 2011: 43-45).

Tablo 2. 3: 1923-1939 yılları arasındaki makroekonomik göstergeler

Makroekonomik Göstergeler	1923-1929	1930-1932	1933-1939
Milli Gelir Büyüme Hızı (%)	10.9	1.5	9.1
Milli Gelir/Sanayi Oranı (%)	11.4	13.6	16.9
Milli Gelir/Yatırım Oranı(%)	9.1	9.7	10.7
Milli Gelir/ İthalat Oranı(%)	14.5	8.9	6.6
Dış Ticaret Dengesi (milyon TL)	-56.6	6.6	12.4

Kaynak: Boratav, 1982: Aktaran: Kahraman Akdoğu

Tablo 2.3’de 1923-1939 yıllarına ait makroekonomik göstergeler verilmiştir. Tablodan görüleceği üzere sanayi ve yatırım oranlarında istikrarlı bir artış, ithalatta ise devamlı düşüş görülmektedir. 1929 yılı Dünya ekonomik krizinden sonra büyüme oranında hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Fakat devletçilik politikalarının uygulanmaya başlandığı 1933-1939 yıllarında yükselişe geçmiştir.

Krizin yaşandığı yıllarda 56.6 milyon TL gibi yüksek bir dış ticaret açığı göze çarpmaktadır. Bunun nedeni sadece tüm dünyada etkisini gösteren 1929 dünya ekonomik krizi değildir. Birincisi, Lozan Barış Anlaşması’nın içinde yer alan ticari hükümlerine istinaden 1916 yılında özel ihracat ve ithalat tarifelerinin 1923-1928 yılları arasında anlaşmayı imzaladığı ülkelere karşı sorumluluğunun bulunuyor olmasıdır. İkincisi, 1929 yılında TL’nin hızlı ve ani düşüşünün (1929 yılı sonunda 1 Sterlin=1081 kuruş) yaşanmasıdır. Bunun nedeni gümrük tarifesinin bitiminden bir ya da iki yıl önce Türkiye’ye yabancı mal akışının sağlanması ve kuraklığın yaşanmasıdır. Türkiye tarımsal hammadde üreticisi konumunda olduğundan dolayı üretim ve ithalatta yaşanan gerilemeden dolayı daha fazla krizden etkilenmiştir (Kerwin 1995: 98-99). Bu açık 1930’lu yıllardan sonra kapanmaya başlamıştır. Yukarıda verilen tablo 2.4’de dönemin korumacı ve devletçi iktisat politikası uygulamalarının büyük oranda başarılı sonuç verdiğinin göstergesidir.

Tablo 2. 4:1930-1939 yılları arasında dış ticaret (milyon dolar)

Yıllar	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
İhracat	71	60	48	58	73	76	94	109	115	100
İthalat	70	60	41	45	69	71	74	91	119	93

Tablo 2.4’de görüldüğü üzere Atatürk dönemi iktisat politikalarının uygulanmış olduğu yıllarda ithalat ve ihracat rakamlarında istikrarlı bir artış görülmektedir. Bu durum dönemin bütçe dengesini sağlama hedefini gerçekleştirdiğini gösterebilir.

Tablo 2.5: 1930-1939 yılları arasında Türkiye’de GSYİH’sının sektörlere göre payı (%)

Yıllar	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1930	49	9.2	41.8
1931	48.5	10.4	41
1932	43.2	11.6	45.2
1933	40.5	13.5	45.9
1934	37.5	14.5	47.9
1935	39.3	14.6	46
1936	46.9	13	40
1937	44.5	14.1	37.9
1938	43.4	14.1	42.4
1939	41.7	15.4	42.9

Kaynak: Saraçoğlu 2009: 13

Tablo 2.5 incelendiğinde 1930’lu yıllarda uygulanmış olan devlet müdahalesi ile sanayileşme ve planlı kalkınma politikalarının sektörler bazında GSYİH’ya olan etkisi incelenmiştir. Söz konusu yıllarda tarım sektöründe genel olarak bir düşme görülmektedir. Sanayi sektöründe ise tam tersi oranlarda bir artış görülmektedir. Hizmet sektöründe de 1934 yılına kadar bir artış gözlenmiş fakat sonraki yıllarda tekrardan azalışa geçtiği görülmektedir.

Devletçi dönemde kamu harcamalarının artırılması yoluna gidilerek sınıai yatırımlarda bulunulması ekonomik gelişmeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Dönemin ekonomi politikası üç yönlü bir denge politikasından oluşmaktadır. Birincisi, para sunumudur. Ekonomideki parasal dengenin korunarak dolaşımdaki para miktarının artırılmaması anlamına gelmektedir. İkincisi, bütçe dengesidir. Üçüncüsü, dış ticaret dengesidir. Bu üçlü dengenin sağlamış olduğu en önemli fayda, enflasyon ve dış açığın

nispeten daha az olduğu bir ortama izin vermesidir. 1933-1939 yılları arasında, ulusal üretim üzerinde istikrarlı bir büyüme kaydetmiştir. Bu büyüme oranı ülke ekonomisinin en yüksek büyüme oranıdır (Kepenek ve Yentürk 2007: 66).

2.3.İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Uygulanan İktisat Politikaları

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra 11 Kasım 1938' de İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olmuş ve Celal Bayar'dan Hükümeti kurmasını istemiştir. Celal Bayar'ın 11 Kasım 1938'de kurduğu hükümet 25 Ocak 1939 'a kadar görevde kalmış ve yerini İşleri Bakanlığında bulunan Refik Saydam Hükümeti'ne bırakmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Büyük Kurultay'ında 26 Aralık 1938'de "değişmez genel başkan" sıfatı diğer yandan "Milli Şef" unvanı almıştır. Bu unvan ile Mustafa Kemal Atatürk'ün boşluğu doldurmaya çalışılarak herhangi bir otorite kaybının olmadığı gösterilmek istenmiştir (Sönmez 2011:602).

Bu gelişmeler yaşanırken diğer yandan İkinci Dünya Savaşı ortaya çıkmış ve Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle iki cephe arasında kalmıştır. Fakat savaş dışında kalarak tarafsızlık politikası izlemeyi başaran nadir ülkelerden biri olmuştur. Türkiye fiilen savaşa girmediği halde savaşın etkisini ekonomik ve siyasal olarak en ağır şekilde hissetmiştir. Savaşa her an girecekmiş gibi hazırlık sürecine giren Türkiye savunma harcamalarını iki kat artırmış ve savaşın başlaması ile ortalama 1 milyon genç işgücü üretimden çekilmiştir. Var olan kaynakların ve tüm üretimin savunma hizmetlerine yöneltilmesi işgücünün önemli bir kısmının özellikle tarım kesiminde çalışan nüfusun silahaltında bulunması üretim düzeyinin azalmasına ve ithalatın düşmesine neden olmuştur. Savaş ekonomisinin doğurduğu şartlardan dolayı hükümet yeni yatırımlara da giriş yapamamıştır. Tüketimin artması, üretim ve ithalatın azalması kıtlık yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum yolsuzluk ve suiistimalleri de beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı bir yandan ülke ekonomisinin ihtiyaçların giderilmesi, diğer yandan mali kaynak arayışı hükümeti zor duruma düşürmüştür (Öztürk 2013; Eroğlu 1981).

Aşağıda 1938-1945 yılları arasında savaş ekonomisinin gerektirdiği, Milli savunma harcamalarının GSYİH'daki payının arttığını gösteren tablo yer almaktadır.

Tablo 2. 6: 1938-1945 yılları arasında milli savunma harcamaları

Yıllar	Savunma Harcamalarının GSYİH'daki Payı(%)
1938	30.31
1939	43.32
1940	53.24
1941	55.44
1942	54.42
1943	52.52
1944	51.12
1945	40.88

Kaynak: Boyder 1978: 89

1939 yılı itibari ile dünya ekonomisinde evrensel olarak savaş ekonomisi şartları yaşanmıştır. Yaklaşık 60 milyon insanın hayatını kaybettiği savaş dünya tarihinde ‘en kanlı savaş’ olarak bilinmektedir. Hayatını kaybedenlerin sayısı o dönemki dünya nüfusunun %3’üne karşılık gelmiştir (Arslan 2016: 2).

Birçok ülke II. Dünya Savaşı sebebiyle savaş ekonomisi uygulamasına geçmiştir. “Savaş ekonomisi” kavramı hükümetin, ülkenin sosyo-ekonomik şartlarına göre hareket etmesi ve bu şartlara göre politika uygulaması, yönlendirmesi anlamına gelmektedir. Savaş ekonomisi uygulayan ülkeler para, kredi, ulaşım, haberleşme, sanayi gibi alanlarda revize sürecine gitmişlerdir (Sönmez 2011: 605).

Savaş ekonomisinde tarımsal üretim planı ile üretimdeki azalışların mevcut stoklar ile karşılanması ve azalan stoklarında çoğaltılması önemlidir. Ticaret yapılırken milletler arası işbölümü değil ülkeler arası ilişkiler ve anlaşmalar ön plandadır. Ülkeler bu dönemde savaş için gerekli olan maddelerin ihracatını azaltmakta veya durdurmaktadır. Diğer yandan ticaret yollarının da savaş tehdidi altında olması tarafsız ülkelerin ticaretini zorlaştırmaktadır (Kurtbek 1942, Aktaran: 2010: 10).

Savaş ekonomisinin finansmanı “vergi ve borçlanma” ile sağlanabilir. Fakat ilk akla gelen vergilerdir. Söz konusu politika araçlarının uygulanma amacı, bireylerin ellerindeki satın alma gücünün bir kısmını devlete devretmek ve piyasada fazla olan

talebin oluşturabileceği fiyat artışlarını önlemektir. Vergi, borçlanmaya göre uygulanış bakımından daha kolaydır. Çünkü uzun vadede devlete masraf yüklememesi ve hazineye hiçbir ödev sorumluluğu yaratmadan gelir elde etmesi daha avantajlıdır. Vergi ve borçlanmanın savaş ekonomisinde yetersiz kaldığı durumda ülkede kâğıt para ihracı yapılabilir. Fakat emisyon, finans sağlama yöntemlerinde en tehlikelidir. Çünkü ülke ekonomisinde uzun vadede sorunlar açabilir (Eldem 1994: Aktaran Süleymanlı 2019:45).

İkinci dünya savaşında savaş ekonomisinin özellikleri şunlardır (Tüfekçi 2004:6-7):

- Savaşan ülkeler savaş finansmanını sağlamak için olağanüstü gelir sağlama yoluna gitmişlerdir. Bunun en gelişmiş biçimi vergiler olmuştur.
- Savaş sırasında stokların kullanılması ve yenilenememesi sermayenin doğrudan kullanılmasına neden olmuştur.
- Savaş ülkeleri zorunlu tasarrufları arttırarak gelir elde etme yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla çalışanların ödeme sırasında maaş ya da ücretlerin bir kısmının sonradan ödemek kaydıyla kesilmesi veya bankalarda bloke edilen paranın savaş finansmanı olarak kullanılmıştır.
- Devlet, savaş malzemelerinin üretilmesine öncelik verilmesine ve üretimde kullanılan emek işgücünün istihdam düzeyine müdahalelerde bulunmuştur.
- Devlet askeri gereksinimlere öncelik tanınması nedeniyle, piyasada oluşan kıtlığın fiyatlara yansımaması için fiyatlara müdahalede bulunmuştur.

Görüldüğü üzere savaş ekonomisi sırasında devlet piyasaya müdahale edebilir ve ekonomiyi savaş koşullarına göre biçimlendirebilir.

Kamu harcamaları artarken yatırım oranlarının azalması, sanayi ve altyapı yatırımlarının duraksaması tarım sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Savaş şartlarına hazırlıksız yakalanan Türkiye, problemlerin çözümünü emisyon aracını kullanarak yani para basarak bulmuştur. Fakat bu çözüm, enflasyonun artışını tetiklemiştir. İşgücünün silahaltında olması nedeni ile üretim düşmüş, tüketim artmıştır. Diğer ülkelerinde savaşa girmesiyle beraber ithalatın gerçekleştirilememesi mal stokunu azaltmış, piyasa dengesinde toplam talep toplam arzı geçmiş ve ekonomide panik alarmları çalmaya başlamıştır. Ortaya çıkan parasal genişleme ve ithal mallarında gerçekleşen kıtlık halkın

açlıkla mücadele etmesine neden olmuştur. Üreticiler ve toptancılar durumdan faydalanarak stokçuluk ve karaborsacılık gibi yollarla haksız kazanç elde etmeye çalışmışlardır. Bu süreç fiyatların artışına neden olmuş ekonomide dalgalanmalar oluşmaya başlamıştır. Atatürk'ün “denk bütçe ve sağlam Türk lirası” anlayışından vazgeçilmiştir (Koraltürk 2003; Öztürk 2013).

Refik Saydam Hükümeti, bir yandan silah altında olan işgücünün savunma giderlerini, araç-gereç, gıda ve giyim ihtiyacını karşılamak diğer yandan bazı insanların elde ettiği haksız kazancı ve fiyat düzeyindeki artışı önlemek amacıyla doğrudan piyasaya müdahale etme yolunu tercih etmiştir. Hükümetin ülke ekonomisi ihtiyaçlarını karşılamak ve haksız kazanç elde edenlere engel olabilmek için uyguladığı müdahaleler sert olmuştur (Metintaş ve Kayıran 2011:164). Bu uygulamalardan en önemlisi 18 Ocak 1940'da TBMM'de kabul edilen Milli Korunma Kanunu (MKK)'dir.

2.3.1. Milli Korunma Kanunu

İkinci Dünya Savaşı esnasında Refik Saydam'ın Başkanlığı, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde uygulanmış olan bir kanundur. İlk olarak kanun teklifi Refik Saydam'ın CHP Grup Başkanlığına 26 Aralık 1939'da “Milli İktisadi Korunma Kanun Proje” sini sunması ile adım atılmıştır. Ancak grup üyeleri tarafından kanun tasarısı yeterli görülmemiştir. Recep Peker önderliğinde 70 maddelik yeni bir yasa tasarısı hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940'da yürürlüğe girmiş ve 1940-1942 döneminde Hükümete çok geniş yetkiler tanınmıştır. MKK'nın göze çarpan bazı maddeleri şu şekildedir (MKK 1940 ve Yıldırım 2015: 97):

- Hükümet, halkın ve Milli savunma ihtiyaçlarının teminine yönelik her türlü ticari ve sanayi işlemleri yerine getirmek üzere tüzel kişiliği olan kurumlara el koyabilir (m.6).
- Hükümet istediği miktarda üretim yapılması için sanayi ve maden şirketleri ile küçük zenaat kooperatiflerini kontrol ederek bunları istediği gibi yönlendirebilir (m.7).
- Hükümet sanayi ve maden şirketleri ile küçük sanat kooperatiflerinden gerektiğinde bilgi isteyebilir veya program tayin edebilir (m.8).

- Hükümet vatandaşları ücretli iş yükümlülüğüne tabi tutabilir (m.9).
- Hükümet tarafından tayin edilen diğer iş yerlerinde çalışan işçiler, teknisyenler, mühendisler, uzman personel ve diğer hizmetliler kabule uygun bir özür olmaksızın işyerlerini terk edemezler (m.10).
- Hükümet, sanayi ve maden işletmelerinin ürünlerini normal maliyetlerine yüzde olarak belirlenen bir kâr ilâvesi ile satın alabilir (m.11).
- Hükümet, halkın ve Milli savunma ihtiyacı olan her çeşit madde ve yardımcı malzemeyi değeri fiyatını ödeme karşılığında el koyabilir (m.14).
- Hükümet madenleri kendisi işleyebilir (m.16).
- Hükümet, sahiplerine kesin gerekliliği olmayan makine, alet, iş için gerekli malzeme, döşeme ve benzeri her çeşit üretim araçlarını sahiplerinin işlerine engel olmamak şartıyla işletmelere vermek üzere değeri karşılığında satın alabilir (m.17).
- Hükümet un fabrikalarına, değirmenlerine, sanayi ve maadin müesseselerine el koyarak işletebilir (m. 18).
- Sanayi ve maden işletmeleri ile diğer işyerlerinde çalıştırılmak üzere Hükümet tarafından gerekli görülen hallerde işlerin niteliği ve ihtiyacın derecesine göre günlük iş saatleri gündüz ve gece çalışmalarında asgari düzeyde çalıştırılabilir (m.19).
- Hükümet, mali işletmelerin açtıkları ticari kredileri denetim, sınırlandırma ve kısıtlama ile engelleyebilir (m.24).
- Hükümet, gerekli gördüğü malların alım ve satımını, her ne sebeple olursa olsun başkasına devrini, üretimini, tüketimini, kullanımını ve naklini engelleyebilir (m.21). Bu maddelerin ne şekil ve suretle, nerelerde, hangi koşullar altında ve ne miktarda alınıp satılacağına devir, üretim, tüketim, kullanımı ve naklini tanzim ve tahdit edebilir veya vesikaya bağlayabilir.

Bu hükümler çerçevesinde Devlet; 1941 yılında ekonomiyi denetim altına alabilmek için Fiyat Murâkabe Komisyonu, İaşe Teşkilatı, Petrol Ofisi, Ticaret ofisi, Halk Dağıtma Birlikleri ve Köy Dağıtma Birlikleri gibi yeni kurumları kurmuştur. Ayrıca “Bu müesseselerin ve memurlarının halk ile muamele ve münasebetlerinde hususi hukuk

hükümleri câridir.” açıklaması suretiyle adı geçen kurumları uygulamalarının kamu hukuku dışında bırakılması ve işlerlik kazandırılması da sağlanmıştır (Aydın 2019:418).

Söz konusu kurulacak teşkilatlanma ile kurumlarda çalışanlar arasında başarılı olanlar ve fazla mesai yapanlara Başbakanın onayı ile ikramiye verilecektir. Hükümetin isteğiyle kamu hizmetinin gerçekleştirilebilmesi için hazineye 1 milyon sermaye aktarılmıştır. Kanun yasalarına uymayanlara 25 liradan 10 bin liraya kadar para cezası ile 7 günden 10 yıla kadar hapis cezası verilecektir (Aydın 2019: 422).

8 Haziran 1940'dan itibaren çalışmaya başlayan komisyonlar, gıda ve diğer ticari malların fiyat ve kâr miktarlarını belirleme yetkisine sahip olmuştur. Hükümetin piyasa fiyatlarını denetleme sürecinin tam olarak sağlanamaması karaborsa satışlarının daha fazla ivme kazanmasına neden olmuştur. Bundan dolayı savaş yıllarında haksız kazanç elde edenler için 8 tane Milli Korunma Mahkemesi açılmıştır (Dokuyan 2013:196).

Refik Saydam'ın başkanlığı döneminde uygulamaya konulan Milli Korunma Kanunu ile hedeflenen amaçlara tam olarak ulaşılammış ve yaşanan ekonomik sıkıntıların önüne geçilememiştir (Koçak 1982: 170).

Hükümete ekonomi üzerinde sınırsız yetkiler veren MKK, beraberinde birçok sorun ve yeni politika uygulaması getirmiştir.

Hububat ürünlerinin fiyatı değerinden düşük tutulduğu için köylü üretimden kaçmış ve üretim yapmak istememiştir. Bu bağlamda yaşanan ekonomik darlığın boyutu daha fazla olmuştur.

Halkın elinden aç bırakılmak pahasına gıda maddeleri toplanmış, gıdalar toplama ve depolamada organizasyon hatası sonucu yol kenarlarında ya da ambarlarda çürümüştür. Halkın bu durumu görmesi sorumlunun Hükümet olduğu düşüncesine neden olmuştur.

Kanunu kötüye kullanan bazı memurlar ve partinin önde gelenleri halktan kanun gücüyle aldıkları araç ve mülkleri ya da gıda maddelerini yakınlarına peşkeş çekmişlerdir. Aynı zamanda stokçularla iş birliği yaparak maddi menfaat için halkın aleyhine davranışlar sergilemişlerdir. Bu süreç, halkın hükümete olan güvenini zedelemiştir.

Hükümet karaborsa ve stokçuluğun önüne geçememiş tam tersi daha fazla karaborsacılık, stokçuluk ve yolsuzluk yaşanmıştır. Hükümet gıda ve tüketim mallarına el koyduğunda fiyatlar artmıştır. Bu sebepten halk karaborsaya yönelmiştir. İki sene içinde enflasyon zirveyi görerek %500 artış kaydetmiştir. Ekmek, şeker gibi temel gıda maddelerinin sınırlandırılarak karneye bağlanması da karaborsa batağının durmasına engel olmamıştır. Sonuç olarak savaş yıllarının atlatılma sürecinde karaborsa ve fiyat artışları ile mücadelede Hükümet başarısız olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye ekonomisine yaşattığı baskıların giderilmesine yönelik Refik Saydam Hükümeti müdahaleci bir yol izlemiştir. Bu müdahalelerin çoğu MKK'na dayanmaktadır. Enflasyona karşı katı fiyat kontrolleri, tarım ürünlerine düşük fiyatla el konulması, kanunun verdiği yetkileri en geniş biçimde kullanılmaya çalışılması hükümetin temel politikalarını oluşturmaktadır. Bundan dolayı Hükümet, iç ve dış ticarete devletin aktif olarak yer alması için "1941 Ticaret Ofisi, Petrol Ofisi, İaşe Teşkilatları" kurmuştur. Ticaret Ofisi'nin görevi, Her türlü iaşe malını satın almak ve ülke için stok oluşturmak, faaliyet alanına giren malların fiyatlarını saptamak ve bunların dağıtımını Ticaret Vekâletine sunmaktır. Diğer yandan iaşe mallarının stoklanması ve taşınması için gerekli olan depo, ambalaj ve nakil araçlarının yapımı, satın alınması ve kiralanması ile de Ticaret Ofisleri ilgilenmektedir. İaşe Teşkilatları ise ülkenin ihtiyaçlarını doğrultusunda ithal, ihraç, stok, dağıtım işleri ile tüketimi düzenlemektir. Bir diğer yapılan uygulama temel gıda ve diğer tüketim mallarının halka dağıtılması için 1942 yılında Dağıtım Ofisi ve Mahalli Dağıtım Birliklerinin kurulmasıdır (Güzel 2011: 53).

Bu dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişme, dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç liderliğinde 1940 yılında kurulmaya başlayan ve savaş yıllarında gelişmeye devam eden köy enstitüleridir. Köy enstitülerinin amacı kırsal kesimde yeni yapılacak faaliyetler için destek ve lider kadrolar

geliştirmektedir. Fakat uygulamanın, köylünün emeğine dayanması ve yapılacak okulların köy halkı tarafından karşılanacak olması hoş karşılanan bir durum olmamıştır. Savaş yıllarında 20'ye çıkan köy enstitüleri savaş sonrasında duraksamıştır (Koçak 1982:169).

Milli Korunma Kanunu Refik Saydam döneminde 1940-1942 Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve 1956-1960 Demokrat Parti (DP) dönemlerinde uygulanmıştır. Kanun seferberlik ve savaş durumunda devletin iktisadi ve milli müdafaasını korumak amacıyla yola çıkmışken beraberinde sorunları da meydana getirmiştir. Bu sorunlardan bazıları Varlık Vergisi, Toprak Mahsülleri Vergisidir. Bu sorunlar da bir başka sorunları getirmiştir. Görüldüğü üzere Hükümetlerin yanlış politika uygulamalarının yan etkileri, bir başka büyük yan etkileri doğurmaktadır.

8 Temmuz 1942'de Refik Saydam'ın ani ölümü üzerine İsmet İnönü, Şükrü Saraçoğlu'ndan Hükümeti kurmasını istemiştir. Saraçoğlu uygulamada olan projelerin değişikliğe uğraması gerektiğini, sert müdahaleler ile bir yere varılamayacağını, yasaların esnetilerek daha fazla olumlu yapıda sonuç vereceğini savunarak "piyasacı" politika izlemiştir.

Kanun Refik Saydam döneminde üç, Şükrü Saraçoğlu döneminde ise iki kez değişikliğe uğramıştır. Aşağıdaki tabloda kanunda yapılan değişiklikler görülmektedir:

Tablo 2. 7: 1940-1946 yılları arasında MKK'da yapılan değişiklikler

Kanun No	TBMM'de Kabul Tarihi	Yürürlüğe Girme Tarihi
3954	25 Aralık 1940	28 Aralık 1940
4156	17 Aralık 1941	23 Aralık 1941
4180	30 Ocak 1942	3 Şubat 1942
4648	3 Ağustos 1944	11 Ağustos 1944
4945	14 Haziran 1946	20 Haziran 1946

Kaynak: Bulut, 134

Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940'ta yürürlüğe girdikten sonra ilk değişiklik 11 ay sonra yapılmıştır. Refik Saydam kanun her yıl birer kez değişikliğe uğramıştır. 1941 yılının sonunda yapılan değişiklikten 15 ay sonra üçüncü değişiklik gerçekleşmiştir. Refik Saydam'ın vefatı üzerine yerine Şükrü Saraçoğlu'nun geldiği dönem içerisinde iki

kez değişikliğe uğramıştır. Son yapılan değişiklik MKK'nın savaş sonrası yapıya uygun hale gelmesi için gerçekleştirilmiştir. Her yapılan değişiklik ile kanunun ağırlaştırıldığı ve teorik açıdan amaç-sonuç çatışmasının olduğunu söylemek mümkündür.

Koçak (1996)'a göre Saydam Hükümeti döneminde ortaya MKK'nın beş kez değişikliğe uğramış olması kanunun alelacele hazırlandığının ve uzun soluklu olmayacağını göstergesidir. Diğer yandan MKK Refik Saydam hükümeti döneminde uygulanan devlet müdahalelerinin sertliği, Şükrü Saraçoğlu hükümetinin ise ekonomiye müdahalesinin yeterli seviyede olmaması ve her iki hükümetinde özel sektöre yeterince destek vermemesi politikanın başarısız olmasında etkili olmuştur.

Şükrü Saraçoğlu'nun MKK'da revize etmek istediği uygulamalar şunlardır (Aydın, 2019):

- Saydam Hükümetinin uyguladığı sıkı denetim, el koyma, fiyat dondurma politikalarının, Saraçoğlu Hükümeti tarafından kaldırılarak veya gevşetilerek, serbest piyasa mekanizmasına destek veren politikalar izleyerek fiyat kontrol mekanizmasını ve karaborsanın önüne geçebileceğini iddia etmiştir.
- Bir diğer ekonomik sıkıntı iaaşe temini konusudur. Saraçoğlu, Saydam döneminde, Türkiye'nin 250 bin ton buğday açığı olduğunu ve bu açığın kapatılabilmesi için üretimin artırılması, tüketimin azaltılması ve gerekli buğday ithalinin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Bundan dolayı Türkiye'nin gerekli nakil vasıtalarını temin etmesi durumunda ABD'nin 15 bin ton buğdayı en kısa sürede göndereceğini de duyurmuştur.
- Saraçoğlu, memleketin arpa ve buğday ihtiyacının bir kısmı için ithal yoluna gitmiştir. Fasülye, nohut, mercimek, pirinç gibi gıda maddelerinin üzerindeki doğrudan fiyat müdahalelerinin kaldırıldığını duyurmuştur. Ülkede zeytinyağı stokçularının olduğunu, yağ fiyatlarının doğal seviyesinin üzerinde olduğunu gerekli çözümün sunulacağını da beraberinde açıklamıştır.
- Ülkede pamuk ve yün üretimi için yeterli miktarda stok bulunmaktadır. Bu sebepten azalan ihraç gücünün bu alandan arttırılabileceğini açıklamıştır. Memlekette bulunan fabrikaların yünlü kumaş ihtiyacının %80'ini, pamuklu kumaş ihtiyacının da %60'ını temin ettiğini anlatan Saraçoğlu en kısa sürede

yeni bir pamuklu fabrikanın kurulacağını ve 24 saat üretim yapacağını duyurmuştur.

- Ülkenin içinde bulunduğu hayat pahalılığında en çok memur kesiminin etkilendiğini bu sebepten destek olunması gerektiğini savunmuştur. Memura yapılan zammın ülkenin hazinesinde dengesizlik yaratacağını fakat hayatlarını kolaylaştırmak anlamında giyim ve ayakkabı yardımı yapılacağını duyurmuştur. Memurun kendisine bir çift ayakkabı ve eşine bir elbiselik kumaş yardımı yapılacaktır. Ayrıca ihtiyaç sahibi kimselere de karşılıksız gerekli destek sağlanacaktır açıklaması yapılmıştır.
- İpek ve ipekten üretilen lüks eşyalar üzerinde fiyat kısıtlamasının kaldırılacağını, devletinde şeker ve kömür gibi fiyat belirleyiciliğinin olduğu alanlarda makul fiyatların oluşturulacağını duyurusu yapılmıştır.

2.3.2. % 25 Kararı

Yeni Hükümetin atmış olduğu adımlar bir önceki Hükümetin attığı adımların tam tersi yönündedir. Refik Saydam Hükümeti döneminde hububata değeri ödenmek suretiyle devletçe el konuluyor ve söz konusu değer hükümetçe tek yanlı olarak saptanıyordu. Oysa mevcut dönemde yeni çizilen rota, ekonomi üzerinde devlet müdahale ve denetimini azaltmak, fiyat kontrolünü serbest bırakarak fiyatların ve üretimin artmasını sağlamaktır.

Yeni hükümetin kurulmasından bir ay sonra yeni bir iktisat politikasına yönelik gerçekleştirilerek hububat mahsulünden bedeli karşılığında belli bir miktar alındıktan sonra geri kalanı serbest bırakılmıştır. 15 Temmuz 1942'de çıkarılan bu kanun “%25 kararı” olarak bilinmektedir (Koçak 1996: 412).

Bu dönemde piyasa kontrollerinin uygulanmasında etkin rol oynayan İaşe Teşkilatı kaldırılmıştır. Beraberinde gıda maddelerinde fiyat denetimleri de hafifletilmiştir. Bu uygulamalar ile ticaret sermayesi üzerindeki baskının azaltılarak karaborsa ve haksız kazançların ortadan kaldırılması, üretimin artırılması ile enflasyon ve mal darlıklarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir (Boratav 1982, Aktaran: Güzel 2011: 57).

Bu dönemde piyasanın esnetilmeye çalışılması Saraçoğlu Hükümetinin ilk uygulaması olan %25 kararının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Artan oranlı vergiye benzeyen %25 Kararına göre, 50 tona kadar üretim yapan çiftçi ürünün %25'ini, 50-100 ton arasında üretim yapan çiftçi ürünün %35'ini, 100 ton üstü üretimin ise %50'sini devlet satın alacaktır. Geriye kalan üretim miktarı ise mal sahibi tarafından serbestçe satılabilecektir. Yapılan bu gevşeme ile dönem için de %100 oranında artış görülmüştür. (Bülbül 2006, Aktaran: Yıldırım 2015:101-102).

Hükümetin bu yeni politikası en başta basında olumlu tepki almıştır. Ahmet Emin Yalman yeni politikayı 'Ümit Verici İstidatlar' ve 'Hükümet Hayırlı Bir Taarruza Geçti' adlı yazılarında şöyle değerlendirmiştir (Koçak 1996: 413):

“Kıyamet kopsa, eninde sonunda fiyatı arz ve talep kânunu tâyin edeceğine göre, ucuzluk yapacağız diye yokluğu yapan... Şimdi mala değer fiyatının verilmesi, istihsâli teşvik edecek ve (istihsâl) artacak, bolluk da tabii bir seyirle ucuzluğa ve ferahlığa yol açacaktır.”

%25 kararının basında uyandırdığı etkiden görüleceği üzere, vergi memlekette olumlu bir hava yaratmıştır. Hububat piyasasının devlet müdahalesinin esnekliği ile dengelenebileceği düşüncesi üreticileri ve tüketicileri rahatlatmıştır. Fakat yaşanan bu olumlu hava uzun soluklu olmamıştır. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti el koyduğu ürünleri Refik Saydam Hükümetinin belirlediği fiyatlardan satın almayı devam ettirmiştir. Buğday fiyatlarının 100 kuruşa çıktığı 1943 yılında hükümet kilo başına 20 kuruş ödemekte ısrarcı olmuştur. Bu durum küçükten büyüğe tüm çiftçilerin tahıllarını saklama yoluna gitmesine neden olmuştur. Çiftçinin yapmış olduğu bu uygulama Hükümetin istediği miktarda hububat ürünü toplamasına engel olmuş ve 1942-1943 yıllarında enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Uygulama stokçuluğu, karaborsacılığı ve ülkedeki üretim sorununu çözmeye yardımcı olamamıştır. Şükrü Saraçoğlu 11.11.1942 tarihinde söz konusu uygulamanın başarısız olduğuna dair açıklamasını dile getirmiştir (İnci 2013: 281-283).

“Hububat hakkında % 25 kararını alırken bu yüzden elimize geçecek hububatla hem orduyu, hem büyük şehirleri, hem de darlık mıntıklarını doyurduktan sonra her

yerde tanzim şartları yapabilmek için elimize kâfi hububat geçeceğini ümit ediyorduk. Çünkü istatistikler, Türkiye hububatını 7 - 8 milyon ton olarak gösteriyor ve biz de bu hesaptan elimize hiç değilse bir buçuk milyon ton hububat geçireceğimizi ümit ediyorduk. Hâlbuki evdeki pazar çarşıya uymadı ve neticede gördük ki, çiftçilerin hükûmete borçlandığı rakam 600 bin tonu zor tutuyor. Bu iki rakam arasındaki fark, sadece istatistik rakamlarının mübalâğalı tespit edilmiş olmasından neşet etmiyordu. Daha ziyade yine çiftçilerden intihap edilen subaşlarının pek tabii olarak çiftçiye korumak arzularından ileri geliyordu. Benim duyduklarımın, gördüklerimden edindiğim kanaate göre, bu borçlandırma işi tek mil mahsul itibariyle %3 veya %5 ağır, %10 veya %15 mutedil, üst tarafı da tamamen hafif olarak tespit edilmiştir ve bu fark, himayeli olduğu muhakkak olan tespit hatası olmaktan ziyade, tespitin, mahsulün yeşil devrinde yapılmış olmasından ileri gelmiştir. Bu fark, mahsulün bozulmasından dolayı bazı mahdut yerlerde çok ağır bir durum yaratmıştır. ... Görülüyor ki, bu % 25'ler, elimize, her çeşit manevrayı yapmağa müsait bir miktar vermemiştir” (Aktaran: İnci 2013: 283).

Bu bağlamda %25 kararı kanunu istenilen verimi elde edememiş ve hububat fiyatlarının yükselişine neden olmuştur. Kararın bir diğer olumsuz sonucu, büyük çiftçiler serbest kalan ürünlerini yüksek fiyata piyasaya sunup yüksek kâr elde ederken küçük çiftçilerin kendi ihtiyaçlarını ayırdıktan sonra geriye satabileceği bir ürünün kalmamasıdır. Tüm bunlar Hükümet ve politikalarına karşı olumsuz tepki oluşmasına neden olmuştur (Akman ve Solak Akman 2011: 80).

MKK temelinde uygulanan politikalar başarısız sonuçlanmıştır. Savaş yıllarında bireyler arasında gelir eşitsizliklerinin oluşmasına, savaş koşullarını fırsat bilen ve büyük kazançlar sağlayan “savaş zenginlerinin” ortaya çıkmasına yol açmıştır. Oluşan kazançlara karşılık gelir dağılımın yeniden düzenlenmesi, enflasyonla mücadele, hazineye gelir sağlamak amacıyla kentlerdeki savaş zenginleri için “Varlık Vergisi”, tarım kesimindeki savaş zenginleri için ise “Toprak Mahsulleri Vergisi” gibi olağanüstü vergi uygulamalarına geçilmiştir (Güzel 2011:58).

2.3.3. Varlık Vergisi

İkinci Dünya Savaşı ile enflasyon, vurgunculuk, karaborsacılık gibi olumsuz süreçler de beraberinde gelmiştir. Krizi fırsata çeviren savaş zenginleri ortaya çıkınca hükümet yeni bir çözüm arayışına girmiştir. Bu nedenle İsmet İnönü TBMM’de yapmış olduğu bir konuşmasında yeni bir uygulamanın yapılacağına dair mesaj vermiştir (Tan, 2019).

“Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan bataklık çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metası yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar... Büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadır. Üç, beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır... Ticaretin ve iktisadi faaliyetlerin serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını hiç kimseye, hiçbir zümreye tanımamalıyız” (Aktaran: Öztürk 2013:146).

İsmet İnönü’nün konuşmasından bir süre sonra Şükrü Saraçoğlu Varlık Vergisi Kanunu’nun asıl amaçlarını TBMM’de ki bir konuşmasında açıkça dile getirmiştir (Koçak 1996: 482):

“Bu iş için tek yol tedavüle çıkan paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmekten ibarettir ve bu geri alış, başlıca harp yıllarında çok para kazanmış olanlardan yapılmalıdır ve yalnız bir defaya mahsus olarak alınmalıdır. Matrahlar, ehemmiyet sırası ile şunlardır: Tüccar, emlak, akar sahipleri ve büyük çiftçilerdir. Harp yıllarında en çok tüccarlar kazandığı için Varlık Vergisinin en büyük yükünü bittabi onlar taşıyacaktır. Bu verginin tesbiti ve tahsili için çok geniş zaman bırakılmamıştır. Çünkü bu işi, para kuvvetiyle suistimallere yol açılmasından ve her çeşit tezvirrattan korunmak yolunu tutmayı hayırlı bulduk. Onun için zamanı dar tuttuk. Parayı vermeyenler için, bir tarafta, Tahsili Emval Kanunu harekete geçirmekle beraber, diğer taraftan, mükellefleri amele teşkilatına göndermeyi, hem işçi tedarikini, hem de para tahsilini kolaylaştırıcı müeyyideler addettik. Bu kanun ile takip ettiğimiz hedef, tedavüldeki paparaları azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza karşılık hazırlamaktır. Bu böyle olmakla beraber, bu kanunun tatbikatından, Türk parasının kıymetlenmesi, muhtekirler üzerinde toplanan halk

buğuzunun silinmesi, vergileri ödemek için bizzarure satıŖa çıkarılacak malların fiyatlarda bir itidal husule getirmesi gibi, tabii faydaların tahassül etmesi de imkân haricinde addedilemez.”

Ŗükrü Saraçoğlu ve İsmet İnönü'nün konuşmalarından da anlaşılacağı üzere Varlık vergisi uygulamasının nedenleri Ŗu Ŗekilde özetlenebilir (Karabulut 2005:326):

- Enflasyon ile mücadele etmek için tedavüldeki fazla parayı çekmek
- Savaş yıllarını fırsat bilerek “çok fazla kâr eden” kişilerden vergi almak
- Devlet geliri elde etmek.

Bu bağlamda Varlık Vergisi tanımı Ŗu Ŗekilde yapılabilir: Savaş yıllarında elde edilen aşırı ve haksız kazançların bir kısmına el koymak ve olağanüstü kamu harcamalarının bütçe açığı vermeden karşılanabilmesi amacı ile “bir defaya mahsus” servet üzerinden alınan vergi sistemidir (Arslan 2016: 5).

Bir defaya mahsus alınacak olan verginin mükelleflerini ve vergi miktarını İcra Vekilleri Heyeti belirleyecektir. Komisyonların belirleyeceği vergi miktarına “itiraz hakkı” bulunmamaktadır (Varlık Vergisi Kanunu, 1942).

İkinci dünya savaşı yıllarında 11 Kasım 1942 günü TBMM'de görüşülerek kabul edilen 4305 sayılı kanun sadece iktisadi değil, siyasi ve kültürel açıdan da önem teşkil etmektedir. Varlık Vergisi uygulamasının alt başlıkları Ŗu Ŗekildedir (Aktar 2002: 135-136):

- Kanunun hazırlanışı ve TBMM'de kabulü
- Kimin ne kadar vergi ödeyeceğini tespit eden komisyonların alıŖma tarzları
- Vergi mükelleflerinin isimleri ve vergi miktarlarının tespit edilip, ilân edilmesi
- Vergilerin ödenmesi için 1 ay süre verilmesi
- Vergi borcunun belirlenen süre içinde ödenmemesi halinde borcunu ödeyemeyen mükellefin mallarına icra ile el konulması
- Tüm bunlara rağmen vergi borcunu ödeyemeyen mükellefler borçlarını ‘bedenen alıŖtırarak ödetmek’ amacıyla kamplara gönderilmesi.

Her ne kadar Varlık Vergisinin resmi amaçları para arzının azaltılması, finansman kaynağı sağlamak, Türk parasının değerini korumak ve değerlendirmek, halkın vurgunculara karşı nefretinin azalması gibi yararları olsa da gayri resmi amacı ekonomi Türkleştirmektir (Bakkal 2003: 98-100).

Türkiye genelinde Varlık Vergisi mükellef sayısı toplamı 114.368 kişidir. Tahakkuk eden toplam vergi miktarı ise 465.384.820 liradır. Mükellef sayısı ve tahakkuk eden vergi miktarı yönüyle İstanbul ilk sıradadır (İnci 2012: 283). Bunun nedeni “gizli hedefin” azınlıklar olmasıdır. İstanbul ticaret merkezinin kalbidir ve en fazla gayrimüslim burada yaşamaktadır. Gizi hedefin gayrimüslimler olmasının nedeni, eli silah tutan her bireyin savaşa gitmesi sonucu Türklerin maddi, manevi bu süreçten etkilenmesi ve savaşa alınmayan gayrimüslimlerin ve dönmelerin savaş gerisinde ticaretten fazla kâr elde etmeleridir (Karabulut 2005:229). Aşağıda İstanbul’da mükelleflerin dağılımı bulunmaktadır.

Tablo 2. 8: Varlık vergisi mükelleflerinin İstanbul’da kökenlerine göre dağılımı

Mükelleflerin Kökeni	Mükellefler	%	Tahakkuk	%
Müslümanlar M	4.195	%7	25.600.409	%7
Gayrimüslimler G	54.377	%87	289.656.246	%83
Diğer G-M-E	4.003	%6	34.226.764	%10
TOPLAM	62.575	%100	349.483.419	%100

Kaynak: Akar, 1999

Tablodan 2.8’da görüleceği üzere Gayrimüslimler, İstanbul’da vergi mükellefinin %87’sini oluşturmaktadır. Bu oranın %83’ü tahakkuk ettirilmiştir.

Varlık Vergisi servet üzerinden “bir defaya mahsus” alınacak bir vergi sistemiydi. Verginin uygulanmasında sistemden kaynaklı veya vergi idaresinin hatasından kaynaklı idari ve siyasi problem beraberinde gelmiştir. Uygulamada takdir yönetimi karar vericilerin inisiyatifine bırakılmıştır. Bu durum ülkenin her yerinde farklı uygulamalara ve ayrımlara yol açmıştır (Coşar 2003: 18-19).

Varlık Vergisi uygulamasının bazı sonuçları şunlardır (Bakkal 2003:110):

- Her ne kadar varlık VV'nin resmi amaçları, para arzının azaltılması, ülke ekonomisinin finansman kaynağının sağlanması, Türk parasının değerinin korunması ve değerlendirilmesi, halkın vurgunculara karşı öfkesinin azaltılması vs. olsa da gayri resmi amacı ekonomiyi Türkleştirmektir.
- Savaş yılların da uygulanan tüm uygulamaların temelinde MKK bulunmaktadır. Bu sebepten VV, başarısız sonuçlanmış bir politikanın yan etkisi niteliğindedir. Diğer yandan kanun metni açıklık ilkesine uygun olarak hazırlanmadığı için karar vericilerin keyfilğine yol açmıştır.
- Listelerin asılmasından sonra 15 gün içinde verginin ödenme zorunluluğu, çoğu gayrimüslimin elindeki servet unsurlarının değerinden daha düşük satılmasına sebep olmuştur. Mükelleflere hiçbir şekilde ödeme kolaylığı sağlanmamış ve çalışma kamplarına gönderilmişlerdir.
- Gayrimüslim vatandaşlara yapılan bu ayrımcılık uzun bir süre Türkiye'ye yatırım yapılması konusunda kuşku duyulmasına sebep olmuştur.
- Dönemin koşulları göz önünde tutulduğunda olağanüstü vergilerin uygulanması normal karşılanabilirdi fakat bir süre sonra kanunun amacından sapması vergileme ilkelerine ters düşmesine neden olmuştur.
- Maliye bürokrasisindeki uzman kişiler tarafından yeteri kadar masaya yatırılmamış, kamuoyunun görüşü alınmadan alelacele verilmiş bir karar olması uygulamanın bir diğer olumsuz sonucudur.

Varlık Vergisi genelde siyasal açıdan ele alınmış olup iktisadi ve mali açıdan çok fazla incelenmemiştir. Vergi ile ilgili bir sonuca varabilmek için öncelikle mali açıdan vergilendirme ilkelerine uyup uymadığına bakmak önemlidir. Bir vergi sisteminde yer alan kanunların vergi ilkelerine uygun olması halinde vergi sisteminin toplum tarafından kabul edilmesi daha kolay olur. Diğer yandan vergi sisteminin halk tarafından kabul edilmesi, devlete olan inancın artmasına olanak sağlar (Çelik 2001, Aktaran: Bakkal 2003: 102). Bu sebepten Varlık Vergisinin klasik vergileme kurallarına ne ölçüde uyduğunu genellik-eşitlik, belirlilik-açıklık, uygunluk ve tarafsızlık ilkeleri açısından değerlendirmesini yapılacaktır.

2.3.3.1 Genellik ve Eşitlik İlkesi

Genellik ilkesi bir toplumdaki herkesin din, dil, ırk, mezhep fark etmeksizin mükelleflerden ödeme güçlerine göre devlet giderlerine katılmasıdır. Fakat Varlık Vergisi uygulamasında, kanun metninde bu konuda herhangi bir hüküm bulunmamakla birlikte verginin tarh sürecinde mükellefleri, Müslüman(M), Gayrimüslim(G), Dönmeler(D) ve Ecnebilere (E) olarak sınıflandırmıştır (Bakkal 2003:102).

Tablo 2. 9: Gayrimüslim Çalışanların Ödedikleri Vergi Miktarları

ALDIĞI MAAŞ VEYA ÜCRET (TL)	ÖDEDİĞİ VARLIK VERGİSİ (TL)
1-100	500
101-150	750
151-200	1000
201-250	1250
251-300	1500
301-350	1750
351-400	2000
401-450	2500
451-500	3000
501-600	3500
601-700	4000
701-800	4500
800-1000	5000
1000 TL'den sonraki her 500 TL'de, vergiye 1000 TL eklenecektir.	

Kaynak: Ökte 1951, Aktaran: Bakkal 2003:103

Düşük gelirli olan gayrimüslim çalışanlarına uygulanan vergiler, aldıkları maaşın çok üstünde belirlenmiştir. Örneğin, 1 ve 100 TL arasında maaşlı çalışan bir gayrimüslim aylık 500 TL vergi ödemektedir. Bu durum iktidar ilkesinin de önemsenmediğini gösterir.

Vergilendirmede genellik ilkesi, eşitlik ilkesinin ön koşuludur. Eşitlik ilkesi ise dikey ve yatay adalet kavramları üzerinde durmaktadır. Diğer bir ifade ile bir verginin eşitlik ilkesine uyabilmesi öncelikle genellik ilkesinin uyum sağlaması gerekmektedir (Bakkal 2003: 104). Dikey adalet, mali ve sosyal açıdan farklı statüde olan bireylerin, farklı oranlarda vergi ödemesi anlamına gelmektedir. Fakat bu durumun göreceli olması ilkenin ölçülebilirliğini güçleştirmektedir (Akdoğan 1996:164). Yatay adalet ise, aynı gelir düzeyine sahip mükelleflerin, eşit düzeyde vergi vermesini ifade etmektedir.

2.3.3.2 Belirlilik ve Açıklık İlkesi

Vergilendirmenin idari ilkelerinden biri olan belirlilik ve açıklık ilkesi, yasaların uygulanması ile ilgili çıkarılacak yönetmelik ve genelgelerle açık ve anlaşılır olmalıdır. Herhangi bir şüpheye yer bırakmamalıdır. Söz konusu ilkeye göre verginin nasıl, ne zaman, ne şekilde vs. alınacağı belli olmalıdır. Bu sebepten dolayı herkesin anlayacağı sade bir dille ifade edilmelidir (Savaş 1993, Aktaran: Pehlivan 2013: 67).

Fakat Varlık Vergisi değerlendirildiğinde kanunun açık ve herkesçe anlaşılır sade bir dille yazıldığını söylemek mümkün değildir. Örneğin, kanunun 12. maddesinde verginin tahsiliyle ilgili belirsizlik içeren hükümler vardır. Bu maddede, genel katma ve özel bütçelerle belediye bütçelerinden maaş ve ücret alanlardan ikinci maddedeki mükellefiyete tabi bulunanlarla kadınların ve elli beş yaşını geçmiş erkeklerin borçları hakkında Tahsili Emval Kanunu uygulanmakla beraber bunların çalışma mükellefiyetlerine tabi tutulmayabilecekleri hükmü yer almaktadır. Bu hükümde yukarıda yukarıdaki gruplara dâhil mükelleflerin çalışma kamplarına gönderilip gönderilmeyecekleri belli değildir. Kanunilik açısından en çok eleştiri alan bir diğer nokta, yasanın 11. maddesi ile mükelleflerin komisyon kararlarına karşı herhangi itiraz hakkı, idari veya adli dava açma gibi hakları bulunmamaktadır (Bakkal 2003: 104-107).

2.3.3.3 Uygunluk İlkesi

Uygunluk ilkesi, verginin idari yöneticiler tarafından, mükellefler açısından en uygun koşullarda ve ortamda alınmasını ifade etmektedir. Buradaki amaç, mükelleflerin ekonomik sıkıntıya düşmemeleri ve verginin daha kolay bir şekilde toplanmasını sağlamaktır. Fakat Varlık Vergisi tarhi gerçekleştirilirken mükelleflere 15 gün ödeme süresi verilmiştir. Üstüne vergilerini ödeyemeyenleri Aşkale'ye bedenen çalıştırmak ve üzere göndermişlerdir. Bu durum verginin toplanmasında yöneticilerin, ne uygun zamanı ne de uygun ortamı oluşturduğunu iddia edebilir.

2.3.3.4 Tarafsızlık İlkesi

Vergilemede tarafsızlık ilkesi, ekonomideki bireylerin ve kurumların alacakları iktisadi kararların etkilenmemesi ya da olabildiğince az etkilenmesini ifade etmektedir.

Fakat bu ilke de tanımı ile ters düşen sonuçlar doğurmuştur. Gayrimüslimlerin mülkiyet hakkına müdahalede bulunan vergi sistemi, söz konusu kesimin devlete olan inancını sarsmıştır. Bu durum Türkiye’de yatırım yapma isteklerini zedelemiştir. Varlık Vergisinin yarattığı bu güvensiz hava yurt dışı ülkelerinin Türkiye’ye yatırım yapma konusunda uzun yıllar şüphe duymasına sebep olmuştur.

Dönemin koşulları göze alındığında Varlık Vergisi kanunun olağanüstü bir vergi olduğu kabul edilebilir. Fakat günümüzde dahi bu kadar tartışılan bir konu olmasının asıl nedeni iktisadi ve mali vergilendirme ilkelerinin tamamının göz ardı edilerek uygulanmış olması olabilir.

2.3.4. Toprak Mahsulleri Vergisi

Köylüler ve üreticiler için savaş yıllarında hükümetler tarafından konulan olağan üstü vergilerden bir diğeri “Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunudur”. Bu vergi ilk olarak 15 Mayıs 1943’de TBMM’de görüşülerek Toprak Mahsulleri Vergisi (TMV) adıyla 7 Haziran 1943’de kanunlaşmıştır. Kanun 283 milletvekilinin evet oyuyla kabul edilmiş ve 1943’den 1946’ya kadar üç yıl süreyle uygulanmıştır. Söz konusu kanunun uygulandığı yıllar boyunca köylü ve üreticilerin büyük tepkilerine yol açmıştır. Bu vergi, 23 Ocak 1946’da kaldırılmıştır (Çakmak Aşçı 2012: 92).

Varlık Vergisi kaldırıldıktan beş ay sonra kırsal kesimde Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamaya konulmuş ve 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi 7 Haziran 1943 tarihinde, 5423 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 1943).

TMV’nin amacı, İkinci Dünya Savaşı sırasında devlet hazinesine gelir sağlamak ve Varlık Vergisinin olumsuz sonuçlarına olan tepkileri azaltmaktır (Çomaklı, Koç ve Yıldırım 2012: 64).

Buna göre TMV'nin öne çıkan bazı maddeleri şu şekildedir (Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 1943):

- Türkiye'de yetiştirilen farklı tarımsal ürünler ve ipek kozası bu kanuna tabi olacaktır (m.1).
- Vergiye tabi ürünlerin hasat zamanı geldiğinde mal sahibinden satın alınacaktır (m.2).
- TMV'den elde edilecek gelir, Kaza Gelir Dairesince tarh edilecektir (m.4).
- Ürün miktarı üretici tarafından bildirilecek ve daha sonra söz konusu bildirimler yetkili kurumlar tarafından denetlenecektir (m.6).
- Yetkililer, mahalle ve köylerdeki mükelleflerin fiilen elde etmiş oldukları mahsulleri harman yerlerinde ölçmek suretiyle tespit edeceklerdir (m.10).
- Yetkililer çiftçinin ne kadar ürün hasat edeceğini önceden saptayabilecektir (m.11).
- Mükellefler ödemekle yükümlü oldukları vergilerini; miktarları ölçülerek belirlenen mahsullerde en geç ölçmeyi takip eden üç gün içinde geçici köy ambarlarına, miktarları beyan üzerinde tespit edilen ürünlerde ise ürünlerin türü itibariyle il idare heyetlerince belirlenecek tarihte ve belirlenen yerlere kendi imkânları ile teslim edeceklerdir (m.19).

Verginin oranı tespit edilen mahsul miktarı üzerinden Milli Korunma Kanuna tabi olan mallarda %8, diğer ürünlerde ise %12'dir. Bazı ürünlerin vergisi aynı, bazılarının ise nakden tahsil edilmiştir. TMV'ne tabi olan ürünler şunlardır (İnci 2009:118):

- a. Hububat; arpa, buğday, çavdar, akdarı, kumdarı, kaplıca, kuşyemi, mahlut, mısır, yulaf, çeltik
- b. Bakliyat; bakla, bezelye, börülce, mercimek, fasulye, nohut
- c. Diğer mahsuller: afyon (sakız), ay çiçeği, kendir(tohum), keten, narenciye, pancar, patates, susam, antepfıstığı, fındık, kuru üzüm, kuru incir, pamuk, tütün ve zeytindir.

TMV'de olası usulsüzlüklere karşı yaptırımlar düzenlenmiştir. Buna göre, hasat bildirimini eksik beyan edenlere %20, ürün kaçıranlara %50, zamanında teslim

etmeyenlere ise %25 oranlarında ceza öngörülmektedir (4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 1943).

Diğer yandan Ulus Gazetesi, bu yeni kanunu destekler nitelikte ve çiftçinin üretim isteğini artırmak amacıyla haberler yapmıştır (Aktaran: Çetin 2007:141-142):

“Bol yağmurlu ve ümitle, şevkle dolu bir istihsal mevsimine birçok yeni vazifelerin ağırlığı içinde giriyoruz. Buğday ve arpadan başlayarak birçok kuru sebzelerin önümüzdeki yaz aylarında Devletçe nasıl ve kaçta alınacağını belirten İcra Vekilleri Heyeti kararı neşredildi. Mahsullerden bir kısmı harman yarlarından ölçülerek bir kısmı da zamanında tahminler yapılarak alınacak. Önümüzdeki hasatta birçok mahsullerimizi Devlet, ölçme ve tahminleme yoluyla bazı nispetlerde satın alacak ve bu stoklarla ordunun ve halkın ihtiyacını karşılayacak. Bu haliyle neşredilen Hükümet kararı, milli politikamızın yakın geleceğe ait bir kuvvet unsurudur. Bunun iyi başarılması için şimdiden, hepimiz bir düşünüş ve duyuş hazırlığı içinde olmalıyız. Çiftçiye aslında çetin olan istihsal işinde yardım edecek Devlete vereceği miktarı külfetsiz bir hale getirmek, yalnız vazifeliler için değil, hepimiz için bir borçtur. Yurdun emniyetini ve sulhunu koruyan her tedbire, içten bir anlayışla her zaman katılan Türk, yeni kararlardaki farklılığı da kavrar ve kendinden isteneni açık yüreklilikle verir. Köyde ve kasabada olsun büyük istihsal kütlemiz eşsiz olgunluğu ile her zaman Devlet tedbirlerinin muvaffak olmasına çalışır ve bilir ki emniyeti yalnız bunların başarılmasıyla sağlanır”.

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere dönemin gazete anlayışı TMV'nin sosyo-ekonomik şartlar gereği zorunlu bir uygulama olduğunu bu yüzden hükümet politikalarına destek verilmesini vurgulamaktadır. Fakat Şevket Süreyya Aydemir söz konusu vergi sistemini “zulüm politikası” olarak tanımlarken durumu şöyle özetlemiştir (Aktaran: Payaslı 2011: 129):

“Her şey, şehirliler ve şehirler açısından ele alınıyordu. Hâlbuki başta buğday ve hayvan mahsulleri olmak üzere, bütün zirai ürünlerde öyle bir fiyat yetersizliği vardır ki; köylüyü kasıp kavuruyordu. Ama hayat ile mücadele deyince idarenin başında olanlar, her şeyden önce gene buğday, et ve zirai ürünleri şehirlere daha ucuza mal etmekten başka bir yol aramıyorlardı”.

TMV'nın göze çarpan en önemli konularından biri, verginin tarhında yerinde ölçme yönteminin benimsenmesidir. Bu yonteme göre "ölçme kolları" adı verilen birimlerin köylünün hasat ettiği ürünü iki gün içinde yerinde ölçmesi gerekmektedir. Bundan dolayı köylüler, herhangi bir hırsızlık, kötü hava şartları gibi durumlara karşı hasat meydanında beklemek zorunda kalabiliyorlardı. Ölçme kollarının gelmemesi halinde mahsul belediye memuru, ihtiyar meclisi üyelerinden biri veya köyün muhtarı gelerek ölçüm yapabiliyordu. Eğer söz konusu yetkililer de gelmezse hasat sahibi ürününü kendisi ölçerek sonucu köylerde ihtiyar meclisine, şehirlerde belediyelere bildirmekle yükümlüdür (Aktaran: Çomaklı vd 2015: 104-105).

TMV büyük oranda istenilen verimi elde edememiştir. Bunun nedenlerinden biri, vergi toplama işlemlerini yürütebilecek kalitede ve sayıda yetişmiş memurun olmaması, diğer yandan teknik açıdan olanakların kısıtlı olmasıdır. Ayrıca verginin üç yıllık muhasebe raporlarına bakıldığında öngörülen gelir 319 milyon TL iken, tahsil edilen tutar 173.5 milyon TL düzeyinde kalmıştır. (Ertan 2018:254).

Savaş yıllarında tüketim mallarının genel kıtlığı ve ithalatın azalması nedeniyle 1939-1944 arasında genel fiyat düzeyi dört beş kat artarken, devlet köylünün buğdayını sabit fiyatlarla satın almaya devam etmiştir. Fiyatların sabit kalması çiftçilerin mallarını stoklamalarına neden olmuştur. Bundan dolayı karaborsa satışlarında artış görülmeye devam edilmiştir (Can 2014:140).

Hükümetin, savaş döneminde iaşe sıkıntısı için almış olduğu önlemler, uygulamış olduğu politikalar çiftçileri memnun etmemiştir. Özellikle Milli Korunma Kanunu'nun verdiği yetkiye dayanarak hükümetin tarım ürünü fiyatlarını çok düşük fiyat düzeyinde tutması üreticilerin durumdan daha fazla rahatsız olmasına neden olmuştur (Çetin 2007:140).

El koyma uygulamasında piyasa fiyatlarının ve maliyetlerin altında kalması çiftçilerin ciddi mali kayıplara uğramasına neden olmuştur. Ayrıca ürün tesliminin kişiye ait olması bir angarya usulü ve daha fazla masraf olarak görülmüştür (Akman ve Solak

Akman 2011: 89). Dönemin yol ve taşıma şartları düşünüldüğünde verginin teslim yerlerine ulaştırılması köylüye ayrıca bir yük bindirmiştir.

Tablo 2.10:Türkiye tarımında temel girdiler ve üretim

Yıllar	Ekilen Topraklar (Bin Hektar)	Çekim Hayvanları (Bin Çift)	Buğday Üretimi (Bin Ton)
1938-1939	8611	2277	3814
1940	9610	2591	3661
1941	9602	2657	3135
1942	9555	2563	3837
1943	7854	2423	3159
1944	8170	2228	2834
1945	8044	2287	1970

Kaynak: Pamuk 1999: 59

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere savaş yıllarında tarımsal üretimde düşüş yaşanmıştır. Buğdaydaki üretim seviyesi 1938-1939 ve 1940 yılında ortalama bir düzeyde iken, 1941 yılından sonra bir gerileme yaşamaktadır. 1942 yılında iklim şartlarının iyi olması seviyeyi yükseltirken, 1943 yılında üretim ve ekilen arazide düşüş yaşanmaktadır. Bunun TMV ile dolaylı ilişkisi bulunabilir. Çünkü üretici daha az vergi ödemek amacıyla görevli vergi memuruna veya kendisi hasat miktarını olduğundan az söyleyebilir. Bu da istatistik rakamlarında spekülasyona neden olabilir (Kutay 2003: 35).

Bundan dolayı TMV’de görülen aksaklıkların giderilmesi için TMV içerik olarak bir kısım değişikliğe uğramıştır. 4553 sayılı 26.04.1944 tarihli yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’nda yapılan bu değişiklikler (Özer, 2011):

- Ölçek yoluyla vergi toplama yerine tahmin yöntemine geçilmiştir.
- Vergi oranı %8’den %10’a çıkarılmıştır.
- “Tahmin komisyonları” kurularak bilirkişi heyetleri kurulmuştur
- 4429 sayılı kanunda vergisi aynen alınacak ürün grubuna giren kuru üzüm, kuru incir, fındık ve antepfıstığının 4553 sayılı yeni kanunda vergisinin nakden alınmasına karar verilmiştir. Diğer ürünlerin vergilendirilmesi aynen önceki kanunda olduğu şekilde devam ettirilmiştir. Antepfıstığı, fındık, kuru incir ve kuru üzüm ürünleri memleket dışına çıkarılırken gümrüklerde ihraç olunan miktar üzerinden tahakkuk ettirilerek ihracatçılardan nakden ve % 11 olarak alınacağı hususuna açıklık getirilmiştir.

- Diğer bir değişiklik köy ambarlarına ürün teslim uygulamasına son verilmiş olmasıdır. Kanuna göre mükellefler aynen ödemekle yükümlü oldukları vergileri Tahmin Komisyonlarının belirttiği tarihlerde teslim yerlerine kendi vasıtaları ile getirerek teslim etmeleri uygun görülmüştür.
- Bunun yanı sıra istihsal yerleri hakkında eksik beyanda bulunan mükelleflerin beyan haricinde kalan istihsal yerlerine düşen vergileri % 20'den % 50'ye çıkarılmıştır. Önceki kanunda kesinleştiği tarihi takip eden mali yıldan itibaren 5 sene zarfında tahsil edilmeyen vergilerin zaman aşımına uğrayacağı hükmü bu kanunda 3 yıla indirilmiştir.

TMV'da en çok tartışma konusu verginin 1925 yılında kaldırılan aşar vergisine olan benzerliğidir. Kanun, tarım ürünleri üzerinden pay almayı hedefleyen, köylü üzerinde hem İkinci Dünya Savaşında hem de savaş sonrasında etkisini gösteren ve aşarın kaldırılmasından sonra toplanan ilk dolaysız gelir vergisidir.

TMV'nin vergi oranında değişikliğe gitmesi ve oranın %10 esasından toplanması nedeniyle sıklıkla aşar vergi ile karşılaştırılmıştır. Söz konusu dönemde, vergi bazı eleştirmenler tarafından "II. Aşar" olarak isimlendirilmiştir. Oysa TMV özel olarak görevlendirilmiş devlet memurları aracılığı ile toplanması bakımından aşardan ayrılır. Çünkü Aşar vergisi, iltizam usulüyle toplanan bir vergidir. Oysa TMV devletin hiçbir aracı ya da kurumuna ihtiyaç duymaksızın kendi vatandaşları ile doğrudan iletişime geçmesini öngören bir vergi sistemidir (Ertan 2018:253).

Saraçoğlu vergi sisteminin Aşara benzetilmesine yanıt olarak (Aktaran: Koçak 1996:520): "Biz bu toprak mahsullerinden alacağımız vergiyi eski aşara benzetmemek için elden gelen bütün gayreti sarf etmiş bulunuyoruz. Getirmiş olduğumuz kanunun köylü üzerinde ağırlık hissedebileceğini itiraf etmekle beraber ilk fırsatta bu ağırlığı kaldırmak veya bu ağırlığı çekenleri mükafatla karşılamak karar ve niyetindeyiz " demiştir.

Kanunda yapılan bir diğer değişiklik beyan usulünden tahmin usulüne geçilmesidir. Hasat miktarı, köylünün ürünü daha tarladayken görevli memurlar

tarafından tarlanın başında yapılan tahminle belirlenmiştir. Ancak bu görevli kişilerin keyfi tutumları yolsuzluğa neden olurken diğer yandan buralarda görev yapan birçok sayıda kişiye yapılan ödemeler de vergi hasılatının büyük bir kısmının tahsil masraflarına gitmesine neden olmuştur (Can 2014: 139).

Bundan dolayı TMV yürürlükten kaldırıldıktan sonra kimi eleştirmenler tarafından TMV'nin tahmin edilen geliri sağlayamadığını ve teknik bakımdan bazı farklılıkları olsa da aşardan pek farkının olmamasından kaynaklı başarısızlık yaşadığını vurgulamışlardır (Başar, 1945).

TMV 25 Ocak 1946 tarihinde 6216 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bütçe komisyonu raporunda kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında şu açıklama yer almaktadır (TBMM ZC, 1946):

“Olağanüstü durumun devlete yüklediği ağır mali külfetleri karşılamak ve iaşe sıkıntılarını gidermek maksatları ile 1943 bütçe yılında yürürlüğe konulan 4429 sayılı kanunla kabul edilmiş ve sonradan bu kanun kaldırılarak 4553 sayılı kanunla başka bir tahakkuk usulüne bağlanmış olan Toprak Mahsulleri Vergisi istihsal masraflarını hesaba katmadan gayrisafi milli hasılatın alınması bakımından çiftçiyi ağır bir yük altında bırakmakta ve tahsili de oldukça yüksek bir masrafa ihtiyaç göstermekte olması dolayısıyla hem adaletsiz hem masraflı bir vergi mahiyetini göstermekteydi. İhvas edildiği zamanın hususiyetine göre normal ve devamlı bir vergi olmaktan ziyade, olağan üstü durumun istilzam ettiği bir özveri sayılabilecek olan bu mükellefiyetin henüz olağanüstü durum sona ermemiş olmakla beraber, 1942 ve 1943 yıllarının karanlık günlerinden de hayli uzaklaşmış bulunduğumuz bu devrede ele geçen ilk fırsattan faydalanarak kaldırılması yolunda hükümetçe atılmış olan cesaretli ve azimli adımı komisyonumuz büyük bir vatandaş külesinin refahını sağlayacak memleket ölçüsünde faydalı bir tedbir sayarak memnunlukla karşılamıştır”.

TMV'ni ödeyemeyen mükelleflerin %15-20'si bir sonraki sene de vergiyi ödeyemediğinden dolayı takip eden senelerde de vergi borcunu ödeyememesi her geçen yıl borcu katlamıştır. Bununla birlikte verginin 1946 yılında kaldırılması ile mükelleflerin önceki dönem vergi borçları silinmemiş ve bu da mükelleflerin vergi artığı meselesini

ortaya atmıştır. Vergi köylü üzerinde büyük bir yük ve dolayısıyla tahsilatta sıkıntılar yaratmıştır. Diğer yandan hazinenin ortada bulunan kamu gelirlerini tahsil etmesi içinde büyük masraflar yapması gerekmektedir. Bu durum karşısında hükümet vergi borçlarının ödenmesinin en iyi seçenek olduğuna kanaat getirmiştir. Dolayısıyla 21 Mayıs 1947 tarih ve 550 sayılı kanunla vergi borçları affedilmiştir (Çomaklı, Koç ve Yıldırım 2012: 68).

2.3.5. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Savaşın sona ermesine yakın 4553 sayılı 11 Haziran 1945’de yürürlüğe giren Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK), toprağı olmayan ya da yetmeyen çiftçilerin aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak ve işgüçlerini değerlendirecek ölçüde toprak edinmelerine destek olmayı amaçlamaktadır.

Hükümet tasarısına göre Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun bazı maddeleri şu şekildedir (Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 1945):

- Kanun, arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak, işgüçlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak ve yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak yoluyla tarımsal üretimin istikrar kazanmasını amaçlamaktadır (m.1)
- Çiftçiler tarım kuruluşunun bulunduğu yerlerde kanunda gösterilecek usul ve şekle göre tutulacak beyannamelere kendilerini yazdırmak veya çiftçilikten vazgeçtiklerine dair kayıtlarını sildirmek durumundadırlar. Eğer gereken kayıt yapılmaz ise kanundan feragat edildiği anlamını taşımaktadır (m.3)
- Arazi mülkiyetleri yüz ölçüsü bakımından, küçük, orta ve büyük arazi olmak üzere gruplara ayrılır. Küçük arazi mülkü 0-500 dönüm, orta büyüklükteki arazi mülkü 501-5000 dönüm ve büyük arazi mülkü 5000 dönümü geçen arazilerdir. Kişiye ait hisseler ayrı ayrı hesap edilmektedir (m.6).
- Mülk sahibi geçerli bir mazereti olmaksızın üst üste üç yıl sürüm, ekim, dikim ve bakım yapmaz ise, arazi işlenmiyor sayılır. Ayrıca arazinin işlenip işlenmediğine dair Tarım Bakanlığının bilgisi olmak zorundadır. Bu karara karşı arazi sahibinin itiraz ve başvurma hakkı bulunmaktadır (m.7)
- Kanun hükümlerine göre dağıtılacak araziler (m.8):

- a) Özel mülkiyeti adı altında bulunup kamu işlerinde kullanılmayan arazi
- b) Sahibi bulunmayan arazi
- c) Hükümet tarafından kurutulan sahipsiz bataklıklardan kazanılacak arazi
- d) Göllerin kuruması ve nehirlerin doldurmasıyla elde edilecek arazi
- e) Kanun hükümlerine göre kamulaştırılacak arazi
  - Dar topraklı bölgelerde işletilmeyen arazinin 2000 dönümden fazlası kamulaştırılacaktır (m.16).
  - Topraksız ya da az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte olan arazi, o bölgede dağıtımına esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katının mülk sahibine bırakılması ve 50 dönümden az olmaması şartıyla kamulaştırılacaktır (m.17).

İsmet İnönü ÇTK uygulamasının olumlu sonuçlar vereceğine dair mesajını şu cümlelerle dile getirmiştir (Balcı ve Karadeniz 2018: 272):

“Eğer kuvvetle ümit ettiğim gibi bu sene Toprak Kanunu’nu çıkarırsak, ziraat bakımından büyük neticeler verecek ve içtimai bünyemizin esas bir meselesi olan davayı temel bir tedbire bağlamış olacağız”.

İsmet İnönü’nün sözlerinden de anlaşılacağı üzere tarımsal açıdan üretimin, gelişimin ve ilerlemenin Toprak Kanunu’yla mümkün olacağını ifade etmektedir. Bundan dolayı “Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı” adıyla yeni bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. Tasarayı dönemin Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu meclise sunmuştur (Özkök 1966, Aktaran: Balcı ve Karadeniz 2018:273).

Tasarının incelenmesi için geçici bir komisyon (Adnan Menderes, Cavit Oral, Emin Sazak, Halil Menteşe gibi büyük toprak sahipleri) kurulmuş, başkanlığına İzmir milletvekili Rahmi Köken, sözcülüğüne ise Aydın milletvekili Adnan Menderes getirilmiştir. Komisyon tasarımı üç ay süre ile derinlemesine incelemiş ve maddelerinde küçük değişiklikler yapılmış olsa da genelinin kabul edilmesi ile meclise sunulmuştur (Toker, 1990: 39-40).

Savaş yıllarında uygulanan politikaların ana nedeni olarak görülen Milli Korunma Kanunu gibi küçük çiftçileri zor duruma düşüren yasalar, Temmuz 1942'de çıkarılan tarımsal üretim fazlasının devlete satılmasını zorunlu kılan %25 Kararı orta sınıf köylülerin hükümete olan desteğini ve güvenini azaltmıştır. Bu nedenle hükümet topraksız veya az topraklı olan köylüye toprak dağıtma yolunu tercih etmiştir (Çetin 2007:144).

Tablo 2.11:1937-1943 yılları arası dönüm başına çiftçi aile sayısı

Dönüm	Çiftçi Aile Sayısı
1-10	244.828
10-20	161.380
20-30	124.514
30-40	92.222
40-50	75.313
50-75	112.720
75-100	74.914
100-200	88.355
200-500	31.886
500-1000	40.104
1000 dönümden fazla	1876

Kaynak: İnce 2006: 64

Yukarıdaki rakamlar toprak adaletsizliğini ve %80'i tarım toplumundan oluşan Türkiye'nin iktisadi anlamda sıkıntısını da gösterir niteliktedir. Bu sebepten hükümet sadece toprak dağıtmakla kalmayıp, toprağın sürekli işlenmesini sağlayıp ulusal ekonomide canlılık ve kamusal yarar sağlamayı da hedeflemektedir.

Fakat kurulmaya çalışılan toprak mülkiyet yapısının sağlıklı olmaması, toprağı olmayan veya başkasının toprağını işleyerek yaşamını sürdürmeye çalışan bir köylü kesimi bulunmaktadır. Buna bağlı olarak büyük topraklı aile sayısı nispeten daha fazladır. Ancak toprakların büyük kısmı işlenmiyor veya işlenen kısımlar bir başkasına kiraya veriliyordu. Dağıtılan toprakların çoğunluğu kamulaştırıldığından dolayı özel mülkiyete fazla dokunulmamıştır (Başer 2013:214).

Diğer yandan tasarı büyük mülklere ilke olarak karşı olup ülkedeki toprak reformunu küçük mülkler lehine değiştirmeyi hedeflemektedir. Fakat kanunun savaş

yılları koşullarında ele alınması politikanın uygulanmasında aksamalara neden olmuştur. Hükümetin büyük çiftçilere olan bakış açısı bu dönemde değişmeye başlamıştır. Bu değişime yol açan faktör, büyük çiftçilerin hükümetin iâşe politikalarına karşı direnişidir. Kamulaştırma hükmü hemen hemen her büyüklükte mülkü tehdit niteliğinde olan ve uygulamaya dönük bir maddeden çok siyasi bir misilleme niteliği taşıyan 17. madde kanunun gidişatı açısından önemlidir. Hatta İsmet İnönü 17. maddeyi kabul etmeyenler benim milletvekilim olamazlar diyerek kesin çizgisini belli etmiştir (Kaya 2015: 97).

Kanun tasarısı görüşülmeye başlar başlamaz meclis üyeleri iki gruba ayrılmıştır. Bir grup kanunu desteklemiş, diğer grup ise kanunun bazı kısımlarına özellikle aşırı kamulaştırma hükümlerine karşı çıkmıştır. Birinci grubun çoğu Toprak Kanununa sosyal-entelektüel açıdan bakan aydın ve memurlar, ikinci grup ise çoğu toprak mülkiyeti ile ilgili menfaatleri bulunan kişilerdir. İkinci grup konuyu teknik bakımdan ele alarak toprağın bölünmesi yerine tarımsal üretim usullerinin geliştirilmesini savunmuştur (Çakmak Aşçı 2012: 100).

İkinci grupta yer alan Adnan Menderes, kanunu genel olarak desteklememekle beraber yasada en çok tartışılan 17.madde hakkında şu açıklamayı yapmıştır (TBMM ZC 1945: 114-116):

“Türkiye’de büyük toprak mülkiyeti yoktur, toprak yetersizliği ziraata elverişli yerlerin işletmeye açılmamasından kaynaklanmaktadır, köylü hala kara sabanla toprağını sürmektedir, köylü ziraat kredisine ve mahsulünü koruyacak tedbirlere muhtaçtır, Ziraat Bakanlığı bunlarla uğraşması gerekirken bu kanun ile şehirlilerin toprakla ilgisini kesip şehir ve köy arasına aşılmaz setler çekmektedir”.

Tablo 2.12:Türkiye’de toprak reformu gereği 1947-1959 yıllarında çiftçiye dağıtılan topraklar (dönüm)

Yıllar	Aile Sayısı	Dağıtılan Toprak	Aile Başına Düşen Toprak
1947	1.427	49.085	34,40
1948	4.313	238.656	55,33
1949	8.359	389.211	46,56
1950	18.589	820.194	44,12
1951	19.034	1.031.685	54,20
1952	39.198	1.661.222	42,38
1953	39.243	2.097.854	53,46
1954	43.450	2.423.802	55,73
1955	36.015	1.809.093	50,23
1956	35.491	1.945.526	54,82
1957	29.761	1.528.890	51,37
1958	33.484	1.483.265	44,30
1959	27.786	1.259.056	45,36
Toplam	336.150	16.737.539	49,79 (ortalama)

Kaynak: Aksoy 1964, Aktaran: Başer 2013:213

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 1945-1973 döneminde 28 yıl yürürlükte kalmıştır. Tablo 2.12’den görüleceği üzere toprak dağıtımının en az olduğu dönem 1947-1950 yılları arasındaki dönemdir. Çünkü teşkilatın kurulumunu tamamlayamamış olması ve uygulamanın ilk yılları olması nedeniyle dağıtım düşük seviyede kalmıştır (Taraklı 1976: 116-117).

Mustafa Kemal Atatürk’ün 1 Kasım 1937 yılında yaptığı meclis açılış konuşmasında bu durumu veciz biçimde ifade etmektedir (Aktaran Kaya 2015: 90):

“Her şeyden önce ülkede topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemlisi de bir çiftçi ailesini geçindirebilecek toprağın - hiçbir nedenle ve biçimde - bölünemez hale getirilmesidir. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işleyebilecekleri toprak genişliği, söz konusu toprağın bulunduğu bölgenin nüfus yoğunluğuna ve toprağın verimine göre sınırlandırılmalıdır”.

Hükümet tasarısının toprak reformunda diğer çözüm yolu “çiftçi ocaklarıdır”. Çiftçi ocağı arazisi, bölgelerin özelliklerine göre bir çiftçi ailesinin geçinme düzeyine ve aile bireylerinin işgücüne göre değerlendirilmektedir. Çiftçi ocakları tapuda sadece bir kişi üzerine kayıtlı olabilmektedir. Bir çiftçi ocağı her ne olursa olsun aile bireyleri ya da başka şekilde bölüşümü sağlanamaz, sahibinin ölümü halinde ise hukuk yoluna

başvurularak mirasçı değiştirilebilmektedir. Kişinin belli özel durumlarında hastalık vb. kiraya verilebilmektedir (Tezel 2015:461).

Fakat Kaya (2015: 95) çiftçi ocağının kurulma nedenini farklı bir açıdan değerlendirmiştir. Küçük köylünün mülklerinin istikrarsız ve güvencesiz olması iki sonuca neden olur. Birincisi, bu mülkler miras hukuku gereği varisler arasında bölüşülebilir. Bu durum her seferinde arazi miktarının azalması anlamına gelebilir. Mülkün maddi getirisi aile geçindirebilecek kadar yeterli olmadığında ise insanlar toprağını bırakıp şehre göç edebilirler. İkincisi ise borçluluktur. Gelirleri genel olarak düşük olan köylüler çeşitli sebeplerden dolayı (karaborsa, yolsuzluk, hükümetin olağan üstü vergileri, mahsulün kötü olması vs.) nakit sıkıntısı çekip tüccar-tefecilerden borç alabilir. Borçlarını ödeyemediklerinde ise hayvanlarını, arazilerinin bir kısmını ya da tamamını satmak zorunda kalabilirler. Bundan dolayı çiftçi ocağının kurulmasının asıl nedeni topraksızlık değil, yoksulluk ve borçluluktur.

Toprak reformuna yönelik 1945 yılına kadar küçük çaplı ve geçici çözümler üretilmiştir. 1945 yılına gelindiğinde ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adı altında bir yasa tasarısı hazırlandı ve meclise sunuldu. Özellikle büyük toprak sahiplerinin fazla topraklarını elinden alan kanun, toprak ağaları tarafından desteklenmemiştir. Pamuk üreticisi ve büyük toprak sahibi olan Adnan Menderes toprak ağalarından aldığı destekle mecliste hükümete ciddi ölçüde eleştirilerde bulunmuştur. Çünkü Menderes, ilk olarak toprak reformunun mülkiyet hakkına aykırı olduğunu ikinci olarak araziye parçalayıp verimli işletmeleri ortadan kaldırarak değil, sorunun sermaye, teçhizat ve bilgiyle çözülebileceğini savunmaktadır. Bu eleştirilere Emin Sazak, Fuat Köprülü, Refik Koraltan gibi milletvekilleri de katılınca meclisteki muhalefet grup ortaya çıkmıştır. ÇTK'nın yasa olarak Türkiye'ye faydası olmamıştır. Fakat görüşmeler neticesinde Milli Şef dönemi ve tek parti düzeni sorgulanmaya başlanmıştır (İnce 2006: 76).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tam olarak uygulanamamıştır. Diğer yandan yasanın bazı eksiklikler içermesi sonucun siyasi olarak sorgulanmasına neden olmuştur. Söz konusu eksikliklerden bazıları; yasanın hazırlanmasında toprak mülkiyetinin dağılımına ilişkin sayısal verilerde güvenilir bilgilerin olmaması, büyük toprak

sahiplerinin elinde bulunan topraklarının kamulaştırılmasından daha çok devlet topraklarının topraksız veya az topraklı çiftçilere kısmen dağıtılmasıyla yetinilmesi, tarımsal yapı üzerinde özel mülkiyet yapısının göz ardı edilmesi, dağıtılan toprak miktarının yasanın öngördüğü şekilde ailelerin geçimini sağlayacak şekilde sonuç vermemesi, yeterli üretimin ve gelirin sağlanabilmesi için uygun kredi sistemine önem verilmemesi gibi nedenler sayılabilir.

2.3.6. II. Dünya Savaşı Yıllarında Gıda Maddelerinin Temini ve Ekmek Karnesi Uygulaması

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemekle beraber 1940-1945 yılları arasında savaş ekonomisi şartlarını yakından hissetmiştir. Bunun en büyük nedeni savaşın başlaması ile Türkiye yarı seferberlik ilan etmiş ve nüfusun en dinamik yaş grupları içine giren kısmı silah altına alınmıştır. Diğer yandan bütçenin önemli bir kısmı gittikçe artan savunma harcamalarına ayrılmıştır. (Aksanyar ve Biçer 2008:380-382).

Tablo 2.13:1940-1945 yılları arasında GSMH sektör payları(%)

Cari Fiyatlarla						
GSMH'da Sektör Payları (%)				GSMH Sektörel Büyüme Hızları (%)		
Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1940	38,5	18,6	42,9	15,1	20,4	16,1
1941	37,0	19,3	43,7	19,6	29,7	26,7
1942	51,2	13,3	35,5	186,3	42,5	68,5
1943	56,5	10,7	32,8	64,5	19,5	37,6
1944	44,1	15,4	40,5	-43,5	4,1	-10,5
1945	38,3	16,1	51,8	-28,9	-14,4	4,6

Kaynak: İstatistiki Göstergeler 1996, Aktaran:Ünal 2009:99

1940 yılında GSMH'da tarım %38,5 sanayi %18,6 ve hizmetler %42,9 pay almıştır. En büyük payı görüldüğü üzere hizmetler sektörü almıştır. Bunun en büyük nedeni savaş yıllarında harcanan savunma giderleri olabilir. İkinci en büyük pay ise tarım kesimine ayrılmıştır. Hükümet 1930-1939 yılında uygulamış olduğu sanayileşme politikalarını terk edip savaş ekonomisi şartlarına uygun politikalar izlemeye başlamıştır. Fakat bu durum dönemin en büyük sorunları olan karaborsa, istifçilik, vurgunculuk ve işsizlik sorununu ortaya çıkarmıştır.

Savaş yıllarında iki farklı hükümet ve iki farklı ekonomi politikası anlayışı ile hareket edilmiştir. Bunlardan ilki Refik Saydam hükümeti, diğeri ise Şükrü Saraçoğlu hükümetidir. Her iki hükümetinde izlemiş olduğu politika anlayışı birbirinden farklıdır.

Refik Saydam hükümeti, savaş ekonomisi koşullarından doğan sorunları müdahaleci bir yaklaşımla çözmeye çalışmıştır. Enflasyonla mücadeleye karşı katı fiyat kontrolleri, tarım ürünlerine değerinin altında düşük fiyatlarla el konulması MKK'nın hükümete sınırsız yetkiler vermesinden dolayı uygulanmıştır.

Hükümet, savaş döneminde yaşanan fiyat artışlarına müdahalede; narh sistemi, fiyat kontrolleri, karne uygulaması, vurgunculukla mücadele gibi uygulamalara yönelmiştir (Gözcü 2018: 93). Bundan dolayı sanayi ve tarım sektöründeki üreticilerin ve tüccarların stokları, belirlenecek fiyatlarla kamu kuruluşlarına satmalarını zorunlu kılan kararlar alınmıştır. Bunların başında buğday, pamuk, şeker pancarı olmak üzere tarım ürünleri piyasa fiyatlarının altında satılmıştır. Temel gıda ve diğeri tüketim mallarının halka dağıtılması için 1942 yılında Dağıtma Ofisi ve Mahalle Dağıtma Birlikleri kurulmuştur. (Güzel 2011: 53).

Fakat savaş yıllarında oluşan enflasyon artışı ve yükselen fiyatlar karşısında halkın satın alma gücü sürekli düşmüştür. Halk sağlıksız ve karaborsanın, vurgunculüğün var olduğu bir ortamda temel besin maddelerine dahi ulaşamaz olmuştur (Koçak 1986:363).

Hükümet temel gıda maddelerinden olan ekmek üretimi ve diğeri malzemelerin dağıtımında ortaya çıkan yetersizlikleri gidermek diğeri yandan karaborsanın önüne geçebilmek için 1942 yılında İstanbul, Ankara ve İzmir karneye bağlanmıştır. Karne uygulamasının hafızalardan silinmeyen örneği şüphesiz "Ekmek Karnesi" olmuştur. İlk kez 14 Ocak 1942'de İstanbul'da ekmek dağıtılmaya başlanmıştır. 17 Ekim 1942 yılından sonra da un, şeker, et vb. Sümerbank ürünleri de karneye bağlanmıştır (Can 2014:112).

Ekmeğin karneye bağlanması MKK'nın 21. Maddesine istinaden uygulanmıştır (Aktaran: Dokuyan 2013:199):

“Hükümet lüzum gördüğü maddelerin alım ve satımını her ne suretle olursa olsun başkasına devrini, imalini, istihsalini, istimalini ve naklini men edebilir. Bu maddelerin ne şekil ve suretle, nerelerde, hangi şartlar altında ve ne miktarda alınıp satılacağını, devir, imal, istihlak, ve nakledileceğini tanzim ve tahdit edebilir veya vesikaya bağlayabilir”.

Yerleşim yerlerinde karneyi kimin nasıl düzenleyeceği özet olarak şu şekildedir (Sönmez 2011 ve Bakar 2013):

1. Ekmek, 14 Ocak 1942'den itibaren 750 gram olarak çıkacak ve 12,5 kuruş olacaktır. Ağır işlerde çalışan ve ağır işçi olarak tarif edilen kişiler 750 gram ekmek alacaktır. Bunların dışındaki diğer vatandaşların hakkı bu ekmeğin yarısı olan 375 gramdır. 7 yaşından küçük çocuklar ise tam ekmeğin çeyreği olan 187,5 gram ekmek hakkına sahiptir.
2. Her aile reisinin imzasıyla hazırlanan ve aile nüfusunu gösteren beyannamelere göre her şahsın adının olduğu birer karne hazırlanmıştır. Bu karnelerdeki fişler 24 saatlik ihtiyaca göre kullanılmaktadır ve gününde kullanılmayan fişler ertesi gün geçerli olmayacaktır.
3. Ekmek kartları belediyelerin sorumluluğu altındadır. Bundan dolayı idare amirlerinin denetiminde geçici bürolar kurulmuştur. Bu bürolar söz konusu yerleşkedeki nüfusu kaydederler. Aile reisi veya vatandaş vermiş olduğu beynamede değişiklik olması halinde büroyu bilgilendirmekle yükümlüdür. Halen beyanname vermemiş olanlar veya verip de karne alamayanlar bağlı buldukları büroya müracaat etmelidirler. Karneler, karne usulü geçerli olan tüm şehirlerde geçerlidir. Elinde karne olmadan İstanbul'a gelen vatandaşlar, liman ve istasyonlarda kurulan seyahat bürolarına biletlerini göstererek 48 saatlik geçici karne alacaklardır. Bu 48 saat içinde kalacakları yerin bağlı olduğu büro yetkililerine müracaat ederek ikamet edecekleri süreye göre haftalık veya aylık karnelerini alacaklardır.
4. Yatılı okul, yurt, hastane, hapisane vb. kurum ve kuruluşlar mevcut listelerini tek karneye doldurup, müdürün imzalamasından sonra yetkili büro müdürüne tasdik ettirip, ekmeklerini istedikleri fırın veya satış şubesinden alabileceklerdir.
5. Halkın sıkıntı yaşamaması için şehirde mevcut fırınlara ilaveten birçok yerde tanzim noktaları oluşturulmuştur. Büyük, küçük yaş farkı gözetilmeksizin nüfus

başına günlük 300 gram ekmeklik buğday verilecektir. Tanzim satış noktası bulunmayan yerlerde ise her bireyin yapılan düzenlemede belirtildiği gram miktarının üzerine çıkılmayacaktır.

6. Hükümet, buğday ve ekmeklik unlardan yapılmış satılması ve tüketilmesi yasaklanan mamullerin satıldığını fark ederse ellerindeki ürünlere el koyar. Bu sebeple ellerinde un ya da mamul bulunduran kişiler bürolara beyanname ile bildirmek mecburiyetindedirler. Fakat beyanla verilen mamullerin değeri maliyetinin üzerine %10 kâr konularak ödenmek zorundadır.

Tablo 2. 14:1938-1944 yılları arasında üç büyük şehirde ekmek fiyatları (fiyatlar tl/kg)

İller	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Ankara	0.10	0.10	0.11	0.12	0.25	0.41	0.32
İstanbul	0.10	0.09	0.11	0.12	0.25	0.39	0.30
İzmir	0.10	0.09	0.11	0.12	0.24	0.39	0.30

Kaynak: DİE, Aktaran: Bülbül 2005: 25

Yukarıda 1938-1944 yıllarında üç büyük şehir olan İstanbul, Ankara ve İzmir’de ki ekmek fiyatları verilmiştir. Hükümet, büyük şehirlerde ekmek tüketimini sınırlandırarak ekmek darlığını gidermek ve her vatandaşın eşit miktarda ve kalitede ekmeğe ulaşmasını garantilemek için ekmeğin karneyle dağıtımına karar vermiştir.

Savaş sırasında yaşanan buğday sıkıntısı sırasında devletin önlem olarak aldığı uygulamalardan biri ekmeğin tek tip olarak satılmasıdır. Bundan dolayı Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde buğdaydan elde edilen unlara en fazla %15 arpa kullanılma şartı getirildi. Fırınlarda ve değirmenlerde bulunan mevcut unların tükenmeye başlaması üzerine tekrar revize edilerek ekmeğe %20 arpa ve %30 çavdar katılması şartı yenilenmiştir. Yapılan ekmekler içindeki katkı maddelerinin artırılması nedeniyle yenilebilirliği günden güne azalmaya başlamıştır (Dokuyan 2013:198).

Şevket Süreyya Aydemir, savaş sırasında çıkan ekmeğin kalitesini anlatmak için şu cümleleri dile getirmiştir (Aydemir 2011:203):

“İzmir’de palamudun, küspenin una karıştırılmasını gerektiren tedbirler alınmak zorunda kalınıyordu. İzmir Valisi bir gün bana, İzmir’de kasasını açarak “işte dün

fırınlardan çıkan bu! Bir tanesini hatıra olarak saklayacağım!” diyerek taşla moloz arası kara bir hamur, daha doğrusu çamur pastası göstermişti”.

Ekmek karnesi ve ilk anda yaşanan sıkıntılarla ilgili Eser Tutel makalesinde şu ifadeler yer vermiştir (Aktaran Bakar 2013: 20):

“Ekmek karneleri bir aylıktı. Karnenin alt tarafında makasla kesilecek kuponlar sıralanmaktaydı: O ay 30 çekiyorsa, 30 kupon; 31 çekiyorsa, 31 kupon. Sabah oldu mu bu kuponlar makasla itina ile kesilecek, sonra fırına gidilerek ekmekler alınacaktı. Alınacaktı da, fırınların önündeki kalabalığa girip itiş kakış sıra beklemek her babayiğidin becerebileceği şey değildi! Başlangıçta kişi başına tahsis edilen ekmek miktarı 375 gramdı. 7 yaşına kadar olan çocuklara bunun yarısı (187,5 gram), ağır işçiler için de bir misli ekmek verilecekti (750 gram). O zamanlar fırınlar genellikle somun denen yuvarlak ekmek çıkartmaktaydılar. Fırıncı elindeki bıçakla ekmeği ortasından keserek ikiye ayırırken, hak geçmesin diye nasıl da dikkat ederdi. Çünkü bir lokma ekmeğin bile sırasında büyük önemi vardı; tam ortasından kesmediği için sık sık fırıncıya çıkışanlar olur, vur tut derken kavgalar bile çıkardı”.

Altay Öymen ise çekilen ekmek sıkıntısını iyimser bir dille şu cümlelerle dile getirmiştir (Aktaran: Dokuyan 2013: 202):

“Ekmekçiye gidip ekmek alma görevi bazen bana düşerdi. Herkesin karnesini alıp gider, sıraya girip fişleri verir, ekmekleri alırdım... Evde 6 kişiydik. Ama bizim yarım ekmek hakkımıza karşın kardeşleriminki(iki kardeşi var) çeyrek ekmek olduğu için, toplam hakkımız 2,5 ekmektir... Birkaç ay geçtikten sonra bir ekmeğin gramı 750'den 600'e indirildi. Herkesin hakkı ona göre azaldı. Büsbütün yetmemeye başladı. Ama yapacak bir şey yoktu. Çünkü ülkedeki buğday üretimi azalmıştı. O azalışın nedenlerinden biri kuraklıktı, öteki askere alınıp silah altında kalan nüfusun artmasıydı”.

Tablo 2. 15: En temel ihtiyaç listesinin fiyat olarak artış yüzde tablosu

Maddenin Adı	1938 (kuruş)	1943 (kuruş)	Artış Oranı (%)
Ekmek (kilo)	0,05	38,67	284,7
Et (kilo)	42,52	198,54	366,9
Taze sebze (kilo)	7,51	29,96	298,9
Zeytinyağı (kilo)	51,85	231,29	336
Şeker (kilo)	28	338	1107
Peynir (kilo)	48,78	155,42	218,6
Yumurta (tane)	1,71	7,94	364,3
Süt (kilo)	14,79	51,25	236,5
Kömür (kilo)	5,33	12,21	129,1
Odun (kilo)	370,08	1316,66	255,7
Tuğla	1500	6000	300
Kereste	4000	20000	400
Kireç	35	399	1040
Kiremit (yerli)	4	300	1400
Çimento (yerli)	50	125	150
Demir	7	70	900

Kaynak: Koçak 1982: 435

Yukarıdaki Tablo 2.15’de 1938 ve 1943 yıllarında en temel ihtiyaç listesinin fiyat olarak artış yüzdesi verilmiştir. Görüldüğü üzere savaş yıllarındaki en temel ihtiyaç listesi olan gıda maddelerinin birçoğunda 1943 yılının, 1938 yılına göre tavan yaptığı görülmektedir. Hemen hemen tüm malların piyasadan çekilmesi ve karaborsanın yaygınlaşması, fiyatlarda yüksek artışlara neden olmuştur. Özellikle ekmek, şeker, sebze vs. temel gıda malzemelerinde aşırı yükselme toplumdaki alt ve orta sınıfı yoksulluğa ve sefaletle sürüklemiştir. Fiyatlarda yaşanan bu artış ile temel tüketim maddeleri bulunmaz hale gelmiştir. Fakat bu artışın sadece savaş şartlarından kaynaklandığını söylemek rasyonel bir yorum olmayacaktır.

Bu önlemler kısa vadede fayda sağlarken sorunu tamamen çözmek için yeterli olmamıştır. Çünkü istifçilik, karaborsacılık ve enflasyon her geçen gün artmıştır. Refik Saydam’dan sonra hükümetin başına gelen Şükrü Saraçoğlu daha esnek politikalar uygulama yoluna gitmiştir. Saydam hükümeti döneminde kurulan Halk Dağıtım Birlikleri, İaşe Teşkilatları kaldırılarak iaşe sorununu ve fiyat denetimlerini il ve ilçe belediyelerine bırakmış, el koyma işlemlerini baştan düzenlemiştir. Devlet müdahalesi ve fiyat kontrolleri azaltılarak, üretimin artırılması için fiyatlar serbest bırakılmıştır (Özkan ve Temizer 2009: 324).

Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinin uygulamış olduğu politikalar MKK neticesinde devlet denetimi ve fiyat kontrolü anlayışları ile toplumun sosyo-ekonomik durumunu ve refahını iyileştirememiştir (Yavan 2011: 67). Uygulanan politika araçları, vurguncuların daha fazla haksız kazanç sağlamalarına, gayri meşru gelirlerin yasallaştırılarak yolsuzlukların artışına, temel tüketim mallarının karneye bağlanmasına yol açmıştır. Halk savaş yıllarında çektiği açlık, yoksulluk ve tüm sıkıntılardan dolayı hükümeti suçlamıştır. Özellikle ülkenin iç ve dış politikasını yönlendiren Milli Şef İsmet İnönü'ye karşı tepki oluşmuştur (Can 2014: 112).

III. BÖLÜM

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir ülke ekonomisinde bazen ekonomi yöneticilerinin istemediği şekilde GSYİH küçülmesi, enflasyon, işsizlik artışı gibi makroekonomik göstergelerde bozulmalar olabilir. Bu durumda ekonomi yöneticileri çeşitli araçlar kullanarak ekonomiye müdahale etme gereği duyabilirler. Bundan dolayı ekonominin mevcut dengesinde değişimler meydana gelebilir. Bu değişiklikleri yapmak için uygulanacak önlemler “iktisat politikası” olarak isimlendirilmektedir.

İktisat politikasının literatürde birçok tanımı olmakla beraber bu tanımlar arasında anlam bakımından büyük farklılıklar yoktur. Genel olarak fiyat istikrarını sağlamak, tam istihdama ulaşmak, üretim düzeyini artırmak, ödemeler dengesini sağlamak, gelir dağılımını iyileştirmek gibi amaçları bulunmaktadır. Söz konusu iktisat politikası amaçlarına ulaşmak için bazı araçlar kullanılmaktadır. Bunlar para, maliye ve heterodoks (alternatif) politika araçlarıdır.

Para politikası; ekonomik büyüme, fiyat ve finansal istikrarı sağlamayı hedeflemektedir. Bu amaçlara ulaşmak için açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılık politikası, reeskont politikası, kredi tavan kontrolleri ve faiz denetimi uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Maliye politikası ise ekonomik istikrarı sağlamayı, iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesini, gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamayı hedeflemektedir. Bu amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları, kamu gelirleri ve kamu borçlanması araçlarını kullanmaktadır. Son olarak heterodoks iktisat politikası araçlarında fiyatlara doğrudan müdahalede bulunmaktadır. İthalat kotaları, teknik sınırlandırmalar, ambargo, damping, anti-damping, fiyat ve ücretlerin dondurulması vs.

Heterodoks politikaları, ortodoks politikalarından ayıran en önemli özellik hiperenflasyonun gerçekleşmiş olduğu ekonomilerde uygulanmasıdır. Bu politikalar kısa vadede istenilen sonuca ulaşmış olsa da uzun vadede kalıcı sonuçlar vermeyebilir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında fiyatlar hızla yükseldiğinde hükümet, heterodoks iktisat politikalarına benzer olarak fiyatlara doğrudan müdahalede bulunmuştur. Ancak fiyatlar üretim maliyetlerinin altında kaldığından dolayı tarımsal ürün arzında önemli ölçüde daralmalar yaşanmış ve karaborsa oluşmuştur.

Devletin iktisadi hayata katılması, özel sektörü oluşturması ve desteklemesi, sanayileşmeye adım atması Cumhuriyet dönemi Türkiye'si ile başlayan bir süreç değildir. Kapitalist sistemin ilk modeli olan "Ticari ve Kuralcı Kapitalizmin" anlayışı olan "Merkantilizmin" temel ilkelerinden biri devletin iktisadi hayata müdahale etmesidir. Dolayısıyla devletin ekonomik hayata müdahalesini 16. ve 17. yüzyılda dahi görmek mümkündür.

1923-1929 yıllarında özel teşebbüs girişimlerinin ağırlıkta olduğu politikalar uygulanmıştır. Fakat bu dönemde yaşanan sermaye birikiminin azlığı, girişimcilik yeteneğinin ve teknik bilgi tecrübesinin yeterli düzeyde olmaması, Lozan Barış Anlaşmasının getirdiği sınırlandırmalar yüzünden yerli sanayinin korunamaması, 1929 dünya ekonomik krizi gibi nedenler dönemin politika uygulamalarının gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bundan dolayı Atatürk dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1930-1938 yıllarında liberal politika anlayışından devletçi politika anlayışına geçilmiştir. Atatürk dönemi iktisat politikaları; bütçe dengesi, iktisadi kalkınma, sanayileşme, millileştirme ve mutedil devletçilik temelleri üzerine kurulmuştur. Mutedil devletçilik, hükümetin sadece devletçilik politikası uygulamadığını aynı zamanda özel sektöre de destek vermeye çalıştığını ifade etmektedir.

1930-1945 yılları arasındaki 15 yılı üç gruba ayırmak mümkündür. 1930-1932 yılları liberal politikalarından devletçi politikalara geçiş sürecini yani "himayeci" veya "korumacı" politikaların uygulandığı dönem, 1933-1938 devletçi politikaların uygulandığı başka bir ifade ile içe kapanık bir dönem, 1939-1945 yılları ise savaş ekonomisinin getirdiği aşırı devletçi politikaların uygulandığı dönemdir.

Mustafa Kemal Atatürk siyasal bağımsızlığın ancak güçlü ve sağlam bir ekonomi ile gerçekleşeceğini savunmaktadır. Bundan dolayı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planını (İBYSP) yürürlüğe koyarak planlı kalkınmayı hedeflemiştir.

Bu dönemde planlı kalkınmanın tercih edilmesinin nedeni, Sovyetler Birliğinin söz konusu yıllarda planlı ekonomi politika uygulamasının başarılı olması ve 1929 dünya ekonomik krizinden etkilenmeden çıkmasıdır. Bundan dolayı uzun vadede sanayileşmek için plan yapılması ve bu planın devlet tarafından yürütülmesi anlayışı benimsenmiştir. Yedi temel sektörden oluşan planda en fazla yatırım %52 oranında dokuma sanayine ayrılmıştır. BBYSP ile Anadolu'nun birçok köşesinde fabrikalar ve tesisler kurulmuştur. Bunun en iyi örneği 1937 yılında kurulan Karabük Demir Çelik Fabrikasıdır. Diğer yandan kurulan sanayi kollarındaki artışla istihdam oranında ciddi bir yükseliş yaşanmıştır. BBYSP geliştirmekte olan ülkeler arasında ilk planlı kalkınma modelidir. Aynı zamanda Türkiye için orijinal ve başarılı bir deneme olarak gösterilebilir. BBYSP'nin başarı ile sonuçlanması İBYSP hazırlıklarının başlamasına neden olmuştur. İBYSP ile ülkede bulunan yer altı zenginliklerinin (demir, petrol vb.) değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Planda sermaye yatırımının %44'ü direkt madencilığe ayrılmıştır. Bu sebepten 14 Haziran 1935 yılında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuştur. 1936'da yayınlanan plan 1938'de kabul edilmiştir. Fakat Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı ve II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması üzerine İBYSP tam olarak uygulanamamıştır.

Atatürk döneminin diğer devletçilik politikası uygulamaları Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) kurulması ve millileştirilmesidir. KİT'ler katı bir devletçilik anlayışına sahip olmamakla beraber ekonomi açısından önemli sanayi dallarında faaliyet gösterecek şekilde özel sektörün kurulması ve geliştirilmesi, nitelikli personel yetiştirmek gibi amaçlarla kurulmuştur. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, Sümerbank, Etibank gibi birçok KİT "devletçilik" politikasının eseridir. Diğer yandan Cumhuriyet döneminde sermaye birikiminin azlığı, alt yapının, teknik bilgi ve tecrübenin yetersiz oluşu gibi nedenlerden dolayı dönemin mevcut işletmelerinin çoğu yabancıların elindedir. Bu sebepten Mustafa Kemal Atatürk ekonomi politikası anlayışı çerçevesinde yabancıların

ellerinde bulunan işletmeleri millileştirmeyi amaçlamıştır. Millileştirme hedefini gerçekleştirmek için ise KİT'lerden destek alınmıştır.

1930-1939 devletçi politikaların izlendiği yıllarda paranın değerinin düşmemesi veya korunması için 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun çıkarılmış ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuştur. Enflasyondan kaçınmak amacıyla dönemin politika anlayışı sıkı para ve maliye politikasının izlenmesi olmuştur. Diğer yandan bu dönemde en fazla yatırım sanayi sektörüne yapılmış olup 1930 yılında %9.2 olan oran 1939 yılında %15.2'ye yükselmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı üzerine yerine İsmet İnönü geçmiş ve Celal Bayar'dan hükümeti kurmasını istemiştir. Celal Bayar'ın 11 Kasım 1938'de kurduğu hükümet 25 Ocak 1939'a kadar görevde kalmış ve yerine Refik Saydam Hükümeti geçmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Büyük Kurultayında 26 Aralık 1938'de "değişmez genel başkan" sıfatı ve "Milli Şef" unvanını almıştır.

Bu gelişmeler yaşanırken diğer yandan İkinci Dünya Savaşı ortaya çıkmış ve Türkiye tarafsızlık politikası izlemesine rağmen savaşın şartlarını siyasi ve ekonomik açıdan en ağır şekilde hissetmiştir. Savaşa her an girecekmiş gibi hazırlık sürecine giren Türkiye 1938 yılında %30.31 olan savunma harcamalarının payını, 1944 yılında %51.12'ye yükseltmiştir. Bu oran savunma harcamalarının neredeyse iki kat arttığını göstermektedir. Hükümetin bir milyon kişiyi askere alarak üretimden çekmesi, özellikle tarım kesiminde çalışan işgücünün silah altına alınması tarımsal üretimin önemli ölçüde düşerek başta un olmak üzere temel tüketim mallarında kıtlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hükümet üretimi artıran yeni yatırımlar yapamamış, toplam üretim azalmış, ihracat ve ithalat düşmüş, savunma harcamalarına dayalı olarak kamu harcamaları artmış ve sanayi yatırımları durma noktasına gelmiştir. Ayrıca ekonomide iase sıkıntılarının baş göstermesi, yolsuzluk ve suiistimal sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı bir yandan ülke ekonomisinin ihtiyaçlarını gidermek, diğer yandan mali kaynak arayışı hükümeti çıkmaza sürüklemiştir. Hükümet bu süreci atlatabilmek için yoğun devlet müdahalelerinde bulunmuştur. Bu amaç doğrultusunda 18 Ocak 1940 yılında Hükümete

ekonomik alanda serbest piyasa anlayışını tamamen dışlayan çok geniş yetkiler tanıyan Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır.

Bu kanun ile hükümete her türlü sanayi ve maden işletmelerine el koyma, vatandaşları zorla çalıştırma, çalışanların iş yerini mazereti olmadığı sürece terk edememesi, her çeşit mala değeri fiyatını ödemek şartıyla el koyma, ticari kredilerin denetimi ve sınırlandırmasını sağlamak gibi müdahale yetkileri verilmiştir. Bu hükümler çerçevesinde Devlet; 1941 yılında ekonomiyi denetim altına alabilmek için Fiyat Murakabe Komisyonu, İaşe Teşkilatı, Petrol Ofisi, Ticaret Ofisi, Halk Dağıtma Birlikleri ve Köy Dağıtma Birlikleri gibi yeni kurumlar kurulmuştur.

Savaş yıllarında iki farklı hükümet ve iki farklı ekonomi politikası anlayışı ile hareket edilmiştir. Bunlardan ilki Refik Saydam hükümeti, diğeri ise Şükrü Saraçoğlu hükümetidir. Her iki hükümetinde izlemiş olduğu politika anlayışı birbirinden farklıdır. 1940 yılında GSMH’da tarım %38,5 sanayi %18,6 ve hizmetler %42,9 pay almıştır. En büyük payı görüldüğü üzere hizmetler sektörü almıştır. Bunun en büyük nedeni savaş yıllarında harcanan savunma giderleri olabilir. İkinci en büyük pay ise tarım kesimine ayrılmıştır.

Refik Saydam hükümeti, savaş ekonomisi koşullarından doğan sorunları müdahaleci bir yaklaşımla çözmeye çalışmıştır. Enflasyonla mücadeleye karşı katı fiyat kontrolleri, tarım ürünlerine değerinin altında düşük fiyatlarla el konulması, gıda maddelerini vesikaya bağlaması gibi uygulamaları MKK’nın hükümete sınırsız yetkiler vermesinden kaynaklanmıştır. Refik Saydam’ın 8 Temmuz 1942’de vefatı üzerine yerine Şükrü Saraçoğlu hükümeti gelmiştir. Saydam hükümetinin tersine serbest piyasa mekanizmasına destek veren uygulamalara yönelmiştir. Fakat her iki hükümet de karaborsacılık, vurgunculuk, istifçilik ve iaşe sıkıntısının önüne geçememiştir. Milli Korunma Kanunu yürürlükte kaldığı süre zarfında Refik Saydam döneminde üç, Şükrü Saraçoğlu döneminde ise iki kez değişikliğe uğramıştır. Bu durum kanunun alelacele hazırlandığının ve uzun soluklu olmayacağını göstergesi sayılabilir. Bu bağlamda Milli Korunma Kanunu, İkinci Dünya Savaşı döneminde uygulanmış olan Varlık Vergisi, %25

Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi, Ekmek Karnesi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun da temellerini atmıştır.

Savaş yıllarında tarımsal üretimin düşmesine yönelik Saraçoğlu hükümetinin ilk uygulaması %25 karardır. Artan oranlı vergiye benzeyen karara göre, 50 tona kadar üretim yapan çiftçi ürünün %25'ini, 50-100 ton arasında üretim yapan çiftçi ürünün %35'ini, 100 ton üstü üretimin ise %50'sini devlet satın alacaktır. Geriye kalan üretim miktarı ise mal sahibi tarafından serbestçe satılabilecektir. Kanun en başta ekonomide olumlu beklentilere yol açmıştır. Fakat Şükrü Saraçoğlu Hükümeti el koyduğu ürünleri Refik Saydam Hükümetinin belirlediği fiyatlardan satın almayı devam ettirmiştir. Buğday fiyatlarının 100 kuruşa çıktığı 1943 yılında hükümet kilo başına 20 kuruş ödemiştir. Bu durum küçükten büyüğe tüm çiftçilerin tahıllarını saklama yoluna gitmesine neden olmuştur. Çiftçinin yapmış olduğu bu uygulama hükümetin istediği miktarda hububat ürünü toplamasına engel olmuş ve 1942-1943 yıllarında enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Uygulama stokçuluğu, karaborsacılığı ve ülkedeki iâşe sorununu çözmeye yardımcı olamamıştır.

Günümüzde dahi hâlâ tartışılan bir konu olan 11 Kasım 1942'de yürürlüğe giren Varlık Vergisi, savaş yıllarında elde edilen aşırı ve haksız kazançların bir kısmına el koymak ve olağanüstü kamu harcamalarının bütçe açığı vermeden karşılanabilmesi amacı ile "bir defaya mahsus" servet üzerinden alınan vergi sistemidir. Her ne kadar Varlık Vergisinin resmi amaçları para arzının azaltılması, finansman kaynağı sağlamak, Türk parasının değerini korumak ve değerlendirmek, halkın vurgunculara karşı nefretinin azalması olsa da gayri resmi amacı ekonomiyi Türkleştirmektir. Gizli hedefin gayrimüslimler olmasının nedeni, eli silah tutan her bireyin savaşa gitmesi sonucu Türklerin maddi, manevi bu süreçten etkilenmesi diğer yandan gayrimüslimlerin ve dönmelerin savaş gerisinde ticaretten fazla kâr elde etmeleridir. Mükelleflerden Varlık Vergisi tahsil edilirken Müslümanlar(M), Gayrimüslimler(G), Ecnebilir(E) ve Dönmeler(D) olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. En fazla mükellefin İstanbul'da yaşamasından dolayı en çok vergi burada tahsil edilmiştir. Bu dönemde %87 gayrimüslim mükelleften, %83 oranında vergi tahakkuk edilmiştir. Diğer yandan verginin uygulanmasında sistemden kaynaklı veya vergi idaresinin hatasından kaynaklı idari ve siyasi problemler

oluşmuştur. Uygulamada takdir yönetimi karar vericilerin inisiyatifine bırakılmıştır. Bu durum ülkenin her yerinde farklı uygulamalara ve ayrımlara yol açmıştır. Varlık Vergisini ödemek için mükelleflere 15 gün süre verilmiş ve bu süre zarfında vergisini ödeyemeyenler Aşkale'ye bedenen çalıştırılmak üzere gönderilmiştir.

Varlık Vergisi genelde siyasal açıdan ele alınmış olup iktisadi ve mali açıdan çok fazla incelenmemiştir. Varlık Vergisi klasik vergilendirme ilkelerinden olan genellik-eşitlik, belirlilik-açıklık, uygunluk ve tarafsızlık ilkeleri açısından değerlendirildiğinde kanunun söz konusu ilkelere aykırı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Genellik ilkesi bir toplumdaki herkesin din, dil, ırk, mezhep fark etmeksizin mükelleflerden ödeme güçlerine göre devlet giderlerine katılmasıdır. Fakat Varlık Vergisi uygulamasında, kanun metninde bu konuda herhangi bir hüküm bulunmamakla birlikte verginin tarh sürecinde mükellefleri, Müslüman(M), Gayrimüslim(G), Dönmeler(D) ve Ecnebleri (E) olarak sınıflandırmıştır. Bu durum vergileme ilkelerinden genellik ilkesine aykırıdır.

Vergilendirmenin idari ilkelerinden biri olan belirlilik ve açıklık ilkesi, yasaların uygulanması ile ilgili çıkarılacak yönetmelik ve genelgelerle açık ve anlaşılır olmalıdır. Herhangi bir şüpheye yer bırakmamalıdır. Fakat kanunun 11. maddesi ile mükelleflerin komisyon kararlarına karşı herhangi bir itiraz hakkı, idari veya adli dava açma gibi hakları bulunmamaktadır.

Uygunluk ilkesi, verginin idari yöneticiler tarafından, mükellefler açısından en uygun koşullarda ve ortamda alınmasını ifade etmektedir. Buradaki amaç, mükelleflerin ekonomik sıkıntıya düşmemeleri ve verginin daha kolay bir şekilde toplanmasını sağlamaktır. Oysa Varlık Vergisi tarhı gerçekleştirilirken mükelleflere 15 gün ödeme süresi verilmiştir. Üstüne vergilerini ödeyemeyenleri Aşkale'ye bedenen çalıştırmak üzere göndermişlerdir. Bu durum uygulanan politikanın uygun zaman ve uygun yerde oluşmadığını gösterebilir.

Son olarak vergilemede tarafsızlık ilkesi, ekonomideki bireylerin ve kurumların alacakları iktisadi kararlardan olabildiğince az etkilenmesini ifade etmektedir. Fakat bu ilke de tanımı ile ters düşen sonuçlar doğurmuştur. Gayrimüslimlerin mülkiyet hakkına müdahalede bulunan vergi sistemi, söz konusu kesimin devlete olan güvenini sarsmıştır.

Dönemin koşulları göze alındığında Varlık Vergisi Kanununun olağanüstü bir vergi olduğu kabul edilebilir. Fakat günümüzde dahi bu kadar tartışılan bir konu olmasının asıl nedeni iktisadi ve mali vergilendirme ilkelerinin tamamının göz ardı edilerek uygulanmış olması olabilir.

Diğer bir uygulanan politika köylüler ve üreticiler için hükümet tarafından belirlenen “Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunudur (TMV)”. 7 Haziran 1943’te yürürlüğe girmiş ve 23 Ocak 1946’da kaldırılmıştır. TMV’nin amacı, İkinci Dünya Savaşı sırasında devlet hazinesine gelir sağlamak ve Varlık Vergisinin olumsuz sonuçlarına olan tepkileri nispeten azaltmaktır. Verginin oranı tespit edilen mahsul miktarı üzerinden Milli Korunma Kanuna tabi olan mallarda %8 (arpa, buğday, çavdar, mısır, fındık, bezelye vb.) diğer ürünlerde ise %12’dir. Kanunda, mükellefler ödemekle yükümlü oldukları vergilerini; miktarları ölçülerek belirlenen mahsulleri en geç üç gün içinde köy ambarlarına, miktarları beyan üzerine olan mamulleri ise yetkililer tarafından belirlenen yerlere kendi imkânları ile getirmelidir maddesi çiftçi tarafından bir angarya usulü ve daha fazla masraf olarak görülmesine neden olmuştur. Bu nedenle kanunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan bazıları; ölçek yoluyla vergi toplama yerine tahmin yöntemine geçilmesi, vergi oranının %8’den %10’a çıkarılmasıdır.

TMV’nin vergi oranında değişikliğe gitmesi ve oranın %10 üzerinden alınması nedeniyle 1925 yılında kaldırılan aşar vergisine benzetilmiştir. Hatta “II. Aşar” olarak isimlendirilmiştir. Fakat TMV, verginin tarhi açısından farklılık göstermektedir. Aşar vergisi, iltizam usulüyle toplanan bir vergidir. Oysa TMV devletin hiçbir aracı ya da kurumuna ihtiyaç duymaksızın kendi vatandaşları ile doğrudan iletişime geçmesini öngören bir vergi sistemidir.

TMV' de diğer uygulamalar gibi büyük bir oranda başarısız olmuştur. Bunun nedenleri, verginin uygulanma sürecinin masraflı olması, tahmin edilen geliri sağlayamaması, teknik bakımdan bazı farklılıkları olsa da genel olarak aşar vergisine benzemesi, ölçme veya tahmin komisyonlarında yolsuzlukların ortaya çıkması gibi nedenler sayılabilir.

Çiftçilerin her toprak reformunda ayrı bir olumsuzluk silsilesi yaşamaları tarımsal üretimi daha fazla azaltmıştır. Bundan dolayı Saraçoğlu hükümeti toprağı olmayan ya da yetmeyen çiftçilerin aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak ve işgüçlerini değerlendirecek ölçüde toprak edinmelerine destek olmak amacıyla 11 Haziran 1945'de "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu (ÇTK)" yürürlüğe koymuştur. ÇTK için geçici bir komisyon kurulmuştur. Başkanlığında Rahmi Köken ve sözcülüğünde Adnan Menderes bulunmaktadır. Bu amaçla "çiftçi ocakları" kurulmuştur.

Fakat Adnan Menderes büyük toprak ağalarının da desteğini alarak hükümete sert eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştirilerin başında toprak reformunun mülkiyet hakkına aykırı olduğu, çiftçi ocakları ile arazilerin parçalanıp verimli işletmeleri ortadan kaldırdığı yer almıştır. Sorunun ancak sermaye, teçhizat ve bilgiyle çözülebileceğini savunmuştur. Bu eleştirilere Emin Sazak, Fuat Köprülü, Refik Koraltan gibi milletvekilleri de katılınca meclisteki muhalefet grubu ortaya çıkmıştır. ÇTK'nın yasa olarak Türkiye'ye faydası olmamıştır. Fakat görüşmeler neticesinde Milli Şef dönemi ve tek parti düzeni sorgulanmaya başlanmıştır.

Diğer yandan kanunun önemli eksiklikleri ve yöntem yanlışlıkları yüzünden istenen sonucu da vermemiş olabilir. Bunun nedenlerinden bazıları; yasanın hazırlanma sürecinde toprak mülkiyet dağılımına ilişkin sayısal verilerin güvenilir olmaması, tarımsal yapı üzerinde özel mülkiyet yapısının göz ardı edilmesi, dağıtılan toprak miktarının yasanın öngördüğü şekilde ailelerin geçimini sağlayacak şekilde sonuç vermemesi, yeterli üretimin ve gelirin sağlanabilmesi için uygun kredi sistemine önem verilmemesi gibi nedenler sayılabilir.

Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinin uygulamış olduğu politikalar MKK neticesinde devlet denetimi ve fiyat kontrolü anlayışları ile toplumun sosyo-ekonomik durumunu ve refahını iyileştirememiştir. Uygulanan politika araçları, vurguncuların daha fazla haksız kazanç sağlamalarına, gayri meşru gelirlerin yasallaştırılarak yolsuzlukların artışına, temel tüketim mallarının karneye bağlanmasına yol açmıştır. Halk savaş yıllarında çektiği açlık, yoksulluk ve tüm sıkıntılardan dolayı hükümeti suçlamıştır. Özellikle ülkenin iç ve dış politikasını yönlendiren Milli Şef İsmet İnönü'ye karşı tepki oluşmuştur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan politikalar kısa süreliğine başarılı olmuş olsa da uzun vadede başarısız sonuçlanmıştır. Saraçoğlu hükümetinin esnek politika uygulamalarının işe ve karaborsaya çözüm olmaması, hükümetin tekrar politika değiştirmesine neden olmuştur. Hükümet; narh sistemi, fiyat kontrolleri ve karne uygulamasına geri dönmüştür. Bundan dolayı sanayi ve tarım sektöründeki üreticilerin ve tüccarların stokları, belirlenecek fiyatlarla kamu kuruluşlarına satmalarını zorunlu kılan kararlar alınmıştır. Bunların başında buğday, pamuk, şeker pancarı olmak üzere tarım ürünleri piyasa fiyatlarının altında satılmıştır. Enflasyon artışı ve yükselen fiyatlar karşısında halkın satın alma gücü sürekli düşmüştür. Halk sağlıksız ve karaborsanın, vurgunculuğun var olduğu bir ortamda temel besin maddelerine dahi ulaşamaz olmuştur. Bu duruma hükümetin çözümü hafızalardan silinmeyen “ekmek karnesi” uygulaması olmuştur. Ekmek, 14 Ocak 1942'den itibaren 750 gram olarak çıkmış ve 12,5 kuruşa satılmıştır. Ağır işlerde çalışan ve ağır işçi olarak tarif edilen kişiler 750 gram ekmek, bunların dışındaki diğer vatandaşlar ekmeğin yarısı olan 375 gram ekmek, 7 yaşından küçük çocuklar ise tam ekmeğin çeyreği olan 187,5 gram ekmek hakkına sahiptir. Diğer yandan her aile reisinin imzasıyla, her şahsın adına hazırlanan karneler 24 saat geçerli olmuştur.

Sonuç olarak, 1930-1939 yılları arasında geçen dokuz yıl, Türkiye Cumhuriyeti için kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilen ekonomi politikaları cumhuriyetin sağlam temeller üzerinde yükselmesini sağlamıştır. Bu dönemde Atatürk'ün, ülkenin şartlarına ve ihtiyaçlarına özgü benimsediği mutedil devletçilik anlayışı ile bütçe dengesi ve enflasyon gibi sıkıntılara meydan okuduğu açıkça görülmektedir. Fakat II. Dünya

Savaşı'nın ortaya çıkması ile birlikte 1939-1945 yıllarında farklı hükümetlerin farklı politikaları ekonomiyi değişik şekillerde yönlendirmiştir. Savaş dönemi uygulamaları, Milli Korunma Kanunu temelinde alınan kararlar etrafında şekillenmiştir. Savaşın yükü büyük oranda geniş halk kitlelerine aktarılmıştır. Uygulamalarda görülen yanlışlıklar sonucunda ülkede bir yandan "savaş zenginleri" ortaya çıkarken, diğer yandan işçiler, memurlar, küçük ve büyük çiftçiler olmak üzere halkın çok büyük bir kısmı çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu zorlukların başında iâşe sıkıntısı, karaborsa, yolsuzluk, istifçilik ve vurgunculuk süregelmiştir. Bu şartlar karşısında halk tek parti rejimine tepki duymuş ve farklı arayışlara yönelmiştir. Bu süreç Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili hayata geçiş sürecinde kırılma noktası olmuştur.

KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, Samet(1941). *Teşvik - i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin Vaziyeti*. İktisat Vekâleti Yayını.
- Akar, Rıdvan (1999). *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Akdiş, M. (2001). *Para teorisi ve politikası*. Kırklareli: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Akdoğan, Abdurrahman (1996). *Kamu Maliyesi*. İstanbul: Gazi Büro Kitabevi.
- Akgül Yılmaz, Gülay (2009). “*Türkiye’de 1923-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları*”. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 2(27):297-328.
- Akman, Ş. Taylan vd. (2011). “*II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi*”. Hacettepe Fakülte Dergisi 1(2):73-91.
- Aksanyar, Necati vd.(2008). “*II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında Ve Kamu Oyunda Yansımaları (11 Kasım 1942- 15 Mart 1944)*”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 21: 379-400.
- Aktan, H. Okan (1998). “*Atatürk’ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık*”. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.15(3): 29-36.
- Aktar, Ayhan (2002). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktuğ, Semih (2012). “Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma Ve Bölüşüm İlişkileri”, (<http://www.sosyalpolitika.info/>, 1 Ocak 2019’da erişildi).
- Alptekin, Volkan vd. (2006). “*Finansal Krizlerin Önceden Tahmin Yoluyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği*”. Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. 13(2): 237-256.

- Alptekin, Volkan. (2015). “*Geleneksel Para Politikası Araçları*”. Para İktisadi Teori ve Politika. Ed.N. Oğuzhan Altay. Ankara: Palme Yayıncılık. 31-40.
- Altıok, Metin (2009). “*Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları*”. Toplum ve Demokrasi 3 :75-102.
- Aren, Sadun (2009). *100 Soruda Para ve Para Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Arıcan, Erişah vd. (2014). “*Ekonomik İstikrarsızlık Ortamında Merkez Bankalarının Uyguladığı Para Politikaları Ve Türkiye Örneği*”. İktisat Politikaları Araştırma Dergisi:1(1): 1-50. Arıcan, Okay vd. (2014). “*Ekonomik İstikrarsızlık Ortamında Merkez Bankalarının Uyguladığı Para Politikaları Ve Türkiye Örneği*”. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi 1(1):1-50.
- Arslan, G. Elmas (2013). “*Ekonomik Büyüme, Kalkınma Ve Gelir Dağılımı*”. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2: 45-52.
- Arslan, Mahmut (2016). “*2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi*”. Aydın Toplum ve İnsan Dergisi 2: 1-14.
- Ataç, Beyhan (1986). *Maliye politikası*. Nadir Kitapevi.
- Ataç, Beyhan (1999). *Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları*. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Atılğan, M. Harun (2016). “*Yeni Para Politikası Anlayışı ve Finansal İstikrar*”. Çankırı Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2(6): 249-268
- Aydemir, Cahit vd. (2006). “*Merkantilizmin Ortaya Çıkışı*”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 15(5): (136-158).
- Aydın, M. Korkud (2019). “*Millî Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları*”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1 (29): : 413-428.
- Bahçeci, A. Sema (1997). Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Politikaları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Ekonomik Modeller Dairesi Başkanlığı.

- Bakar, Bülent (2013). “İstanbul’da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne Ve Ekmek Suistimalleri (1942-1946)”. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları 24(12): 1-60.
- Bakkal, Ufuk (2003). “Varlık Vergisi Kanunu’nun Maliye Teorisindeki Vergilendirme İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 43: 96-110.
- Balcı, Meral vd. (2018). “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Partinin Kuruluşu”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 57: 271-279.
- Ballıoğlu, Bora (2012). “Piyasa Dengesi ve Fiyat Oluşumu”, https://www.academia.edu/3243536/Piyasa_Dengesi_ve_Fiyat_Olu%C5%9Fumu, 1 Temmuz 2019’da erişildi).
- Baş, Halim vd. (2018). “Türkiye'nin İstihdam Yapısı Ve İşsizlik Sorunu”. Ekin Yayınevi: 221-253.
- Başer, Kadir (2013). “1923-1950 Yılları Arasındaki Türkiye’de Toprak Dağılımı ve Toprak Reformu Politikasının Sonuçları”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 38: 203-216.
- Berber, Metin. “Politika-İktisat Politikası”, http://www.metinberber.com/kullanici_dosyaları/file/m1.doc, 1 Şubat 2019’da erişildi).
- Berber, Ş. Gedikli (2011). “Osmanlı’nın Son Döneminden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Liberalizm Devletçilik Çatışması”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 27(80): 209-240.
- Blaug, Marc (2014). İktisat Kuramının Geçmişine Bakış. Çev. A. Birdal ve F. Güle. Ankara: Efil Yayınevi.
- BLUES Teknoloji ve Yenilik Yönetimi. “Sanayi Devrimi”, http://my.beykoz.edu.tr/serkang/files/2011/02/sanayi_devrimi.pdf, 11 Haziran 2019’da erişildi).
- Boratav, Korkut (1982). *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara: Nadir Kitabevi.

- Bozgeyik, Yusuf (2013). Bir İktisat Politikası Aracı Olarak Mali Kural: Türkiye Ve Diğer Seçilmiş OECD Ülkeleri Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, Taner (2004). *Millî Korunma Kanunu Ve İzmir Vilâyeti 'nde Uygulanması (1940-1946)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bülbül, İrfan (2005). "İkinci Dünya Savaşının Türkiye'de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları". İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü 1(2): 1-51.
- Can, Neslihan (2014). *Atatürk Ve İnönü Dönemi Sosyal Yardım Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi (1923-1950)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Caymaz, Nihan (2016). *Türkiye'de Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırmaya Göre İncelenmesi: 1995-2015*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşar, Nevin (drl.) (1995). Türkiye'de Devletçilik, "Türkiye'de Devletçilik 1933-1950". İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Coşar, Nevin (2003). "Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri". Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 58 (2):1-27.
- Çakar, A. A. (2016). Gelişmekte olan ülkelerin iktisat politikası amaçları: Türkiye örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakmak Aşçı, Züleyha (2012). *İsmet İnönü Döneminde Uygulanan İç Politika'nın İktisadi, Sosyo-Kültürel Etkileri (1938-1950)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, Hasan (2007). *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçi Topraklandırma Kanunu (15 Haziran 1945). *Resmi Gazetede*, 6032/4753.

- Çoban, Yasin (2007). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İkinci Sayfa Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
- Çomaklı, Ş. Ertan vd. (2012). “*Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi*”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 2(4): 61-70.
- Dani Rodrick (2004). “*İktisat Politikası Reformlarını Anlamak*”. Çev. Y. Akbulak ve A. Aslan. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* 23: 115-153.
- Dinler, Zeynel (2012). *İktisada Giriş*. Bursa. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Doğan, Bahar vd. (2016). “*Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi ile Fiyat İstikrarının Sağlanması*”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6(3): 629-642.
- Dokuyan (2013). “*İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı Ve Ekmek Karnesi Uygulaması*”. *International Periodical For The Languages* 8(5):193-210.
- Dokuyan, Sabit (2014). “*Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme*”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2): 23-55.
- Durmuş, Savaş vd. (2016). “*Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923 – 1938)*”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi* 7 (12): 155-167.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2005). *Ekonomi politikası teori ve türkiye uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayıncılık.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2015). *Ekonomi politikası teori ve türkiye uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayıncılık.
- Eğilmez, Mahfi (2012). “*Güncellenmiş Para Politikası Uygulamaları*” , (<http://www.mahfiegilmez.com/2012/09/guncel-para-politikas.html>, 1 Mayıs 2019’da erişildi).
- Eğilmez, Mahfi (2013). “*Fiyat, Ücret, Faiz ve Kur Nasıl Belirleniyor?*”, (<http://www.mahfiegilmez.com/2013/03/fiyat-ucret-faiz-ve-kur-nasl.html>, 1 Ağustos 2019’da erişildi).

- Eğilmez, Mahfi (2017). “Merkez Bankası Faizleri ve Faiz Politikası: Güncellenmiş Not”, <http://www.mahfiegilmez.com/2017/01/merkez-bankas-faizleri-ve-faiz.html>, 3 Temmuz 2019’da erişildi).
- Eker, M. Metin (1993). “Çok Taraflı Ticaret Sistemi, Yeni Korumacılık ve Türkiye”. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü Yıllık Programlar ve Finansman Dairesi.
- Eren, Aslan (1989). *Türkiye’nin Ekonomik Yapısının Analizi*. İzmir: Bilgehan Basımevi.
- Erkan, H. (2000). *Ekonomi Politikasının Temelleri*, İzmir: İlkem ofset.
- Eroğlu, Hamza (1981). *Atatürk ve Devletçilik*. Ankara: Olgaç Matbaası.
- Ertan, Mehmet (2018). “Toprak Mahsulleri Vergisinin Esasları Ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri Vergisi II. Aşar Mıydı?”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2(14): 239-255.
- Eşsiz, F. Pınar (2017). *Finansal İstikrar ve Makro İhtiyati Politikalar Üzerine Bir Değerlendirme* 3(1): 35-63.
- Gerdesmeier, Dieter (2009). “Fiyat İstikrarı: Sizin İçin Neden Önemlidir?”, <https://www.tbb.org.tr/Content/dijitalkitaplar/istikrar/tbb-fiyat-istikrari.html>, 10 Mayıs 2019’da erişildi).
- Gökmen, Aytaç (2013). “Tarife Ve Tarife Dışı Engeller: Uluslararası Ticaret Uygulamaları, Ayırt Edici Özellikler Ve Türkiye”. *Ekonomi Bilimleri Dergisi* 1(5):16-28.
- Gözcü, Alev (2013). *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Gündüz, Şinasi (2004). “Başkaldırı Geleneği Ve Heterodoksi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 3: 75-85.
- Güzel, Haluk (2011). *Devletçi Ve Liberal Dönem İktisat Politikalarının Makro Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri 1930 – 1939 / 1950 – 1960*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Havva, Tolga (2016). “Marksizm’in Temel Anlayışı”, <https://bilimdili.com/toplum/sosyoloji/marksizm/>, 10 Mayıs 2018’de erişildi).

- Hazar, Adalet vd. (2015). “*Zorunlu Karşılık Uygulamasının Bankaların Bilançolarına Etkisi – Türkiye Örneği*”. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi: 4 (15): 143-158.
- Hoover, K.D. (2001). *The methodology of empirical macroeconomics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- İnce, İbrahim (2006). “*Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri*”. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 5(13):59-78.
- İnci, İbrahim (2009). “*1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler*”. Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 11(1): 109-130.
- İNCİ, İbrahim (2009). “*1923 – 1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler*”, Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi 1 (11): 109 – 130.
- İnci, İbrahim (2012). “*II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulaması*”. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2(10):272-325.
- Kahraman Akdoğu, Serpil (2014). *1929 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisat Politikası Arayışları*. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 22: 348-365.
- Kahraman, Serpil vd. (2019). “*Atatürk Dönemi İktisadi Devletçi Sanayileşme Politikaları*”. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 17: 627-656.
- Kanca, O. Cenk (2016). “*Kamu Harcamalarının Türkiye’de Bazı Makro Ekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi*”. Maliye Finans Yazıları 106: 169-212.
- Kanca, O. Cenk (2012). “*Türkiye’de İşsizlik Ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi*”. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(21): 1-18.
- Kanca, O. Cenk ve Bayrak, Metin (2014). “*Kamu Kesiminin Ekonomik Büyüklüğüne Türkiye ve OECD Ülkeleri Açısından Bir Bakış*”. Sayıştay Dergisi 95: 29-48.
- Karabulut, Kerem (2005). “*11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış*”. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 27: 325-339.

- Karaçor, Z.(2012). *Ekonomi politikası ve türkiye*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayıncılık.
- Karaçor, Zeynep vd. (2011). “*Enflasyon Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1988-2007)*”. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi 2(4):29-44.
- Kasalak, K. (2012). “*Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşme Etkileri*”. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi. 27: 65-79.
- Kaya, S. Yelda (2015). “*İskan ve Toprak Dağıtım Politikaları Işığında Miftçiyi Topraklandırma Kanunu*”. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi:77-105.
- Kepenek, Yakup vd. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Keser, İhsan (1994). *Türkiye’de Siyaset ve Devletçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kılıçbay, Ahmet (1997). *Türkiye’nin Ekonomi Politikaları*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Koçak, Cemil (1986). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Koçak, Cemil (1996). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. II. Cilt. Ankara: İletişim Yayınları.
- Koçtürk, O. Murat vd. (2010). “*1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi*”. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik* 45 (2): 48-65.
- Koraltürk, Murat (2003). “Türkiye Ekonomisi (1923-1960)”. (<https://www.altayli.net/>, 1 Ağustos 2019’da erişildi).
- Köksal, B. Aloba vd. (1973). *Türkiye’de İktisadi Politikanın Gelişimi (1923-1973)*. Ankara: Binbirdirek Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi.
- Kubar, Yeşim (2016). “Az Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995-2010)”. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4:65-99.
- Kutay, Rıza Acar (2003). *Toprak Mahsulleri Vergisi ve İzmir Vilayeti’nde Uygulanması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Manisah, Erol (1980). “İktisat Politikası: İlkeler ve Uygulamalar”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)*. Ed. M. Yaşa. İstanbul: Akbank Kültür Yayını. 76-106.
- Metintaş, M. Yalçın vd. (2011). “*Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1939-1942)*”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi 9(2) :155-184.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2011). “Muhasebe Ve Finansman”, (<http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/074/D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20%C4%B0%C5%9Flemleri%20II.pdf>, 3 Şubat 2019'da erişildi).
- Milli Korunma Kanunu (18 Ocak 1940). Resmi Gazetede 3780/4417.
- Mutlu, Sevda (2007). “*1930'lar Türkiye'sinde Devletçilik Tartışmaları*”. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 1 (8): 31-52.
- Orhan, Ayhan (2009). “*Tek Partili Yılların Ekonomi- Politikası ve Kadro Hareketi*”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 17: 120-147.
- Önder, Timur (2005). *Para Politikası : Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması*. Yayımlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- Özbilen, Şevki (1998). *Maliye Politikası (Teori- İlkeler- Yöntemler ve Uygulama Sorunları)*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Özçelebi, Oğuzhan (2009). Türkiye'de iktisat politikalarının hedefleri ve optimal politikanın belirlenmesi (1990-2006 dönemi). Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik ve Tuncer (2011). “*Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları*”. Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 254-266).
- Özel, Saruhan (2000). *Türkiye'de Enflasyon, Devalüasyon ve Faiz*. İstanbul: Alkım Yayıncılık.
- Özer, Sevilay (2011). “*II. Dünya Savaşı Yılları'nda Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi*”. Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 5: 215-234.

- Özkan, M. Selçuk (2009). “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2(9):319-325.
- Öztürk, İ. Mert (2013). “*İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu Ve Varlık Vergisi*”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi. 32(54):135-166.
- Öztürk, İ. Mert (2013). “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi:135-166.
- Öztürk, Nazım (2012). *Maliye Politikası*. Sivas: Ekin Yayınevi.
- Özyurt, Hasan (1981). “*Atatürk Dönemi, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri(1933-1938)*”. Karadeniz Teknik Üniversitesi Temel Bilimler Fakültesi İktisat ve Sosyal Bilimler Bölümü 19: 119-148.
- Pamuk Şevket (1999). *İkinci Dünya Savaşında İaşe Politikası ve Köylülük*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Parasız, İlker (2003). *Para Politikası (Türkiye Uygulamaları)*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parasız, İlker (2003). *Para politikası*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parasız, İlker (2003). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa. Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parasız, İlker (2004). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İlker (2007). *Finansal Kurumlar ve Piyasalar*. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Paya, Merih (2002). *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul. Filiz Kitabevi.
- Paya, Merih (2013). *Küresel Ortamda İktisat Politikaları*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Payaslı, Volkan (2011). “*Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Devletçilik Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1939-1950)*”. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi 7 (13):124-140.

- Pehlivan, Kübra (2013). *Genel Vergilendirme İlkeleri Açısından Türkiye’de Uygulanan Varlık Vergisi Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pınar, Abuzer (2006). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Rodoplu, Hakan (1998). *Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi: Ekonomi Politikası ve Uygulamalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sandalcı, Ulvi ve Sandalcı, İnci (2016). “*Kamu Kesiminin Ekonomik Büyüklüğü ve Kamu Etkinlik Düzeyi İlişkisi*”. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 25: 413-429.
- Saraçoğlu, Fatih (2009). “*1930-1939 Döneminde Vergi Politikası*”. Maliye Dergisi 157:131-149.
- Savaş, Vural (1982). *İktisat politikasına giriş*. Kırklareli: Sermet Matbaası.
- Savaş, Vural (2000). *İktisatın Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sedefoğlu, Gülşen (2016). *Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliğinin Boyesyen Logit Modeli ile İncelenmesi Türkiye uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seyidoğlu, Halil (2009). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul. Güzem Can Yayınları.
- Soylu, P. Ünlü vd. (2012). “*Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı*”. International Journal Of History : 366-379.
- Sönmez, Şinasi (2011). “*İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler*”. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 47: 599-629.
- Suleymanlı, Vusal (2019). *Ulusal Güvenlik Ve Stratejik İstihbarat Açısından “Savaş Ekonomisi Ve Ekonomik Savaş’ın Önemi Ve Özellikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taraklı, Duran (1976). *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları*. Ankara: ODTÜ Yayınevi.

TBMM Zabıt Ceridesi 1945

TBMM Zabıt Ceridesi 1946

TCMB (2012) . “Bülten”, (<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/c826b928-60da-4818-a86e-18cc16658cb8/Bulten26.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-CE-c826b928-60da-4818-a86e-18cc16658cb8-m3fB9BK>), 10 Nisan 2019’da erişildi).

TCMB (2013). “Enflasyon ve Fiyat İstikrarı”, (https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba-m51k8Dx), 10 Mayıs 2019’da erişildi).

Telatar, F. (2004). *Politik iktisat politikası*: Ankara: İmaj Yayınevi.

Tezel, Y. Sezai (1994). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tezel, Y. Sezai (2015). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Toker, Metin (1990). *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu (7 Haziran 1943). *Resmi Gazetede*, 5423/4429.

Tufan Demiray, Hande (2003). *Türkiye’de Genç İşsizliği Ve Yüksek Öğretim Mezunu Gençlerin Çalışma Yaşamına Geçişteki Sorunları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunay, K. Batu (2010). *50. Yılında Phillips Eğrisi: Makro Ekonomik İstikrar ve Maliyetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın.

Tüfekçi, Ahmet (2004). *Savaş ekonomisi uygulamaları açısından İnönü Dönemi (1938-1950)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk, İsmail (2010). *Maliye Politikası Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

- Türkiye Ekonomi Kurumu (1982). *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Ulusoy, Ahmet (2007). *Maliye Politikası*. Trabzon: Mikro Yayıncılık.
- Ünal, Yenal (2009). “1940-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 3: 69-107.
- Ünlü Soylu, P. ve Ö. Yaktı (2012). “Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı”. History Studies Prof.Dr. Enver Konukçu Özel Sayısı: 365-379.
- Varlık Vergisi hakkında Kanun (11 Kasım 1942). *Resmi Gazetede*, 5255/ 4305.
- Vural, Savaş (1994). *Politik İktisat*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Vural, Savaş (1994). *Politik İktisat*. İstanbul: Beta Basım Dağıtım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Vural, Savaş (1994). *Politik İktisat*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Vural, Savaş (2000). *Politik İktisat*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Yeşilay, B. Rüstem (2005). “Devletçiliğin Türkiye Ekonomisinde İzdüşümleri”. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 1 (19): 118-132.
- Yıldırım, Cengizhan ve Caklı Saliha (2018). “Temel Kavram ve Analizlerle Türkiye Ekonomisi”. *Türkiye’de Enflasyon Sorunsalı*. Ed. İrfan Ersin. Bursa: Ekin Yayınevi. 183-217.
- Yıldırım, Cengizhan ve Gülbek, Meltem (2018). “Finansal İktisat”. *Para Politikaları ve Merkez Bankacılığı*. Ed. Hasan Dinçer vd. Ankara. Orion Kitabevi: 67-115.
- Yıldırım, Kemal (2006). *Mikro İktisada Giriş*. Ankara: Nisan Yayınları.
- Yıldırım, E. Vehbi (2015). *Atatürk Dönemi Sanayi Alanında Özel Sektör-Devlet İlişkileri*. İzmir. Egeus Yayınları.
- Yıldırım, K vd. (2013). *Makroekonomi* (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, K vd. (2014). *Makroekonomi* (12. baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yıldırımaz, Fatih (2009). Atatürk'ün ekonomi politikaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, B. Elif (2016). Maliye. İstanbul: Der Yayınları.

Zeytinoğlu, Erol (1985). *Ekonomik sistemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.

Ek 3: Ekmek karnesi tevzi bordrosu

Ekmek kartı tevzi bordrosu

Mayıs, Haziran/1945 Ayı

İli : Ankara

İlçesi : Merkez

Dairesi : Başbakanlık

Sıra №	Aile reisinin memuriyet unvanı adı ve soyadı	Karne No.	Karneye dahil nüfus		MÜLAHAZAT
			Büyük	Küçük	
1	Başbakan Şükrü Saraçoğlu	837	5		<i>M. Saraçoğlu</i>
2	Müsteşar Cemal Yeşil	77I	3		<i>M. Yeşil</i>
3	"Muavini H.Kâmil Beşe	379089	4		<i>M. Beşe</i>
4	M.E.H.Başkanı Naci Perkel	472078	2		<i>N. Perkel</i>
5	Husufi Kalem Şefi Refet Bü- yükilgöz	777	2		<i>Refet</i>
6	Şifre Me.Kemal Talaymaz	401985	I		<i>Kemal</i>
7	Memur Adnan Zafir	796	I		<i>Adnan</i>
8	Muamelât U.Md.Ekrem Şahenk	4022II	2	I	<i>Ekrem</i>
9	" Muavini M.Ali Fuat Dağ- (Tetkik Md.) punar	401004	2		<i>M. Ali</i>
10	" Muavini Savcı Belger (Kararlar Md.)	476683	I		<i>Savcı</i>
11	Raportör Kemal Taşçıoğlu	790	6		<i>K. Taşçıoğlu</i>
12	" Sabri Erman	788	4	I	<i>Sabri</i>
13	" Günham Arkan	379675	I		<i>Günham</i>
14	Memur Ali Tekince	787	2		<i>Ali</i>
15	" Nejat Aysoy	786	5		<i>Nejat</i>
16	" Kâmil Kiraz	423359	4	I	<i>Kâmil</i>
17	Dosya Şefi Faik Dinç	423360	3		<i>Faik</i>
18	Dosya Memuru Zeki Gönenç	474949	I		<i>Zeki</i>
19	Neşriyat ve Md.U.Md.Bahattin Kutay	774	4		<i>B. Kutay</i>
20	" Muavini Halûk Görelî (Neşriyat Md., Mütercim)	401987	I		<i>H. Görelî</i>
21	Neşriyat Md.Muavini M. İskender Evrenosoğlu	79I	2		<i>M. İskender</i>
	Yekûn.....		56	3	

Başbakanlık Dairesi Matbaası 93

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Aktaran 2013: 205

Ek 4: Varlık Vergisi ödemeyenlerin Aşkale'ye gönderildiğine dair gazete haberi

1943
ECE ayında defterleri
Kıbrıs'ta...
19 uncu yıl sayı: 6620
BİRİNCİ YIL - CAGALOĞLU
Cuma 22 İncikânuş 1943

Cumhuriyet

19 uncu yıl sayı: 6620
BİRİNCİ YIL - CAGALOĞLU
Cuma 22 İncikânuş 1943

Varlık vergisini vermiyenler On yedi kişiden mürekkep ilk kafile dün gece toplama kampına sevk edildi

Haciz muamelelerine de dün başladı

Varlık vergisi ödemeyenleri Aşkale'ye sevk eden ilk kafile dün gece toplama kampına sevk edildi.

Saracoğlunun bir demeci

— 1 —

**Millî Şef İnönü
Dün 16 da Mühendisler
Birliğinin bir konferansında
hazır bulundular**

Başvekilin Dil Kurumunda tetkikleri

8 inci ordu dün Homs ve Tarhunayı zaptetti

Rommel ordusu Tunus hududuna doğru çekiliyor - Tunustaki Mihver ordusu da Rommel'in ric'at yolunu açmaya çalışıyor

ingilizlerin sol kanadı
Tunustaki Fransız kuvvetleriyle ittibat temin etti

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 1943

Ek 5: Ekmek karnesi uygulamasına tepki

Ekmek karneleri böyle mi dağıtılmalı?

Şu gördüğünüz resim dün yani 27 şubat sabahı Taksim nahiyesinde mart, nisan ekmek karnelerini almak için sabahın erken saatlerinden itibaren bekleyen ve uğraşan insan kalabalığını gösteriyor.

Vilâyet neşrettiği bir tebliğde alâkadar memurların geçen pazar günü evleri dolaşarak ve nüfus cüzdanlarını kontrol ederek karneleri tevzi edeceklerini ilân etmişti. Bir çok mahallelerde Vilâyetin tebliği dairesinde memurlar evlere giderek nüfus yoklamasını yaptılar, halk ta eziyet çekmeden karnelerini alabildi. Fakat Taksim ve civarı mahallelerinde memurlar, evlere gitmediler ve bu semtte oturanların bir kısmı — resimde görüldüğü veçhile — karnelerini alabilmek için saatlerle beklemeye, işişiپ kakışmaya mecbur kaldılar.

Nüfus kontrolü mutlaka icab ediyorsa bunun için vaktinde tertibat almak, bu işe yetiştir memur bulmak ve vaktinde evlere gidilerek bunu yapmak lâzım gelirdi. Taksim ve civarında oturan binlerce halkın — çoluk, çocuk, ihtiyar, sakat — bizzat müracaatlarını istemek kadar mânasız ve lüzumsuz şey olur mu?

Kontrol olmasın, suüstimalle göz mü yumulsun? Hayır, ancak kontrolü halka eziyet vermeyecek, hele ekmek gibi en esaslı gıdası için tahammül edilmez sıkıntılara düşürmeyecek şekilde yapmak, bu işle uğraşan makamların en birinci vazifesidir. Halbuki esefle görüyoruz ki İstanbul senelerdenberi şu ekmek karnelerinin muntazam bir tarzda dağıtılması gibi basit bir işi temin edememiştir. Doğrusu çok teessüf edilecek bir hall

Ek 6: Ekmek karnesi uygulamasının serbestleştirilmeye başlanması

Bugünden itibaren İstanbul, İzmir ve Ankarada ekmek serbest satılacak

Hürriyet ve gazetecilik gangsterlik değildir

Elem İzzet BENİCE

Ziyad Ebüzziya zadeden sonra Ahmed Emin Yalman da uzun uzun matbuat kanunundaki değişmelerden şikâyet ediyor. Receb Peker hükümetinin dolambaçlı bir yoldan hürriyetin dilini kesmeye doğru gittiğini belirtiyor.

Filhakika ne söylene, ne kadar misal gösterilse ve ne derece müsbet konuşulsa Demokrat Partinin bu bağımsız iddiası altında neşrolunan gazetelerine hakikati itiraf ettirmenin imkânı yoktur.

Çünkü, şeref ve haysiyetleri teminat altında tutan, gazete sütunlarını mahalle çocuklarının bile ağzına yakışmayan çirkin dedikodu ve küfürlerden koruyan, en basit insan, cemiyet ve meslek terbiyesini hükim kılan ve gereğine göre millî menfaatleri baltalamaktan, her türlü yalan, iftira, tezyir ve tahrike...

Bütün fiyatlarda ehemmiyetli ucuzluk olacağı haber veriliyor

Ankara, 8 «Hususî» — Ticaret ve ekonomide serbesti ve kalkınmayı temin etmek üzere hükümetçe alınan kararların yurdun her tarafında memnûnlukla karşılandığı buraya gelen haberlerden anlaşılmaktadır.

Hükümetin, dün ve bugün ilân edilen kararlardan ayrı olarak önümüzdeki günler içinde yeni ve mühim tedbirlere aid kararlarını bildireceği kuvvetle tahmin olmaktadır. Bu kararların bütün maddeler fiyatlarında büyük ucuzluk temin edeceği ve halkın normal zamanlar şartlarına kavuşacağı ilâve edilmekte-

dir. Bu arada bihassa Ekonomi Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığının mühim kararlar ilân edeceği ümit edilmektedir.

Diğer taraftan memurların terfihini temin için kadrolarda tensikat yapılabacağı haberleri asılsızdır.

KARNE KALKTI

Ankara, 8 «A.A.» — Ticaret Bakanlığından:

1 — Ankara, İstanbul ve İzmir şehirlerinde karne ile ekmek satışı usulü 9 Eylül pazartesi günü sabahından itibaren kaldırılmıştır. Bu üç şehirde de, diğer yerlerde olduğu gibi, ekmek satışı miktar tahdidî olmaksızın karnesiz ve serbestçe yapılacaktır.

2 — Bazı hububat ve unların devlet kara ve deniz nakil vasıtalarıyla taşınma-

Ticaret Bakanı Atıf İnan

Sonu: sa. 3 sü: 3 de

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı:	Betül Merve AYAN
Doğum Tarihi:	26.04.1994
Doğum Yeri:	Zonguldak
Eğitim Durumu:	2012-2016 Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisans Eğitimi 2009-2012 Bolu Emine ve Mehmet Baysal Lisesi 2008-2009 Karabük Yenice Anadolu Lisesi Eğitimi 2005-2008 Karabük Yenice Atatürk Ortaokulu 2000-2005 Karabük Yenice İlköğretim Okulu
Seminer ve Kurslar:	Bilgisayar kursu Genel muhasebe ve Ticari İşlemler Kursu Beden Dilinin Etkin Kullanımı ve Diksiyon Sertifikası Liderlik & Etkin Sorun Çözme Teknikleri Sertifikası Etkili İletişim & Sunum Teknikleri Sertifikası Zaman& Stres Yönetimi Sertifikası Almanca A1 Sertifikası